

МАТИЦА СРПСКА

**Г Л А С Н И К
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСЕЉЕНИШТВО**

1/2024

ГЛАВНИ УРЕДНИК

Проф. др Владимир Гречић

УРЕДНИШТВО

Проф. др Владимир ГРЕЧИЋ

Проф. др Кринка ВИДАКОВИЋ ПЕТРОВ

Др Драгомир РАДЕНКОВИЋ

Секретар Уредништва: мср Ивона Кнежевић

ЧЛАНОВИ УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА

Проф. др Драган СТАНИЋ (Нови Сад)

Проф. др Даница ШАНТИЋ (Београд)

Проф. др Ранка ПЕРИЋ РОМИЋ (Бања Лука)

Доц. др Бобан КОВАЧЕВИЋ (Београд)

Доц. др Зоран МИЛОСАВЉЕВИЋ (Београд)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Bosko Bojovic, Professor, L'École des hautes études en sciences sociales, Paris

Dejan Ilic, Professor, scientist, inventor, SAP, Germany

Gordana Ilic Markovic, Professor, University of Vienna, Austria

Miroslav Jovanovic, Professor, University of Geneva, Switzerland

Milenko Karanovich, Professor, World History at San Diego City College, USA

Yoji Koyama, Professor emeritus, Niigata University, Japan

Nina Markovic-Khaze, Professor, Macquarie University, Australia

Branko Mikasinovich, Profesor, Tulane University in New Orleans,

Serbian Voice of America, Washington DC, USA

Miloje Milicevic, Professor, Berlin, Germany

Cedomir Nestorovic, Professor, ESSEC Business School, France

Branislav Nikolic, Professor, Delaware University, USA

Gordana Pesakovic, Professor, Webster University, USA

Tatjana Stankovic, Professor, University of Birmingham, UK

Jasmina Vujic, Professor, University of California, Berkeley, USA

Г Л А С Н И К
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСЕЉЕНИШТВО

1

МАТИЦА СРПСКА
НОВИ САД
2024

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	7
-----------------------	---

ЧЛАНЦИ

ДР ВЛАДИМИР ГРЕЧИЋ Снажнија веза каријерно остварених личности у исељеништву са матичном државом као национални интерес	9
ДР ДАНИЦА ШАНТИЋ, ДР БОБАН КОВАЧЕВИЋ, ДР МИЛИЦА ЛАНГОВИЋ Са дијаспором на вези: улога Републике Србије у остваривању и јачању сарадње са дијаспором на почетку 21. века	27
ДР ДРАГОМИР РАДЕНКОВИЋ Срби у региону пред изазовима очувања идентитета	41
ДР ГОРДАНА ПЕШАКОВИЋ Позитиван приступ – студија случаја пројекта „Београдски читач” ..	55
ДР МИЛЕНКО Д. КАРАНОВИЋ Допринос Алекса Н. Драгнића Србији и српском народу за време распада бивше Југославије	73
ДР ЉИЉАНА ЧАБРИЛО БЛАГОЈЕВИЋ Српски имигранти у Француској и њихов избор места становања у трећем добу	85
ДР ИВАНА Ж. ПЕТКОВИЋ Покушај философско-историјске анализе српских миграција	97

МСР ИВОНА КНЕЖЕВИЋ	
Век касније – амерички закон о имиграцији из 1924. године и миграциона политика Србије	107

ПРИКАЗИ

ДР ВЛАДИМИР ГРЕЧИЋ	
<i>Српски свети САД</i> : четрдесет година излажења	121

МАРКО ЛОПУШИНА	
<i>Незаборавни сусрећи</i> Бранка Микашиновића	123

ХРОНИКА

ПРОТОЈЕРЕЈ СТАВРОФОР ДР МИРОСЛАВ СИМИЈОНОВИЋ	
Срби у Швајцарској – Цирих	125

АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ	147
-------------------------------	-----

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	151
------------------------------	-----

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Матица српска, најстарија српска књижевна, културна и научна институција, оформила је Одбор и Савет Одбора за исељеништво (2023) и у оквиру своје обимне издавачке активности покренула нову периодичну публикацију – *Гласник Матице српске за исељеништво*. Његова сврха је свестрано информисање домаће и иностране јавности о научноистраживачким подухватима у матичној држави и исељеништву, као и успостављање и унапређивање сарадње између научне заједнице матичне државе и научних заједница земаља са српским ствараоцима. Главни фокус ове публикације је на следећим тематским областима: (а) генеза и савремени процеси међународних миграција становништва и њихове импликације на Србију, с посебним нагласком на културноисторијским истраживањима сеоба Срба новијег доба; (б) актуелно стање и процеси у области научног и уметничког стваралаштва српског исељеништва широм света.

Часопис *Гласник Матице српске за исељеништво*, чији је први број сада пред научном и стручном јавношћу, тематски покрива читав спектар дисциплина друштвено-хуманистичких наука (економске и политичке науке, социологија, филозофија, право). Бави се проблемима институционалних, друштвених и политичких изазова са којима се Србија и Срби суочавају.

Часопис објављује научне радове о разноврсним облицима књижевног, уметничког, научног и филозофског стваралаштва, о облицима верског, економског, образовног, васпитног, културног, медијског, спортског живота, те о свим аспектима друштвеног, јавног и приватног живота српског исељеништва.

Својом отвореношћу часопис *Гласник Матице српске за исељеништво* жели да привуче пре свега ауторе из матичне државе и исељеништва и да им омогући да објављују своја дела из области међународних миграција.

Публикација излази на српском језику, ћириличним писмом, као периодични научни часопис, и објављује научне радове у виду сталних рубрика:

1. Оригинални научни радови;
2. Прегледни научни радови;
3. Избор радова са научних скупова које организује Матица српска или неке друге установе, а који раније нису објављени у целини;
4. Критичко разматрање извора сазнања и објављивање грађе;
5. Прикази научних и стручних радова и
6. Хроника српског исељеништва.

Покретање овог научног часописа је својеврсни допринос развоју сазнања о српском исељеништву, али и допринос друштвеном развоју Србије, као и помоћ у решавању проблема са којима се суочавају наше друштво и наши сународници широм света. Уредништво позива ауторе да доставе своје прилоге.

Уредништво *Гласника Матице српске за исељеништво*

ЧЛАНЦИ

UDC 314.151.3-054.72(497.11)

СНАЖНИЈА ВЕЗА КАРИЈЕРНО ОСТВАРЕНИХ ЛИЧНОСТИ У ИСЕЉЕНИШТВУ СА МАТИЧНОМ ДРЖАВОМ КАО НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

ДР ВЛАДИМИР ГРЕЧИЋ

Редовни професор Економије рада у пензији
Председник Одбора за исељеништво Матице српске
vgrecic@beotel.net

JEL КЛАСИФИКАЦИЈА: J24, J44, J61, L38, O15.

САЖЕТАК: Овај прилог написан је са циљем да се истраже могућности и интерес исељеника да се ангажују и допринесу развоју своје матичне државе, као и њен однос према вредностима појединца. Њихов идентитет представља начин на који они доживљавају себе, систем вредности који заступају и како се представљају у друштвеној групи. Полазна премиса аутора је да опсежније истраживање ове области може допринети бољем разумевању потреба синергије каријерно остварених личности (*overachievers*) у исељеништву и таквих кадрова у матичној држави у сврху убрзања свеукупног развоја и веће конкурентности привреде Србије који су од посебног националног интереса. Што се тиче истраживачког приступа, у овом прилогу разматрају се теоријска и методолошка проучавања каријера квалификованих миграната, коришћењем литературе новијег доба и резултатима емпиријских истраживања из друге руке. Истраживачки резултати сугеришу најмање два важна закључка: прво, показују да каријерно остварене исељенике треба схватити као релациони конструкт који је у интеракцији појединца и институција, и друго, као вишеслојни и вишеструки феномен. Резултати овог истраживачког подухвата сугеришу и неке приоритете јавне политике Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: људски капитал, каријерно остварени кадрови, управљање талентима, исељеници, Србија

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Мобилност и рад у иностраној држави постали су обележје модерне културе (Rodda 2015). Димензије и интензитет мобилности људи је средишњи феномен сваког друштва који обележава његово животно постојање (Grečić 2024). Када грађани напусте земљу порекла, они свој људски капитал, односно

своје знање, искуство и интелектуални потенцијал односе са собом у другу земљу (Kumpikaite-Valiuniene et al. 2022). То је губитак за земљу порекла. Проблем се још погоршава чињеницом да намере исељеника да се врате у матичне државе опадају са дужином боравка у иностранству (Ariss 2010). Чак и када исељеници одлуче да се врате у своју земљу порекла, очекују повратак претходном начину живота и поново успостављање ранијих друштвених и пословних контаката (Hurn 1999); међутим, реалност је често другачија и непредвидива.

Истраживања о емиграцији су се најчешће фокусирали на исељенике које су углавном организације одредиле да проведу одређено време у иностранству (Dabic et al. 2015). Међутим, у савременом контексту процеси су све сложенији. Међународна мобилност нуди нове улоге и путеве каријере за исељенике. Дакле, јавља се појава новог облика емиграције, у којем појединци преузимају властиту међународну каријеру без подршке организације (Côté 2022). Ови појединци називају се самоиницијативним исељеницима (Suutari & Brewster 2000), који самоиницијативно налазе запослење (Cerdin & Selmer 2014), те такође представљају важан ресурс за организације и државе. Јер – они генерално добро разумеју локална и међународна тржишта, језике и културе (Al Ariss & Crowley-Henry 2013). Уз то, те чињенице воде и њиховом каријерном успеху.

Концепт исељеничког предузетништва (*EE – expatriate and entrepreneur*) је, додуше, ретко обрађиван у постојећој литератури (Côté 2022), иако имигрантски предузетници играју посебно позитивну улогу у друштвима у којима послују (OECD 2018). Остварујући каријеру предузетника, многи имигранти успешно стварају приход за себе и своје породице, али и доприносе друштвима генерисањем нових понуда идеја, производа и услуга, као и могућностима запошљавања (Kone et al. 2020). Концепт *EE* је први пут поменут у чланку у часопису *Wall Street Journal* 2015. године, а предмет је прве концептуалне студије објављене годину дана касније (Vance et al. 2016).

Полазна премиса у овом раду јесте да се, уз повећање конкурентности привреде земаља у успону, укључујући Србију али и многе друге, као и са повећањем конкурентности њихових градова,¹ стварају услови за повратак талената и за њихову сарадњу са каријерно оствареним кадровима у матици.²

¹ Градови ће играти све важнију улогу као чворишта за предузетничке таленте. Јер – таленат за предузетништво је уско везан за иновације, изградњу и управљање динамичним и отвореним екосистемима, који ће бити све важнији део изградње предузетничке културе и стања свести.

² Цими Клифтон, председник и извршни директор компаније Галуп (1988–2022), која се, поред осталог, бави питањима управљања талентима, у студији *Глобалне миграције и отварање нових радних места* (*Global Migration Patterns and Job Creation*) објавио је својевремено резултате истраживања спроведеног широм света, наводећи да истраживачи/иноватори мигрирају у градове који ће им највероватније омогућити да максимизирају иновације и предузетничке способности. Где год они слободно могу да мигрирају, то место ће у будућности расти у „економску империју”. Сан Франциско, Мумбај (Бомбај) и Даблин постали су расадници за отварање нових радних места. Овај феномен се десио и у другим градовима (Clifton 2007).

Међутим, повратак талената на домаћа тржишта често представља велики изазов, јер се повратници суочавају са крупним тешкоћама као што су корупција, бирократија и нефлексибилна тржишта рада. У Србији је у последњој деценији остварен видан економски напредак, о чему сведоче високе стопе раста прилива страних директних инвестиција (СДИ), бруто домаћег производа и смањење сиромаштва. Тако је за многе квалификоване раднике одлука да се врате у матичну државу у великој мери вођена комбинацијом суморних изгледа на развијеним тржиштима рада Запада и прилично оптимистичких изгледа у матици. Пут ка снажнијем просперитету економија у успону ће у великој мери зависити од њихове способности да привуку и задрже локалне таленте и промовишу повратак обучене и образоване дијаспоре (Doumba 2016). Кључ за стицање и задржавање талената је, дакле, стварање локалног контекста који је повољан за даљи просперитет, који се односи на придржавање позитивног система вредности који је заснован на јаким институцијама.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ КОРИШЋЕНИХ ТЕРМИНА

Термин идентитет потиче од латинског *idem*, што значи исти. Особа може имати неколико идентитета. У суштини, идентитет одражава вредности које воде наше изборе у животу. Психотерапеуткиња Хенријете Јонсен (Henriette Johnsen) појмовно се одређује према идентитету, аутентичности и везаности и каже за себе да је рођена у Данској и да је у Уједињеном Краљевству исељеник (<https://www.thegoodexpatlife.com/post/expat-identity-crisis>). Међутим, бирањем вредности које се разликују од наших ризикујемо да угрозимо свој интегритет, што може изазвати велику невољу и неизвесност у нашем животу. За многе исељенике то је чудан осећај, да не припадају нигде и да се осећају подељеним између своје матичне земље и нове домовине. Када започну живот у иностраној земљи, многи исељеници осећају губитак идентитета, будући да се јавља потреба за припадањем новој групи људи – а пошто смо сви друштвена бића којима је потребна социјална интеракција да бисмо напредовали, то најчешће тако и буде. Пошто су норме, традиције и манири различити, овде често наступа криза идентитета исељеника. Схватајући да су исељеници нешто другачији, почињу да се преиспитују.

Криза идентитета настаје кад на сваком од ступњева развоја личности долази до одређених тешкоћа у формирању идентитета. Нови стадијум увек је изазов и потенцијална криза услед радикалне промене перспективе. По Ериксону, то је психичко стање у прекретном периоду у ком услед нарушавања осећања континуитета настају тешкоће у осећању идентитета.³

³ Ерик Ериксон (дан. Erik Homburger Erikson; Франкфурт, 15. јун 1902 – Харвич, 12. мај 1994) био је америчко-дански психоаналитичар јеврејског порекла. Током свог вишедеценијског рада бавио се дечјом психоанализом, односом друштва и личности и анализом

Поставља се и питање шта чини једну особу исељеником, а другу страним радником или мигрантом. Често се први термин користи да опише образоване, богате професионалце који раде у иностранству, док се они на мање привилегованим позицијама – на пример, собарица или грађевински радник – сматрају страним радницима или радницима мигрантима. Класификација је важна, јер се такав језик у неким случајевима може користити као политичко оруђе или за дехуманизацију. Страхови око сигурности посла, забринутост због имиграције и национализма инспиришу дискусију широм света о томе ко спада у коју категорију. Али кључно је како тачно дефинишемо различите људе који прелазе границе да би радили.⁴ Да ли је неко исељеник или не, не зависи од порекла – ради се о мотивима који стоје иза његове одлуке да се пресели у иностранство, каже Малте Цек (Malte Zeeck), оснивач и коизвршни директор организације *InterNations*. Пословни исељеник (*business expatriate*) је „легално запослена особа која привремено борави у земљи чији није држављанин, како би остварила циљ у вези са каријером, каже др Ивон Макналти (Yvonne McNulty) (<https://www.bbc.com/worklife/article/20170119-who-should-be-called-an-expat>).

Исељеник је, дакле, неко ко живи ван земље свог држављанства, где је његов боравак обично (али не увек) привремен, било да је краткорочни или дугорочни. Имигрант је, с друге стране, неко ко се пресели у другу земљу са намером да тамо стално живи и ради, студира, поседује имовину и слично, на трајнијој основи. Имигранти се селе у другу државу да живе за стално и, „натурализовани”, постају њени грађани. Воде се жестоке дебате јер је прављење разлике међу мигрирајућим људима „још једна прилика за примену отвореног класизма и расизма”. У ствари, имигранти су технички сви они који живе у земљи различитој од места њиховог рођења. Али бирократија и дискурс права створили су различиту терминологију у зависности од разлога због којих људи мигрирају, како и колико дуго остају (<https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-an-immigrant-a-foreigner-and-an-expat>).

Успех у каријери имигрирајућих може се посматрати и као ресурс који помаже појединцима да постигну друге исходе (Spurk et al. 2018), као што су позиције високог статуса и напредак. То може утицати на њихове емоције и понашања, нарочито када се перципирају као успешни и третирају се другачије од других (Mello et al. 2022). Успеси су повезани са радом у иностранству.

историјских личности. Познат је по теорији психосоцијалног развоја човека и увођењу термина криза идентитета.

⁴ Са правног/административног становишта, у многим земљама постоје две различите врсте виза: за ограничени боравак и за неограничен боравак (иако чак и „неограничени” боравак може имати рок обнављања попут 10 година, што је често случај). Терминолошка разјашњења:

странац – неко из друге земље;

имигрант – неко ко се сели у нову земљу са намером да остане за стално;

мигрант/гастарбајтер – неко ко је дуго радио у другој земљи из економске нужде;

експат – неко ко живи у другој земљи по избору, а не по потреби.

Ради се о дугорочно ангажованим лицима, организовано распоређених исељеника који извршавају међународне задатаке (*assigned expatriates* – АЕс). С друге стране, као што је већ речено, јављају се самоиницијативни исељеници (*self-initiated expatriates* – СИЕс), који стичу посао у иностранству на сопствену иницијативу, али истраживања о њима су ограниченог и скромнијег обима (Andresen et al. 2018; Brewster et al. 2014). Ослањање само на странце може директно утицати на ефективно управљање људским ресурсима, зато мултинационалне компаније проширују свој кадровски распон. Њима су потребни људи са вишеструким референтним оквирима који су јединствени и могу допунити глобалну стратегију коју спроводе компаније. Ови макроменаџери долазе из матичне државе – земље домаћина, као и из трећих земаља (земаља у развоју). У новијем периоду се посебна пажња посвећује исељеницима из развијених земаља. Повратак исељеника држављана матичне земље, са искуством у другој земљи, назад у своју изворну земљу порекла (исељеника пореклом из тзв. земље домаћина – *expatriates of host-country origin* – ЕНСОс) сматра се привлачном опцијом, како са становишта ефикасности, тако и са становишта ефикасности. Разлог је то што они поседују специфичне предности у иновативној глобалној стратегији запошљавања, будући да: 1) имају јединствен став у погледу „пословања”; 2) могу бити ефикасна комуникациона мрежа тако што ће деловати као амбасадори између држављана матичне земље и земље домаћина; 3) могу да обезбеде плуралитет перспектива приликом развоја глобалних стратегија и политика; 4) они су ефикасна „интернализована алтернатива” за исељенике (Thite et al. 2009: 279), пример интерних миграција у Европској унији.

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Последњих година, глобализована економија је све више трансформисала начин на који мултинационалне компаније раде широм света, стварајући снажну потребу за културно софистицираним и глобално агилним лидерима (Caligiuri et al. 1998), који морају ефикасно да управљају међународним операцијама (Mello et al. 2022). Постало је уобичајено да запослени стекну глобално радно искуство, што је покренуло повећање емпиријских студија о томе. Највећи интерес је био за дугорочне задатке који трају најмање годину дана, а врло често око 2 или 3 године, као прелазно искуство и за исељенике и за њихове породице.

Глобализација привреде, као и убрзани технолошки напредак, захтевају већу глобалну мобилност и флексибилност радне снаге, особито каријерно остварених кадрова. Поједине државе и њихове организације су се суочавале са изазовима у задржавању доброг дела запослених каријерно остварених кадрова због тржишне конкуренције и недостатка талената, што их је приморало да побољшају своје стратегије управљања људским ресурсима. Организације често подстичу развој ексклузивних талената, уместо да инклузивно

негују таленте (Kaliannan et al. 2023). Ексклузивно се односи на тенденцију организација да ангажују врхунске таленте ван своје организације када се појаве потребе, или ако морају да потраже кандидате унутар организације, бирајући само оне који су идентификовани као извођачи у њиховој елитној групи. Литература сугерише да инклузивни развој талената (тј. развој каријере путем обуке за све запослене, без обзира на индивидуални учинак) може допунити менаџмент за задржавање запослених (Kaliannan et al. 2023).

Теорије се дефинишу као „уређени скуп тврдњи о генеричком понашању или структури људи за које се претпоставља да се држе у значајно широком опсегу специфичне инстанце” (Sutherland 1975: 9) и имају четири компоненте, а то су: „концептуалне дефиниције, домен ограничења, изградња односа и предвиђања” (Wacker 1998: 361). Посебан случај јесте теорија миграције, која се бави фундаменталним питањима као што су: ко мигрира; зашто мигрирају; које врсте мобилности су ради запошљавања; под којим околностима их запошљавају; зашто бирају одређене дестинације у односу на друге; који су услови који обликују повратак миграната (Massey et al. 1993; Wakewell 2010). Када истраживачи друштвених наука користе теорију у пружању систематског објашњења суштине (Babbie 1989), они то чине да би верније објаснили друштвене појаве и људско понашање. Теорије су важне у емпиријском истраживању миграција. Оне указују на специфичан локус пажње за истраживаче, да се обликују истраживачка питања, усмерава развој квантитативних модела и на крају пружају информације о политикама и програмима прилагођавања. То је витални део „стварања смисла” у друштвеним наукама (de Sherbinin et al. 2022). Треба рећи и то да се не прави велика разлика између појмова као што су теорија, теоријски оквири или концептуални оквири. Даља расправа о овим разликама може се наћи у студији Carling et al. (2020).

Истраживачи су покушали да користе ширу контекстуалну перспективу испитујући како одређени фактори, као што је национална култура, утичу на ставове исељеника о њиховој професионалној каријери (Andresen et al. 2018). Свесни такве теоријске хетерогености и засновани на теорији очувања ресурса (*the conservation of resources – COR*), Спарк и сарадници су испитали конкурентне теоријске приступе који се користе за проучавање успеха у каријери (Spurk et al. 2018). Аутори су идентификовали седам теоријских категорија примењених при анализи антецедента успеха у каријери: 1) лични ресурси (поткатеорије: људски капитал, улоге и идентитет и учинак); 2) ресурси животне средине (поткатеорије: социјално и радно окружење); 3) понашања и ставови управљања ресурсима (поткатеорије: посредовање у каријери, стрес и суочавање); 4) лични кључни ресурси (поткатеорија: стабилне особине); 5) контекстуални макроресурси (поткатеорија: национална култура); 6) акумулација ресурса и динамика (поткатеорије: интеракција особа–окружење, животни век и промене у каријери); 7) хибридна култура – мешање неколико аспеката горе наведених приступа (Mello et al. 2022). Теорија људског

капитала предвиђа да развојна радна искуства (као што су међународни задаци) пружају драгоцено учење које би требало да има позитиван утицај на дугорочне каријере запослених унутар и/или изван њихових организација. Када је реч о улози и идентитету, чини се да је родна (не)једнакост важан претходник који утиче на културно прилагођавање, ангажовање, учинак и перципирани успех у каријери (Mello et al. 2022). Током међународних задатака, „експатријација” излаже исељенике културним срединама са различитим степеном родне (не)равноправности.

Међународни радни задаци постају све популарнији. Међутим, када људи прихвате међународне задатке, сусрећу се са бројним променама у животу – мењају географску локацију, стил живота, радне обавезе, личне и професионалне мреже и друго. Често не примећују промену у сопственом идентитету која је резултат њиховог међународног искуства. Идентитет се односи на сопствени осећај исељеника и њихове рефлексивне наративе (Chan 2014). Национални идентитет је врста друштвеног идентитета; динамичног је и флуидног карактера, било да је резултат модерне социоекономске политичке динамике или се првенствено заснива на етнолингвистичким и културним заједништвима. Идеја везаности за одређени национални идентитет јавља се у замишљеном подручју. Људи у једној земљи или у националној држави верују да су део одређене земље или националне државе и осећају се повезани с једним заједничким ентитетом. Занимљиво, иако је овај идентитет замишљен, историја је показала да се може користити као једно од најмоћнијих политичких оруђа за мобилизацију људи или чланова заједнице. Показало се да национални идентитет и данас утиче на многе аспекте живота, упркос глобализацији (Windari 2021).

Ауторке М. Весковић Анђелковић и Н. Васојевић (2023: 1075) полазе од теоријске претпоставке променљивости личног идентитета који је у сталном процесу обликовања, зависно од друштвеног контекста у ком се појединац налази. Оне сматрају да очување идентитетске основе потиче из примарне заједнице и друштва порекла, али указују и на нове облике усвајањем нових културних норми које пружају могућност комуникације са другим културама и компоненте неопходне за наставак међународне сарадње независно од места боравка. Теорија идентитета, иначе, упућује на вишеструке идентитете које испољавају корпоративни исељеници, који су повезани са послом у иностранству и њиховим прилагођавањем ван посла у земљи пријема (Pelto-korpi & Zhang 2020). Уз то, теорије идентитета указују на то како запослени прилагођавају своје мисаоне обрасце новим окружењима у различитим културама током радног искуства. Експатријација утиче на идентитет појединаца и на њихове каријерне интересе (Kohonen 2005).

Пошто је већ поменута улога талената – иноватора у креирању нових каријерних послова и нових радних места (Cliftom 2007), поставља се питање како се стичу и стварају таленти. Стицање талената се састоји од привлачења, проналажења и одабира високо талентованих појединаца, што се разликује

од организације до организације. Одлуке о стицању талената доносе се кроз различите анализе које организације креирају на основу података о запосленима и упоредних информација из других извора.⁵ Они користе такву анализу у регрутовању талентованих посленика унутар и ван организације (Shet & Nair 2022; Vecchi et al. 2021). Конкурентност се остварује кроз развој стратешког управљања талентима. Управљање талентима се дефинише као процес привлачења, управљања, развијања и задржавања људи као најважнијег ресурса једне привреде. Да би нека земља победила у „рату за таленте”, управљање талентима мора да постане дугорочна стратегија (Grečić 2024). Када се различити истраживачки токови међусобно опрашују, истраживачи могу унапредити истраживачке агенде и теорију. Теорија личне иницијативе је развијена да би се објаснила мотивација на послу (Fay & Frese 2000). Упорност је посебно потребна да би се превазишле институционалне баријере (Andresen et al. 2020). Велика је економска корист од исељеника и глобалних номада за земље широм света, као и за саме исељенике.⁶ Исељеници зарађују више новца него што би зарадили у матичној држави; штеде више новца и имају веће шансе за улагање. Према томе, фактори који их мотивишу да се преселе у иностранство су бољи изгледи за приход, боље могућности запошљавања и бољи начин живота. Изазов у вези са социјалним капиталом исељеника огледа се у томе што се током емиграције међународни друштвени капитал шири, док везе између њих и матичне земље слабе (Suutari & Makela 2007).

Управљање талентима и исељавање, теме које су у средишту овог рада, две су значајно преклапајуће активности, али одвојене области истраживања. Међутим, њихово спајање има значајне и корисне импликације и за истраживање и за праксу. Неки аутори у теоријском оквиру дефинишу глобално управљање талентима као комбинацију развоја високог потенцијала и глобалног развоја каријере, с циљем да подстичу креаторе политика да стратешки управљају исељавањем талената (Cerdin & Brewster 2014). У међународној литератури о управљању људским ресурсима (HRM) менаџменту емигра-

⁵ Таленти су, дабоме, носиоци иновација. Иноватори имају идеје које стварају нове производе, нова тржишта, вишу вредност акција на берзама и отварају хиљаде радних места. Талентовани људи стварају прилив знања (умова). Прилив знања и „одлив мозгова” јесу међу кључним факторима за развој и добробит било које организације – од најмањег привредног субјекта до најмоћније власти на кугли земаљској. Најважније питање за креаторе и носиоце политика јесте да идентификују и негују услове који стварају прилив умних људи. Јавне политике дефинишу се као „све оно што власт/влада одабере да ће учинити или да неће чинити”. Према резултатима истраживања америчког професора Томаса Даја (Thomas Dye), неколико јавних политика, међу којима и миграциона, имају посредан или непосредан утицај на економски развој једне нације (Dye 1984).

⁶ Дигитални номади су људи који су независни од локације и користе технологију за обављање свог посла, живећи номадским начином живота. Дигитални номади раде на даљину. Животни стил дигиталних номада омогућен је кроз неколико иновација, укључујући софтвер за управљање садржајем, јефтин приступ интернету преко Wi-Fi-ја, паметне телефоне и друго за контакт са клијентима и послодавцима. Поред тога, раст економије је такође играо важну улогу. Србија јесте привлачна, а ваљало би да буде још привлачнија за иностране дигиталне номаде, а и за домаће дигиталне печалбаре.

ције придаје се значајан статус, јер се он сматра кључним фактором који доприноси учинку фирме. Обично се управља развојем кључних талената у организацији (Cerdin & Brewster 2014). Концепција управљања талентима лоцира се у оквиру глобалне стратегије управљања људским ресурсима. Овде се експатријација сматра непроцењивим развојним искуством које се нуди запосленима који су распоређени у иностранство, а није ограничено само на декларисане „развојне” задатке. Успешне организације воде рачуна о систематском развоју организационе културе учења и привлачењу талената (Vecchi et al. 2021).

ДИСКУСИЈА И ПОУКЕ ЗА БУДУЋНОСТ СРБИЈЕ

Ангажовање исељеника у привредама земаља у успону привлачи све већу пажњу, о чему сведочи све већи број студија, семинара, симпозијума и конференција, пилот-пројеката и иницијатива које финансирају владе и развојни партнери. Домаће компаније у овим земљама напредују и представљају праву конкуренцију мултинационалним компанијама (Khan 2019). Наравно, фокусирајући се на локална тржишта и локалне потрошаче, ове домаће компаније сада траже сарадњу са страним предузетницима како би прошириле своје пословање. То намеће потребу усклађивања имиграционе политике са економским околностима које су од националног интереса. С тим у вези, амерички професор Вернон Бригс (Vernon Briggs) је још пре тридесетак година написао:

Са тржиштем рада у трансформацији, имиграција људи дефицитарних занимања је једини елемент промене који би могао бити дизајниран да директно одговори на нове економске околности. С друге стране, с обзиром на обим и структурне промене, никада не би требало дозволити да имиграциона политика функционише на начин који погоршава процес прилагођавања привреде [...] Главни разлог извесног парадокса је неспремност креатора политике да признају да је имиграција економски феномен и да је њено регулисање инструмент економске политике (Briggs 1992: 225).

Тржиште рада Србије у условима недостатка одређених профила радника намеће потребу да домаће компаније, у складу са циљевима дефинисаним у Стратегији о економским миграцијама Републике Србије за период 2021–2027. године, ангажују квалификоване и стручне раднике из иностранства. Када је у питању ангажовање радне снаге, стручњака, па и питање инвестиције капитала, извршна власт би, у сарадњи са пословном елитом, требало да посвети више пажње српском исељеништву. Јер – повратак наших радника перспективнији је него што је то прилив страних радника, а прилив директних инвестиција дијаспоре постојанији него што је то прилив СДИ (Гречић 2019). Тако оно што је пре три деценије речено за америчко тржиште рада важи и за наше данас.

Реаговати на недостатак радне снаге коришћењем имиграционе политике [...] аналогно је одабиру привреде да иде пречицом кроз живи песак. Имиграције могу попити радна места, али друштвени трошак за нацију је губитак могућности да се грађани [...] припреме за такве могућности са свим пратећим социјалним и људским трошковима (Briggs 1992: 252).

Стручност исељеника,⁷ професионална репутација, штедња и инвестиције могу деловати као катализатори за локална предузећа. Штавише, они могу привући инвестиције из других извора у матичну земљу. Да би се постигао већи ниво раста, императив је укључити исељенике у развојни план земље коришћењем дознака знања које они пружају. За разлику од новчаних дознака, дознаке знања представљају проток идеја, менторстава и стручности у матичним земљама. Повратници укључују и филантропију, пословне и академске мреже, иницијативе за братимљење институција, техничке савете итд.

Исељенички предузетници (*EE*), као и самоиницијативни исељеници, поседују класичне карактеристике понашања предузетника (Vance et al. 2016). Они су самостални, имају висок степен самоефикасности и контроле, могућност да развијају посао на локалном тржишту, као и склоност ка напредовању и суочавању са ризиком и неизвесношћу (Selmer et al. 2018). Према томе, поверење у доношење одлука и јачање веза између каријерно остварених у Србији и њихових партнера у српском расејању постаје одскочна даска за свестранију предузетничку активност.

У привредно развијеним и економски успешним земљама поклања се иста пажња производњи од које се живи данас као и развоју од кога ће се живети сутра, па и истраживању од чега ће се живети прекосутра. Тај неопходни континуитет се не може купити никаквим новцем, он се мора створити и одржавати на сопственом тлу (Милићевић 2002: 386).

Постоји мноштво развојних активности у трансферу информација и технологије иницираних од људи који су у могућности да почну са извођењем програма на основу својих идеја. „Чвршће повезивање отаџбине и дијаспоре представља прворазредни задатак и он се мора дубље уградити у темеље наше националне политике. За његово успешно остваривање морају се савладати бројни и сложени организациони проблеми” (Медаковић 2002:10). Слога је предуслов за успех и победу – истиче Медаковић.

Одржавање културног и духовног идентитета јесте дубока егзистенцијална неопходност сваког човека и сваког народа. Језик којем припадамо јесте средство споразумевања, али и много више од тога, јер језик памти све: историју, митологију, предање, менталитет, национални карактер [...] српска култура – и

⁷ Матична држава треба да брине о сваком свом исељенику. Сви су важни, али ниво њиховог образовања, креативна способност па и стваралачке могућности доприноса, како новој домовини тако и отаџбини, драстично се разликују. Таленти, иноватори, без сумње, дају већи допринос, те су траженији и од једне и од друге стране.

по својим традиционалним видовима, и по својим новим стваралачким облицима – заиста спада у развијене европске културе и, садржајно и изражајно, поседује безмало све што имају велике културе (Мирковић 2002: 18–19).

Године 1826, када је основана Матица српска у Будимпешти, српски народ је био потпуно раздробљен, па је Србима преостало једино да успоставе духовно јединство, јединство заједничког српског духовног простора. Матица српска, формирана као друштво свих Срба, преузела је на себе да то учини (Ковачек 2002: 28). Данас, посленици и корисници окупљени око *Гласника Матице српске за исељеништво* треба и даље да се старају о међусобним везама, култури и традиционалним вредностима, јер „улогу фактора окупљања, националног кохезионог фактора, духовног кохезионог фактора Матица српска је смишљено понела и [...] била је прихваћена као заједнички дуг својој култури⁸ [...] Матица је постала врло ефикасан национални штит, брана однарођавању” (Ковачек 2002: 29). Тако треба и да остане.⁹ То, свакако, без синергије каријерно остварених у матици и наших сународника широм света, као и без подршке релевантних институција из матичне државе, није могуће. То је и одговорност посленика друштвених наука, која надилази ужи индивидуални интерес, а коју аутор ових редова сматра националним интересом.

Српски национални интерес је да се што чвршће повезујемо са нашим народом у расејању, у циљу, пре свега, очувања српског језика, културе, обичаја. Међутим, о изузетно значајној теми српског националног интереса до сада није постигнут општенационални консензус (Првуловић 2020: 351). Владимир Првуловић у својој књизи *Српски национални интерес* излаже читаву листу елемената, од српског језика и писма, преко Српске православне цркве и светосавља и српске културе и обичаја, до мноштва других. У будућности „биће неопходно да се сваки елемент српског државног и националног интереса целовито и аналитички обради и операционализује” (Ракић 2004: 115). Иначе, Српска православна црква, као чувар српског националног идентитета, уз помоћ државе, треба да делује свугде где живи српски народ (Првуловић 2020: 355). Кроз образовање, медије и политичко деловање треба афирмисати и обезбеђивати јединство и слогу српског народа, као услов његовог

⁸ Средином 19. века вође српског народа (и Карађорђевићи и Обреновићи) „знају да духовна вредност, духовна моћ српскога народа морају да буду изнад сваке политике, морају да буду онај фактор повезивања, који ће без остатка и без зле примисли, уједињавати и обједињавати оно што нас чини нацијом” (Ковачек 2002: 29).

⁹ Међутим, геостратешки интереси великих сила често се јављају као развојна препрека за мање независне нације, стварајући кризне ситуације које неретко ескалирају у оружане сукобе, да би потом те исте земље настојале да управљају насталим кризама. Нажалост, у контексту геостратешког положаја Србија и Срби су вазда били суочени са увезеним кризамама, наметнутим деобама и сеобама. „У току једног века спољни и унутрашњи удари су поништавали око 100 година развоја. Заштита природних богатстава, поновна индустријализација и подизање домаћег предузетништва су битни услови да Србија поново стекне гравитациону моћ какву је имала у деветнаестом веку. Није питање да ли је то могуће: Слобода је за онога ко је способен да је освоји” (Бабић 2020).

опстанка. „Нацију на окупу држе емотивне везе, осећај заједничке припадности и систем вредности као што су солидарност, родољубље, поштење. Ништа мање нису важне јаке институције, владавина права и поверење које имамо у оне који над нама управљају” (Ђурковић 2020).

Поука за будућност Србије је да њена научна заједница, у сарадњи са сународницима српске заједнице широм света, интензивније прати, проучава нове појаве и процесе у српском исељеништву, о којима је било речи у прегледу светске литературе, и организује опсежнија емпиријска истраживања. Одбор за исељеништво Матице српске и њен Савет би требало да буду иницијатор таквих подухвата, а *Гласник* треба такве пројекте и резултате истраживања да учини доступним домаћој и светској јавности.

Многи постављају питање да ли је реална могућност ширења синергије каријерно остварених у српском исељеништву и одговарајућих кадрова у отаџбини у реализацији пројеката у матичној држави. Одговор аутора ових редова је позитиван. Могућност је реална. Доказ су резултати државних спортских репрезентација, које укључују таленте из разних области спорта који живе и играју широм света. Разуме се, у том послу важну улогу имају селектор и тренери, уз свестрану подршку државе. Јер, у тој ствари постоји општа сагласност да је то српски национални интерес.

ЗАКЉУЧАК

У Србији је већ дуже време евидентан растући тренд депопулације, сенилизације и емиграције. Анализа документационе грађе и релевантних теоријских разматрања, из прегледа обимне литературе посвећене општим стратешким правцима хуманог развоја адекватним за све учеснике у мобилности људског капитала, показује да државна администрација кроз одговорне институције и јавне политике може да обезбеди делотворну комбинацију релевантних покретача који ће допринети стварању одговарајуће животне средине у матичној држави и њеним градовима, привлачне за младе професионалце, посебно каријерно остварене (*overachievers*). Осим тога, она може да екосистеме – квалитет образовања, иновације, радни амбијент и стил живота – учини конкурентнијим, како би стручњаци своју будућност могли видети у Србији, која ће задржати људски капитал и привући младе људе из српског расејања и из других земаља.

Будућност мобилности људског капитала Србије у контексту динамике, квантитета и квалитета промена животне околине зависи од бројних покретача, препрека и ограничења унутрашње и спољашње природе. Неке детерминанте мобилности су ван људске контроле, а некима у великој мери људи могу да управљају избором одговарајуће стратегије за обављање неопходних радњи. Резултати истраживачког подухвата аутора сугеришу приоритете јавне политике. На спољном плану, за међународнополитичке и међународноекономске односе Србије од посебног значаја су мир, сарадња и

отвореност у погледу циркулације људског капитала, слободе кретања финансијског капитала, трговине и услуга. На унутрашњем плану, јавне политике с правом истичу: (а) јаче деловање у привреди – у смислу побољшања регулаторног миљеа; стварање атрактивнијег тржишног, пословног и радног окружења; (б) формално образовање, целоживотно учење; приступ могућностима раста намеће се и као неопходност да се њихов значај подигне на знатно виши ниво на агенди опште политике извршне власти, и (в) одрживи развој, са посебним акцентом на заштити животне средине, као и самом стилу живота, што мора бити стални политички приоритет за будућност Србије.

То, без сумње, подразумева да су максимални развој институција, владавина права, здравствена и социјална заштита, моралне вредности и солидарност, борба против експлоатације, криминала и корупције и ефикасност извршне власти на највишем нивоу одговорности државне управе. Овако схваћене јавне политике, њихово ефикасно спровођење и демократско управљање целокупним системом, а посебно екосистемима, у значајној мери могу бити одговор на демографске изазове са којима се Србија суочава, и могу да допринесу задржавању и приливу талената, као и стабилизацији мобилности људског капитала, уз одрживу демографску, културну и економску равнотежу. То подразумева постизање уравнотежене међузависности животне средине и просторне мобилности људског капитала, што би могло да допринесе томе да се до краја 21. века становништво Србије повећава, а не смањује – како то предвиђају стручњаци УН – или бар да остане на истом нивоу (Греџић 2024).

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, Благоје С. (2020). *Србија и свијет*. Београд: Чигоја штампа.
- Весковић Анђелковић, М. З., Н. А. Васојевић (2023). (Ре)конструкција идентитета високообразованих повратника: Случај Србија. *Социолошки њрећед*, LVII, 4, 1074–1098.
- Влада Републике Србије (2020). Стратегија о економским миграцијама Републике Србије за период 2021–2027. године. *Службени јласник РС*, бр. 21 (6. март 2020).
- Гречић, Владимир (2019). *Српска стваралачка инћеллигенција у расејању*, Нови Сад: Матица српска.
- Ђурковић, Миша (2020). Српски национални интерес – шта је то? *Политика*, 22. 7. 2020.
- Ковачек, Божидар (2002). Одговорност пред нацијом и човечанством, у: *Мосћови: дијасћора – маћица*. Београд: Београдски форум за свет равноправних, 28–31.
- Медаковић, Дејан (2002). Враћање себи, у: *Мосћови: дијасћора – маћица*. Београд: Београдски форум за свет равноправних, 8–12.
- Милићевић, Милоје Ж. (2002). Отаџбина и расејање – заједништво, узајамна подршка и помоћ, у: *Мосћови: дијасћора – маћица*. Београд: Београдски форум за свет равноправних, 21–27.
- Мирковић, Чедомир (2002). Културни и духовни идентитет – потреба народа, у: *Мосћови: дијасћора – маћица*. Београд: Београдски форум за свет равноправних, 18–20.
- Првуловић, Владимир (2020). *Српски национални инћерес*, Нови Сад: Прометеј.

- Ракић, Милоје (2004). Прилог расправи о српском државном и националном интересу, у: Марковић, Михајло и Љубиша Јовић (ур.). *Национални и државни приоритети*. Београд: Београдски форум за свет равноправних, 115–120.
- Andresen, M., P. Goldmann, A. Volodina (2018). Do Overwhelmed Expatriates Intend to Leave? The Effects of Sensory Processing Sensitivity, Stress, and Social Capital on Expatriates' Turnover Intention. *European Management Review*. Special Issue Article. <https://doi.org/10.1111/emre.12120>.
- Andresen, M., M. W. Pattie, T. Hippler (2020). What does it mean to be a 'self-initiated' expatriate in different contexts? A conceptual analysis and suggestions for future research. *The International Journal of Human Resource Management*. 31(1), 174–201. <https://doi.org/10.1080/09585192.2019.1674359>.
- Ariss, A. (2010). Modes of engagement: migration, self-initiated expatriation, and career development. *Career Development International*, 15(4), 338–358.
- Ariss A., M. Crowley-Henry (2013). Self-initiated expatriation and migration in the management literature: Present theorizations and future research directions. *Career Development International*, 18(1), 78–96. 10.1108/13620431311305962.
- Babbie, E. R. (1989). *The Practice of Social Research*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Bakewell, O. (2010). „Some reflections on structure and agency in migration theory”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, pp. 1689–1708. doi: 10.1080/1369183X.2010.489382
- Brewster, C. Bonache, J. Cerdin, J. & V. Suutari (2014). Exploring expatriate outcomes. *The International Journal of Human Resource Management*, 25 (4), 1921–1937, 10.1080/09585192.2013.870284.
- Briggs, Vernon M. Jr. (1992). *Mass Immigration and the National Interest*. New York: M. E. Sharpe.
- Caligiuri, P. M., M. M. Hyland, A. Joshi, A. S. Bross (1998). Testing a theoretical model for examining the relationship between family adjustment and expatriates' work adjustment. *Journal of Applied Psychology*, 83 (4), 598.
- Carling, J., M., Czaika, M. B. Erdal (2020). Translating Migration Theory Into Empirical Propositions. QuantMig Project Deliverable 1.2. Southampton: University of Southampton.
- Cerdin J., J. Selmer (2014). Who is a self-initiated expatriate? Towards conceptual clarity of a common notion. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(9), 1281–1300. 10.1080/09585192.2013.863793.
- Cerdin, Jean-Luc, Chris Brewster (2014). Talent management and expatriation: Bridging two streams of research and practice. *Journal of World Business*, 49(2), 245–252. doi:10.1016/j.jwb.2013.11.008.
- Chan, Mandy M. (2014). Impacts of expatriates' international experience on self-identity. *Theses and Dissertations*, 488. Pepperdine University, Malibu, CA. <https://digitalcommons.pepperdine.edu/etd/488>.
- Cliftom, Jim (2007). Global Migration Patterns and Job Creation. *Business Journal*, October 11. <https://news.gallup.com/businessjournal/101680/global-migration-patterns-job-creation.aspx>.
- Côté, Anne-Marie (2022). The expatriate entrepreneur: Demystification and conceptualization of an international career phenomenon in the era of COVID-19. *Australian Journal of Career Development*, 31(2). doi:10.1177/10384162221100475.

- Dabic M., González-Loureiro M., M. Harvey (2015). Evolving research on expatriates: What is 'known' after four decades (1970–2012). *The International Journal of Human Resource Management*, 26(3), 316–337. 10.1080/09585192.2013.845238.
- De Sherbinin, A., L. K., VanWey, K. McSweeney, R. Aggarwal, A. Barbieri, S. Henry (2008). Rural household demographics, livelihoods and the environment. *Global Environmental Change*, 18, 38–53. doi: 10.1016/j.gloenvcha.2007.05.005.
- Doumba, M. (2016). Economic Growth. Thousands of talented expats want to transform their home countries. Let's give them the chance. *World Economic Forum*, Sep 30. <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/expats-want-to-transform-their-home-countries/>.
- Dye, Thomas R. (1984). *Understanding public policy*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Fay, D., M. Frese (2000). Self-starting behavior at work: Towards a theory of personal initiative, in: J. Heckhausen (Ed.). *Motivational psychology of human development: Developing motivation and motivating development*. New York, NY: Elsevier, 307–324
- Grečić, Vladimir (2024). How to create much more attractive living environment for the talent retaining and attracting? The case of Serbia. *Ekonomске ideje i praksa*, 53, Jun. <https://doi.org/10.54318/eip.vg.372>.
- Hurn, B. J. (1999). Repatriation – the toughest assignment of all. *Industrial and Commercial Training*, 31(6), 224–228.
- Kaliannan, M., D., Darmalinggam, M. Dorasamy, M. Abraham (2023). Inclusive talent development as a key talent management approach: A systematic literature review. *Human Resource Management Review*, 33 (1), March, 100926.
- Khan, Sabbir Rahman (2019). Engaging expatriates in our growth journey. *The Daily Star*, Aug. 26. <https://www.thedailystar.net/opinion/economics/news/engaging-expatriates-our-growth-journey-1790398>.
- Kohonen, E. (2005). Developing global leaders through international assignments: An identity construction perspective. *Personnel Review*, 34 (1), 22–36.
- Kone Z., I. Ruiz, C. Vargas-Silva (2020). Self-employment and reason for migration: Are those who migrate for asylum different from other migrants? *Small Business Economics*, 56, 947–962. 10.1007/s11187-019-00311-0.
- Kumpikaite-Valiuniene, V., J. Duobiene, V. Liubiniene, K. Duoba, I. Zickute, A. Pinnington (2022). The interest of self-initiated expatriates in working virtually for their country of origin in relation to universal values. *Journal of Contemporary Management Issues*, 27 (2), 61–85. <https://doi.org/10.30924/mjcmi.27.2.5>.
- Massey, D. S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino, J. E. Taylor (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 349–354. doi: 10.2307/2938462.
- Mello, R., B. Suutari, M. Dickmann (2022). Taking stock of expatriates' career success after international assignments: A review and future research agenda. *Human Resource Management Review*, 33 (1), March. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2022.100913>.
- OCDE/OIT (2018). *How Immigrants Contribute to Developing Countries' Economies*, OIT, Geneva/Éditions OCDE, Paris. 10.1787/9789264288737-en.
- Peltokorpi, V., L. E. Zhang (2020). Exploring expatriate adjustment through identity perspective. *International Business Review*, 29 (3). <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2020.101667>.
- Rodda, M. (2015). On the nomadic identity of migrating lifestyles. *Ephemera: theory & politics in organization*, 15 (4), 855–865.
- Selmer J., Y. McNulty, J. Luring, C. Vance (2018). Who is an expat-preneur? Toward a better understanding of a key talent sector supporting international entrepreneurship.

- Journal of International Entrepreneurship*, 16(2), 134–149. 10.1007/s10843-017-0216-1.
- Shet, S., B. Nair (2022). Quality of hire: expanding the multi-level fit employee selection using machine learning. *International Journal of Organizational Analysis* (ahead-of-print). doi:10.1108/IJOA-06-2021-2843.
- Spurk, D., A. Hirschi, N. Dries (2018). Antecedents and outcomes of objective versus subjective career success: Competing perspectives and future directions. *Journal of Management*, 45 (1). 10.1177/0149206318786563.
- Sutherland, J. W. (1975). *Systems: Analysis, Administration, and Architecture*, New York, NY: Van Nostrand.
- Suutari V., C. Brewster (2000). Making their own way: International experience through self-initiated assignments. *Journal of World Business*, 35(4), 417–436. 10.1016/S1090-9516(00)00046-8.
- Suutari, V., K. Makela (2007). The career capital of managers with global careers. *Journal of Managerial Psychology*, 22 (7), 628–648.10.1108/02683940710820073.
- Thite, M., V. Srinivasan, M. G. Harvey, R. Valk (2009). Expatriates of host-country origin: 'Coming home to test the waters'. *The International Journal of Human Resource Management*, 20(2). doi:10.1080/09585190802670532.
- Vance C. M., Y. McNulty, Y. Paik, J. D'Mello (2016). The expat-preneur: Conceptualizing a growing international career phenomenon. *Journal of Global Mobility*, 4(2), 202–224. 10.1108/JGM-11-2015-0055.
- Vecchi, A., B. Della Piana, R. Feola, C. Crudele (2021). Talent management processes and outcomes in a virtual organization. *Business Process Management Journal*, 27 (7), 1937–1965. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-06-2019-0227>.
- Wacker, J. G. (1998). A definition of theory: research guidelines for different theory-building research methods in operations management. *Journal of Operations Management*, 16 (4), 361–385. doi: 10.1016/S0272-6963(98)00019-9.
- Windari, Tri (2021). National Identity Attachment and Its Variables. *Journal of International Women's Studies*, 22(3), 81–95. Available at: <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol22/iss3/9>.

Vladimir Grečić

A STRONGER CONNECTION OF OVERACHIEVERS IN EMIGRATION WITH
THE HOME COUNTRY AS A NATIONAL INTEREST

S u m m a r y

JEL CLASSIFICATION: J24, J44, J61, L38, O15.

This contribution was written with the aim of exploring the possibilities and interest of expatriates to engage and contribute to the development of their home country, as well as its relationship to individual values. Their identity represents the way they perceive themselves, the value system they represent and how they present themselves in the social group. The starting premise of the author is that more extensive research in this area can contribute to a better understanding of the needs of the synergy of overachievers in exile and such personnel in their home country for the purpose of accelerating the overall development and greater competitiveness of the Serbian economy, which are of special national interest. Regarding the research approach, this contribution discusses theoretical

and methodological studies of the careers of skilled migrants, using recent literature and the results of second-hand empirical research. The research results suggest at least two key conclusions: first, they show that career-achieving expatriates should be understood as a relational construct that interacts between individuals and institutions and, second, as a multi-layered and multifaceted phenomenon. The results of this research endeavor also suggest some priorities of Serbia's public policy.

Keywords: human capital, overachievers, talent management, expatriates, Serbia

СА ДИЈАСПОРОМ НА ВЕЗИ: УЛОГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ОСТВАРИВАЊУ И ЈАЧАЊУ САРАДЊЕ СА ДИЈАСПОРОМ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА

ДР ДАНИЦА ШАНТИЋ

Универзитет у Београду – Географски факултет
Студентски трг 3/III, Београд, Србија
danica.santic@gef.bg.ac.rs

ДР БОБАН КОВАЧЕВИЋ

Радио-телевизија Србије
bobankovacevic@yahoo.com

ДР МИЛИЦА ЛАНГОВИЋ

Институт за физику у Београду, Универзитет у Београду
Прегревица 118, 11080 Београд, Србија
milica.langovic@ipb.ac.rs

САЖЕТАК: Дијаспора представља значајан потенцијал развоја држава порекла. Припадници дијаспоре инвестиционим улагањем, преносом знања и искуства доприносе социјалном, политичком и економском напретку матичних држава. Иницијативе и подстицаји држава у остваривању и јачању сарадње сматрају се изузетно важним у циљу позитивног доприноса дијаспоре развоју. У раду су сагледане карактеристике институционалне бригае Србије за припаднике дијаспоре и медијске активности праћења дијаспоре. Утврђено је да Република Србија од средине 20. века до данас остварује сарадњу и ради на јачању и очувању веза са дијаспором, што потврђују бројни стратешки документи, програми, сарадње и иницијативе. У раду је истакнута важност јединица локалних самоуправа, при чему је указано да ове територијалне јединице појединачно могу имати важну улогу у домену остваривања сарадње са дијаспором у будућности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дијаспора, Србија, држава порекла, сарадња, развој

УВОД

Дијаспора се у савременом периоду сагледава као један од кључних актера за унапређење развоја матичне земље. Владе држава широм света

интензивно развијају политике за ангажовање својих дијаспора, било да се ради о олакшавању трансфера дознака, промовисању инвестирања у матичну земљу или иницијативама за привлачење високообразованих и циркулацију знања. Конкретан допринос дијаспоре зависи од тога који актери су укључени, од облика њиховог деловања, од разлога зашто су укључени у развојни процес и од природе њихових активности.

Дискурс о миграцијама и развоју усмерен је на максимизирање позитивног утицаја миграција на одрживи развој и добробит миграната и њихових породица, али и држава порекла и држава дестинације, истовремено са сагледавањем ублажавања утицаја негативних аспеката. Улога дијаспоре у стратегијама развоја, смањењу сиромаштва и економском расту државе порекла апосторфиран је у раду организација и платформи на глобалном ниво. Могу се издвојити Глобални форум о миграцијама и развоју (ГФМД), Глобални самит дијаспоре (ГДС), Модел ангажовања дијаспоре за развој (програм УНДП), Развијање мапе пута за ангажовање дијаспоре за развој (програм МПИ и ИОМ) и сл.

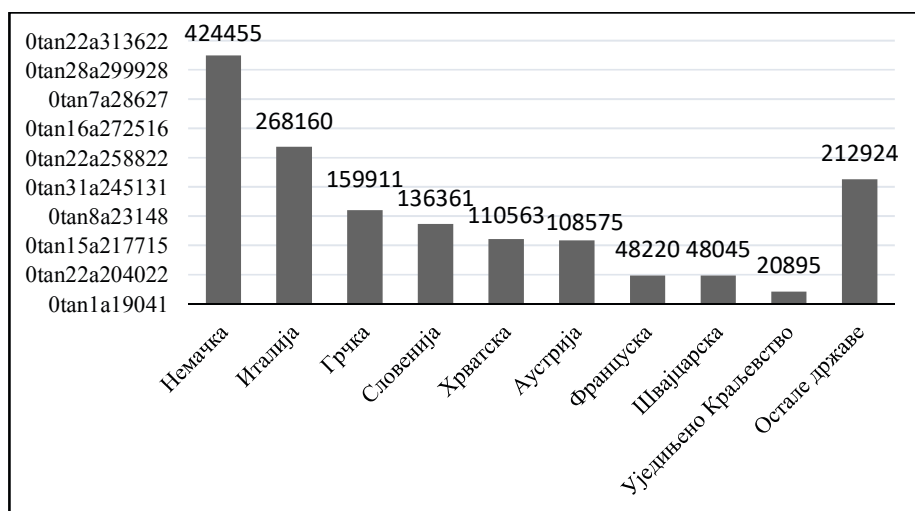
Глобални договор о миграцијама (ГЦМ), који је ратификован од стране 150 земаља света, препознаје мигранте као агенте промена и покретаче развоја у земљама порекла, транзита и одредишта. У циљу број 19, који третира могући допринос миграната и дијаспоре, указује се на потребу стварања услова који ће омогућити да мигранти и дијаспора допринесу одрживом развоју свих држава. Потребно је да се државе обавезу на оснаживање миграната и дијаспоре у циљу усмеравања њихових развојних потенцијала и искоришћавања предности миграција као инструмента одрживог развоја, потврђујући да је миграција вишедимензионална реалност од великог значаја за развој земаља порекла, транзита и дестинације миграната (GCM 2018).

Припадници дијаспоре као агенти промена могу путем инвестиционих улагања, трговине, као и кроз размену технологија, знања и искуства остварити везе између земље дестинације и порекла. Потенцијално су моћни актери у спољној политици и међународним односима, пружају разноврстан друштвени, економски и културни утицај и у државама порекла и дестинације. Чланови дијаспоре шаљу дознаке породици и пријатељима, финансијским средствима помажу опоравак од криза у земљама порекла, улажу у своја места порекла у циљу побољшања животних услова и генерисању финансијског капитала. Припадници дијаспоре неретко преносе знања и вештине стечене кроз године и деценије проведене у иностранству, те стога представљају „амбасадоре” својих држава порекла (Arifagić, Mitrović 2022).

Из свега напред изнетог закључује се да је ангажовање дијаспоре значајно питање, како у развијеним, тако и земљама у развоју. Поставља се питање: шта државе порекла очекују од ангажмана дијаспоре? Креатори политике сматрају да припадници дијаспоре могу помоћи у превазилажењу ограничења која спречавају развој. Уколико лица која се иселе задрже везу са земљом порекла и негују је и у наредним генерацијама, емиграција са социоекономског аспекта неће бити изразит губитак за земљу, већ могућност улагања у

продуктивне глобалне везе које ће допринети развоју. Недавна истраживања су утврдила да је значајан број светских држава (готово 50%) усвојила мере за подстицање директних инвестиција дијаспоре са циљем развоја држава порекла (Naujoks 2022).

У контексту Западног Балкана (Србија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора, Албанија), региона у којем живи мање од 18 милиона становника, уз процењених 10 милиона припадника дијаспоре, ангажовање и јачање потенцијала дијаспоре је својеврсни императив (Arifagić, Mitrović 2022). Посматрана територија представља традиционално велику емиграциону зону са сличним трендовима и карактеристикама. Географска близина ЕУ, бољи животни стандард, већи приходи, квалитетни образовни и здравствени системи, заједно са стабилнијим политичким окружењем су неки од кључних фактора привлачења миграната са Западног Балкана. Са убрзавањем емиграције из региона, пре свега у последњих десет година, запажен је још један значајан тренд: све млађе, образованије становништво се одлучује на одлазак у иностранство, што додатно исцрпљује демографске, економске и социјалне прилике у региону (Arifagić, Mitrović 2022; Шантић, Ланговић 2023). На основу свега напред наведеног, јасно је да је регион извор великог броја лица која живе и раде у иностранству, са изузетно великим уделом становништва које живи ван граница државе порекла и пребивалишта – и то највише у Албанији и Босни и Херцеговини, а најмање у Србији (Mara, Landesmann 2022). Десет најчешћих држава дестинације становника Западног Балкана, на основу дозвола боравка издатих први пут у периоду 2011–2020. године, представљене су на графикону 1.

Графикон 1. Десет најчешћих држава дестинације становника Западног Балкана, на основу дозвола боравка издатих први пут у периоду 2011–2020.

Извор: Аутори, према World Bank 2021 (према Arifagić, Mitrović 2022)

ДИЈАСПОРА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Под појмом „дијаспора”, у складу са Законом о дијаспори и Србима у региону (*Службени гласник РС*, бр. 88/09), подразумевају се држављани Републике Србије који живе у иностранству и припадници српског народа, исељеници са територије Републике Србије и из региона и њихови потомци, док појам „Срби у региону”, у складу са наведеним законом, подразумева припаднике српског народа који живе у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Северној Македонији, Румунији, Албанији и Мађарској. Званични подаци о укупном броју припадника дијаспоре из Србије, као и о њиховом демографском профилу, не постоје, док процене говоре о броју од око пет милиона људи. По уделу припадника дијаспоре у односу на број становника, Србија спада у ред земаља са бројном дијаспором. Овако велики број припадника дијаспоре резултат је дуге историје исељавања становништва из различитих разлога у различитим периодима, од економских, политичких, верских, културних, породичних, па до исељавања пред насиљем и прогоном. Могу се издвојити три значајна периода исељавања становника са простора Србије. Први је након Другог светског рата, односно од 60-их година прошлог века, након потписивања билатералних споразума са Аустријом и Немачком о гостујућим радницима, када је започето изузетно интензивно исељавање становника, пре свега из источне Србије (најстарија емиграциона зона). Други период емиграције везује се за последњу деценију 20. века, услед ратних сукоба на територији бивше СФРЈ, санкција, економске и политичке транзиције и сл. У том периоду, поред економских миграната, забележен је и значајан број принудних миграната, који су тражили сигурност изван простора Балкана. Трећа фаза је новијег датума и одвија се од 2011. године, када велики број младих, квалификованих лица одлази у државе Европске уније, које услед недостатка радне снаге и непопуњених места на тржиштима рада либерализују прописе за досељавање радне снаге са Западног Балкана (Arandarenko 2022; Šantić et al. 2023; Langović et al. 2024).

Процене су да постоји преко 1.000 различитих асоцијација које окупљају припаднике дијаспоре, а највише их је у земљама Европске уније, Северне Америке и у Аустралији. Просечна старост лица која имају држављанство Републике Србије је око 34,7 година, што је мање од просечне старости укупног становништва Србије, од 43 године. Да се грађани Србије у највећем обиму се исељавају у Аустрију, а да се најдуже задржавају у Француској, Швајцарској и Немачкој, податак је који су у заједничком саопштењу објавили Републички завод за статистику и Дунавски транснационални програм (КИРС 2023; КИРС 2024).

Анализирањем исељавања становништва у другој половини 20. века и почетком 21. века може се закључити да су миграције утицале и на укупан број становника који живе у матици. Услед великог броја припадника дијаспоре, држава је у више наврата показивала институционалну бригу. Форми-

ране су институције за сарадњу и праћење живота и рада људи у иностранству, а и медији су показали заинтересованост. У циљу прецизнијег издвајања институција и организација формираних с циљем праћења активности и рада дијаспоре и њихових организација у иностранству, хронолошким редом по времену настанка извршићемо поделу на:

- Институционалну бригу о дијаспори,
- Медијске активности на праћењу активности дијаспоре.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА БРИГА ЗА ДИЈАСПОРУ

Институционална брига државе за припаднике дијаспоре први пут се бележи 1949. године, када је формирано Удружење исељеника повратника Народне Републике Србије.¹ Иста организација променила је назив у Матица исељеника Србије 1951. године.² Почетком 90-их година 20. века, први пут у новијој историји Србије, основано је Министарство за везе са Србима изван Србије,³ а 2004. године и Министарство за дијаспору Републике Србије,⁴ што означава и прво званично појављивање термина дијаспоре у политичком дискурсу. Да би се интензивирала сарадња са дијаспором, 2009. године Влада Републике Србије усваја Закон о дијаспори и Србима у региону (*Службени листник РС*, бр. 88/09). Усвајањем Закона о дијаспори и Србима у региону приступило се оснивању Скупштине дијаспоре и Срба у региону. Скупштина је основана у јулу 2010. године на основу одредбе члана 15 овог закона и требало је да представља највише представничко тело дијаспоре и Срба у региону.⁵ Након тога је 2011. године усвојена Стратегија очувања и јачања веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону (*Службени листник РС*, бр. 4/11 и 14/11).⁶ Да би се показала одлучност за спровођење ових задатака, 2012. године је основана Канцеларија за сарадњу са дијаспором и Србима у региону. Законом о министарствима из 2014. године

¹ Године 1949. формирано је удружење које је помагало исељеницима приликом долазка у земљу и лицима која су одлучила да се врате у матичну државу.

² Матица исељеника Србије издала је и часопис *Србија*, који је излазио од 1953. године. Под тим називом излазио је до 1959. године, када мења назив у часопис *Завичај*. Излазио је једанпут месечно, више од тридесет година.

³ Први министар је био Станко Цвијан, затим Радован Панков, а 1998. године и Мирослав Мирчић. Ово министарство укинута је 2000. године, након демократских промена.

⁴ Овим министарством, на челу са др Војиславом Вукчевићем, Влада Републике Србије покушала је да сабере и зброји Србе у расејању. Већ 2005. године Министарство за дијаспору изашло је са податком да у расејању живи између 3,5 и 5 милиона наших држављана.

⁵ Скупштину је чинило четрдесет пет делегата из дијаспоре и Срба у региону. Прво заседање је одржано од 3. до 5. јула 2010. године. Први председник Скупштине дијаспоре и Срба у региону био је Славомир Гвозденовић, делегат из Румуније.

⁶ Овом стратегијом Република Србија настоји да интензивније ради на очувању веза матице и дијаспоре и Срба у региону. Такође, исказано је настојање да се створе одређени материјални, социјални и политички услови за развој и очување српског језика, писма и идентитета Срба у расејању.

извршена је промена и основана је Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону, као део Министарства спољних послова Владе Србије.

У оквиру Привредне коморе формиран је Пословни савет за дијаспору, који чине чланови дијаспоре и представници ресорних министарстава. Такође, основан је виртуелни Дијаспора клуб, публикује се информативни лист *Дијаспора инфо*, а при локалним привредним коморама основано је 12 канцеларија за дијаспору.

Стратегија о економским миграцијама Републике Србије у периоду 2021–2027 (*Службени гласник РС*, бр. 21/20) третира питање дијаспоре у посебном циљу 4: Унапређење сарадње дијаспоре и матице и подстицање транснационалног предузетништва. У документу се истиче да је неопходно применити следеће мере:

- унапређивање механизма за *online* информисање дијаспоре о свим релевантним информацијама;
- подстицање материјалних и нематеријалних улагања дијаспоре и наставак израде инвестиционих водича;
- стварање услова за оптимизацију потенцијала дијаспоре кроз формалне токове девизних дознака, повећање утицаја девизних дознака на развој и већег ангажовања дијаспоре на локалном нивоу;
- јачање транснационалног предузетништва са повратницима, као и припадницима дијаспоре који одржавају пословне везе са Републиком Србијом.

Да би се то постигло, неопходно је враћање поверења дијаспоре у матичну државу, активирање и усмеравање развојног потенцијала дијаспоре у земљи порекла у циљу јачања привредног, економског, научног, технолошког и другог развоја земље, јачање сарадње стручњака различитих профила у држави порекла и у дијаспори на заједничком доношењу мера и њиховој реализацији у циљу одрживог развоја, израда инвестиционих пројеката и анализа потенцијалних инвеститора, као и о примера инвестирања дијаспоре на регионалном и локалном нивоу (пример: Инвестициони водич за дијаспору: Преглед услова пословања и инвестирања у Источној Србији, Регионална агенција за развој Источне Србије). Треба посветити већу пажњу питањима девизних дознака и развоја, уз смањење цене трансфера новца из дијаспоре у матичну државу, подстицати развој транснационалног предузетништва кроз повољне услове пословања, креирати програме као што је „Повратак бизниса” (Република Ирска) или олакшати повратак након стицања нових знања и вештина, као и посредовати у инвестиционим и другим пословима, креирати проактиван став локалне самоуправе према дијаспори и проценити које се врсте сарадње и политика развоја могу успешно имплементирати, те укључивати дијаспору у развојне пројекте Републике Србије.

Интенција о јачању веза између дијаспоре и матице исказана је и у последња два сазива Владе Републике Србије 2022. и 2024. године, када је основано Министарство без порфеља које је задужено за координацију активности и мера у области односа Републике с дијаспором.

Матица српска, најстарија српска књижевна, културна и научна институција, оформила је Одбор и Савет Одбора за исељеништво. На конститутивној седници одржаној 7. марта 2023. године разматрани су краткорочни и дугорочни планови рада на побољшању односа дијаспоре и матице и процеса очувања националног и културног идентитета дијаспоре.⁷ Такође, Одбор за исељеништво је покренуо и часопис *Гласник Мајишце српске за исељеништво*, у којем ће бити публиковане теме од значаја за познавање демографских, социоекономских, културних и других карактеристика лица из Србије која живе и раде у иностранству, у циљу успостављања чвршћих конекција са овом популацијом, као и помоћи доносиоцима одлука да креирају мере и активности усмерене ка јачем повезивању са њима.

Национална алијанса за локални економски развој (НАЛЕД) је заједно са асоцијацијом Loud Crowd у оквиру пројекта Алтернативно финансирање и донације за локалне заједнице у Србији, који уз подршку Савезног министарства за привредну сарадњу и развој СР Немачке (БМЗ) у Србији спроводи Немачка организација за међународну сарадњу (ГИЗ) у оквиру немачко-српске сарадње, успоставила платформу за донације из иностранства. Циљ је подршка локалним заједницама у Србији кроз алтернативне методе финансирања и донације. Путем платформе за алтернативно и групно финансирање, као што је *crowdfunding*, дијаспора може да помогне локалној здравственој установи, финансира обнову локалног музеја или опреми простор за младе предузетнике, реализује пројекте очувања животне средине као што су пошумљавање или чишћење река, подржи уметнике и друге креативце или инвестира у нове стартапове и добре пословне идеје.⁸

Diaspora Investment and Business Center је иницијатива Привредне коморе Србије за оснивање новог центра, односно информативног пункта, сервиса и споне дијаспоре са домаћом привредом, државним институцијама и локалним самоуправама. Оснивање овог новог тела Привредне коморе Србије резултат је стратешког партнерства са Министарством спољних послова Србије, Министарством трговине и UNDP. Циљ је да се надлежне институције активније укључе у развој пословних идеја привредника из дијаспоре и да се заједнички ради на припреми и реализацији инвестиционих и пословних пројеката дијаспоре у Србији. Дијаспори су на располагању и онлајн база пројеката и могућих локација за инвестирање, *Пословни аџлас Србије и дијаспоре*, анализе тржишта, подаци о извозној понуди домаћих компанија и инвестиционим и другим привредним потенцијалима општина и градова у Србији. Такође, 2023. године је почео са радом нови сазив Пословног савета за дијаспору, као програмско и оперативно тело које ће се бавити реализацијом конкретних циљева везаних за различите теме, од система

⁷ На конститутивној седници за председника Одбора за исељеништво Матице српске изабран је проф. др Владимир Гречић, а за потпредседнике проф. др Кринка Видаковић Петров и проф. др Јован Филиповић.

⁸ www.naled.rs

подршке за инвестирање дијаспоре у сарадњи са партнерима у Србији преузетог са пројекта Link UP! Serbia 2 (ICMPD), преко зелене агенде у приватном сектору, до подршке организацији пословних конференција са дијаспором у наредне 4 године.⁹

Савезно министарство за привредну сарадњу и развој СР Немачке (БМЗ) од 2016. године подржава глобални програм у Србији који има за циљ јачање сарадње са дијаспором. Програм кроз своје различите фазе спроводи Немачка организација за међународну сарадњу (ГИЗ) у оквиру немачко-српске развојне сарадње, а у партнерству са Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Националном службом за запошљавање и Комесаријатом за избеглице и миграције Републике Србије, али и јединицама локалних самоуправа. Фокуси програма су на управљању миграцијама и развоју политика у области економских миграција, сарадњи и систему координације са дијаспором, изазовима и потенцијалима у учешћу дијаспоре у економском развоју Србије, као и видљивости подстицајних програма и субвенција за дијаспору. Тренутно је актуелна фаза програма од 2023. године под називом „Миграције у контексту развоја” (МЕГ). Такође, кроз фазе глобалног програма актуелни су и инструменти за директну подршку развојној сарадњи са дијаспором.

Иницијативе за сарадњу са дијаспором спровођене су и кроз Агенције за регионални развој, чији је циљ да се на територији читаве Србије створе институционални предуслови за одрживи регионални развој. Један од стубова регионалног развоја је међуопштинска сарадња, која подразумева умрежавање локалних самоуправа, као кључних носилаца локалног економског развоја, у партнерства заснована на стратешки идентификованим потребама и интересима. Кординацију ових стратешких процеса воде регионалне развојне агенције (СААР 2024). Једна од значајнијих активности јесте израда *Приручника за усвојивање институционалних механизма за сарадњу јединица локалних самоуправа са дијаспором*, коју је израдила Регионална агенција за развој источне Србије (РАРИС), у оквиру пројекта Link Up! Serbia II. Општи циљ пројекта је било подстицање транснационалних предузетничких активности са српском дијаспором у Аустрији, Швајцарској и Немачкој олакшавањем приступа знању, мрежама и финансијским ресурсима (Jelenković i dr. 2021). Такође, платформа Дијаспора Бизнис Инфо – РАРИС креирана је за дијаспору која жели да започне пословање у источној Србији. На једном месту се могу добити информације о условима, могућностима и предностима везаним за оснивање и вођење бизниса у источној Србији, као и Србији уопште, а пружа се и помоћ за контакт са надлежнима, проналажење пословних партнера или инвестиција (RARIS 2020).

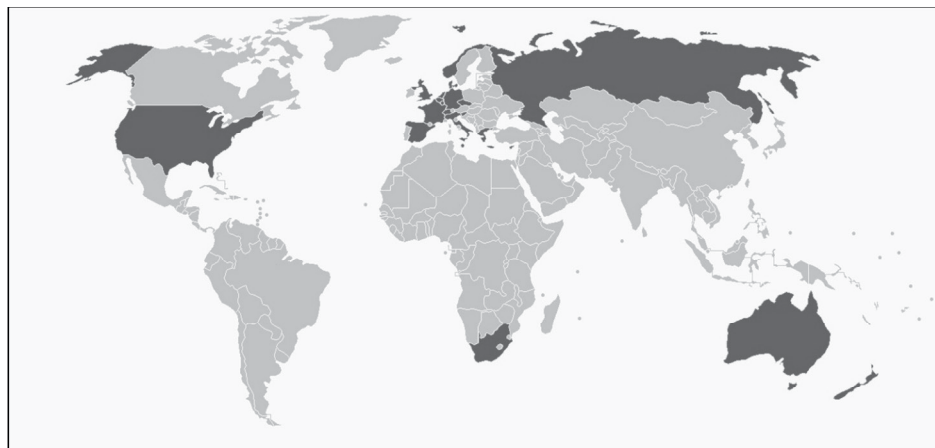
Иницијативе у оквиру Тачке повратка везане су за подршку стартап компанијама, пружање информација о повратку, инвестиционим приликама

⁹ Poslovni Atlas (pks.rs)

у Србији, као и за повезивање матице са дијаспором. Један од пројеката ове организације јесте Carta Serbica, програм намењен члановима дијаспоре српског порекла који не поседују држављанство Републике Србије, а желе да живе, раде или да се пензионишу у Србији (Тачка повратка 2024).

Програм сарадње српске науке са дијаспором Фонда за науку Републике Србије у оквиру Развоја сарадње са дијаспором представља финансијски подстицај који омогућава научноистраживачким организацијама да развију сарадњу са дијаспором и побољшају капацитете кроз краткорочне посете српских истраживача стручњацима из дијаспоре и подршку заједничким активностима. Има за циљ успостављање научно-техничке сарадње, размену знања, заједнички рад на пројектима, радовима, истраживањима и патентима, планирање и ширење мреже сарадње истраживача из Србије и научника из дијаспоре. Програм подржава основна и примењена истраживања у свим областима истраживања, без унапред дефинисаних приоритетних тема.

Јачање односа са дијаспором остварује се и путем очувања српског језика и истовремено неговања културних и традиционалних вредности државе порекла међу млађим генерацијама у дијаспори. У том погледу, организовање и реализација допунских школа на српском језику представља незаменљиви механизам. Према наводима Министарства просвете Републике Србије, школске 2023/2024. године више од 8.000 ученика српске националности широм света похађало је наставу на српском језику. Овај вид наставе се одвија у допунским школама на четири континента – у Европи, Африци, Аустралији и Северној Америци. На слици 1 представљене су државе у којима се организују ове допунске школе. Истакнуто је да у Немачкој, Швајцарској и Словенији највећи број ученика похађа наставу на српском језику (Министарство просвете РС 2024).

Слика 1. Државе у којима се организују допунске школе на српском језику
Извор: Аутори, према Министарство просвете РС 2024.

МЕДИЈСКЕ АКТИВНОСТИ НА ПРАЋЕЊУ ДИЈАСПОРЕ

Међу медијима који су се појавили у новијој историји, радио и телевизија заузимају изузетно значајно место. Лакоћа праћења и широка приступачност довели су до тога да су постали општеприхваћени у сваком дому у земљи и расејању. Појава нових платформи емитовања убрзала је њихов развој и омогућила још већу присутност. Појава телевизије сврстана је међу догађаје од великог значаја, највише због тога што се као технологија брзо раширила и због претпоставке да би тако популарна форма морала да има и знатних утицаја на друштво (Прајс 1998: 464).

Почетком седамдесетих година 20. века, када је захваљујући потписаним билатералним споразумима велики број грађана Србије одлазио на привремени рад у иностранство, државни медиј Радио-телевизија Београд покренула је програм намењен искључиво дијаспори. Први програм Радио Београда покренуо је емисију *Вечерас заједно*.¹⁰ Развијајући овај пројекат, Телевизија Београд 1977. године оснива Програм за иностранство, с циљем обавештавања и информисања дијаспоре.¹¹ Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века телевизије у свету су у великој мери користиле сателитску технологију као платформу емитовања програма. Дистрибуција сателитских програма одвијала се преко вештачких Земљиних сателита, а била је намењена индивидуалном кућном пријему сигнала (Тјуроу 2009: 208). Тако је и Телевизија Београд 1991. године почела да емитује програм преко сателита и на тај начин чињени су покушаји да се дијаспора приближи матици.¹²

У првој деценији 21. века, на основу Закона о радиодифузији из 2002. године (*Службени гласник РС*, бр. 42/2002), Телевизија Београд постаје Радиодифузна установа Србије, чиме је окончана трансформација те државне медијске куће у Јавни сервис Србије. Овим законом утемељена је јавна радио-телевизија, а то државно предузеће прераста у јавну установу која би требало да ради по принципима јавног сервиса. Овом трансформацијом и Сателитски програм постаје Јавни сервис српског расејања (Ковачевић 2022 :140).

Праћење програма Јавног сервиса Србије омогућено је и на новим дигиталним платформама, пре свега када је 2018. године покренута телевизијска платформа РТС Планета, која се емитује преко интернета. На овај начин дијаспори је омогућено да прати телевизијски и радијски програм из матице, а Радио-телевизији Србије да пласира једанаест телевизијских и четири радијска канала.¹³

¹⁰ Осмог маја 1970. године почиње емитовање емисије *Вечерас заједно*, која је посвећена нашим људима на привременом раду и иностранству и њиховим породицама у матици.

¹¹ Циљ оснивања Програма за иностранство био је информисање наших људи у расејању о дневнополитичким дешавањима у земљи и ставовима државе у спољној политици.

¹² Радио-телевизија Београд је 14. маја 1991. године почела да емитује програм преко сателита Еутелсат 2Ф2 за Европу. За Северну Америку емитовање је почело 16. августа исте године преко сателита ПанАмСат 1.

¹³ Телевизијски канали на РТС Планети су: РТС Свет, РТС 1, РТС 2, РТС 3, РТС HD, РТС Музика, РТС Живот, РТС Драма, РТС Трезор, РТС Полетарац и РТС Коло. Радијски

Употреба интернет технологија у свакодневном животу значајно је повећана последњих година, па је, у складу с тим, све већи број истраживача који своје интересовање усмеравају ка томе како друштвене мреже, као што су Facebook, Twitter и/или LinkedIn, мењају друштвену реалност и потенцијално олакшавају развој иновативних истраживачких метода и повезивање са дијаспором. Интернет може бити коришћен и за истраживање у домену миграција становништва кроз анализу друштвених мрежа или посматрање понашања репрезентативног узорка (групе које окупљају припаднике дијаспоре и слично) (Šantić 2023).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Република Србија спада у ред држава које континуирано раде на очувању и јачању везе са дијаспором. Осим тога, препознала је значај дијаспоре као потенцијалног фактора социоекономског развоја, те са њом остварује сарадњу на различитим нивоима. То потврђују бројни стратешки документи, програми и иницијативе о којима се дискутовало у овом раду. Имплементација наведених докумената је кључна с аспекта реализације ове сарадње. Ипак, поред државног нивоа, важно је истаћи и значај и улогу других територијалних јединица у погледу остваривања сарадње са члановима дијаспоре. Овде се првенствено мисли на улогу локалних самоуправа и неопходност њиховог ангажовања у домену односа са дијаспором пореклом из њихових општина/градава. Почетна фаза ове сарадње огледала би се у мапирању дијаспоре пореклом из њихових локалних заједница, што би представљало предуслов за све остале активности (Шантић и др. 2022; Ланговић 2024).

Успешност у домену остваривања сарадње на релацији држава порекла – дијаспора могуће је пратити реализацијом научних истраживања, првенствено укључивањем различитих субјеката и чланова дијаспоре у њих. На тај начин би свеобухватно био сагледан степен ефикасности кооперације државе Србије и њене дијаспоре у различитим областима. Стога ће будућа истраживања бити усмерена према наведеном дискурсу. Овај рад, посматрано из тог угла, представља иницијативу за будуће истраживачке подухвате.

ЛИТЕРАТУРА

- Гречић, Владимир (2010). *Српска научна дијаспора*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Закон о радио дифузији (ЗРД). *Службени гласник РС*, бр. 42/2002.
- Закон о дијаспори и Србима у региону (ЗДСР). *Службени гласник РС*, бр. 88/2009.
- КИРС (2023). *Миграциони профил Републике Србије за 2022. годину*. Београд: Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије.

канал: РТС Радио Београд 1, РТС Радио Београд 2, РТС Радио Београд 3 и РТС Радио Београд 202.

- КИРС (2024). *Миџрациони профил Републике Србије за 2023. годину*. Београд: Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије.
- Ковачевић, Бобан (2022). *Дијаспора у еиру*. Београд: РТС Издаваштво.
- Ланговић, Милица (2024). *Друшћивено-геоџрафски аспекти иовраиних миџрација у Републици Србији*. Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Министарство просвете Републике Србије (2024). Допунске школе у иностранству. Доступно на: <https://prosveta.gov.rs/prosveta/predskolsko-i-osnovno-obrazovanje-2/dopunske-skole-u-inostranstvu/>
- Прајс, Стјуарт (1998). *Изучавање медуја*. Београд: Клио.
- СААР (2024). Регионални развој. Доступно на: <https://sarra.rs/sr/n>
- Стратегија о економским миграцијама за период 2021–2027. *Службени гласник РС*, бр. 21/2020.
- Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону. *Службени гласник РС*, бр. 4/11 и 14/11.
- Тачка повратка (2024). Carta Serbica. Доступно на: <https://tackapovratka.rs/cir/projekti/carta-serbica/>
- Тјуроу, Џозеф (2009). *Медуји данас*. Београд: Клио.
- Шантић, Даница, Милица Ланговић (2023). *Миџрације сћановнишћива и кризе у свейу*. Београд: Географски факултет.
- Шантић, Даница, Јована Коњевић, Милица Ланговић. Значај креирања миграционих профила у јединицама локалних самоуправа у циљу оптималнијег управљања миграцијама и њихове интеграције у развојна документа, у: *Зборник радова IX научно-сћирочној скупци са међународним учешћем – Локална самоуправа у иланирању и уређењу иростћора и насеља*. Београд: Асоцијација просторних планера Србије, Универзитет у Београду – Географски факултет, 2022, 341–347.
- Arandarenko, Mihail (2022). Migracije, kvalifikacije i tržište rada, u: Danilo Vuković (ur.) *Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene*. Beograd: UNDP Srbija, 98–116.
- Arifagić, Sanjin, Olga Mitrović (2022). *Compendium on Best Practices in Diaspora Engagement in the Western Balkans*. Sarajevo: Regional Cooperation Council.
- GCM (2018). Global compact for safe, orderly and regular migration. Dostupno na: https://refugeemigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf
- Jelenković, Marija, Boban Kostandinović, Vladan Jeremić (2021). *Priručnik za uspostavljanje institucionalnih mehanizama za saradnju jedinica lokalnih самоуправа sa dijasporom*. RARIS
- Langović, Milica, Danica Djurkin, Filip Krstić, Marko Petrović, Marija Ljakoska, Aleksandar Kovjanić, Sandra Vukašinović (2024). Return migration and reintegration in Serbia: Are all returnees the same? *Sustainability*, 16(12), 1–21. <https://doi.org/10.3390/su16125118>
- Mara, Isilda, Michael Landesmann (2022). 'Use it or lose it!': How do migration, human capital and the labour market interact in the Western Balkans? Turin: European Training Foundation.
- Naujoks, Daniel (2022). A transnational research agenda on the determinants, policies, and impacts of diaspora direct investments, *Research in Globalization*, 4, 100083, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2022.100083>.
- RARIS (2020). Dobro došli na Platformu Dijaspора Biznis Info – RARIS! Dostupno na: <https://raris.org/index.php/dijaspора-biznis-info>.

Šantić, Danica (2023). *Handbook for creating migration profile in local government units in Republic of Serbia*. Belgrade: OSCE, Commesariate for refugees and migration.

Šantić, Danica, Milica Langović, Dejan Đorđević (2023). Urban sustainability through the lens of migration – Case study: City of Leskovac, Serbia. *Econ. Themes*, 61, 105–119. <https://doi.org/10.2478/ethemes-2023-0006>.

Danica Šantić, Boban Kovačević, Milica Langović

IN CONNECTION WITH DIASPORA: THE ROLE OF THE REPUBLIC
OF SERBIA IN ACHIEVING AND STRENGTHENING COOPERATION
WITH THE DIASPORA AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

S u m m a r y

Diaspora represents a significant development potential of the countries of origin. Members of the diaspora contribute to the social, political and economic progress of their home countries by investing, transferring knowledge and experience. The initiatives and incentives of states in achieving and strengthening cooperation are considered extremely important in order to contribute positively to the development of the diaspora. The paper examines the characteristics of Serbia's institutional care for members of the diaspora and the media activities of monitoring the diaspora. It was established that from the middle of the 20th century until today, the Republic of Serbia has been cooperating and working to strengthen and preserve ties with the diaspora, which is confirmed by numerous strategic documents, programs, cooperation and initiatives. The paper highlighted the importance of local self-government units, and indicated that these territorial units can play an important role in the field of cooperation with the diaspora in the future.

Keywords: diaspora, Serbia, country of origin, cooperation, development

СРБИ У РЕГИОНУ ПРЕД ИЗАЗОВИМА ОЧУВАЊА ИДЕНТИТЕТА

ДР ДРАГОМИР РАДЕНКОВИЋ
Београд
dragomir.radenkovic@yahoo.com

САЖЕТАК: Предмет овог рада је проблем очувања националног идентитета као суштинско питање српске заједнице у окружењу и њене будућности. Појаве и процеси као што су национално мешовити бракови, образовање на већинском језику домицилне државе, прелазак из мањих средина у велике градове где је кохезија унутар етничких заједница слабија, могу објективно довести у питање идентитет Срба у региону. У раду се, у компаративном приступу, сагледавају чиниоци, процеси и кретања од којих зависи идентитет Срба у Румунији и Мађарској, државама које имају потпуније и развијеније мањинско законодавство и у којима Срби остварују виши степен мањинских права у односу на остале земље окружења. Аутор постулира тезу да статус националне мањине Срба у региону погодује очувању њиховог идентитета. У раду се анализирају мањинска права у појединим областима чије унапређење води очувању националног идентитета, а посебно право на српски језик и ћирилично писмо, као кључни идентитетски атрибут Срба у региону.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: национални идентитет, Срби, регион, националне мањине, Румунија, Мађарска

УВОД

Очување идентитета Срба у региону је изазован предмет истраживања, како због комплексне и вишедимензионалне природе, са прожимањем националних, етничких, културних, традиционалних, верских и других аспеката, тако и због тога што је реч о суштинском питању српске заједнице у окружењу и њеној будућности. Срби у региону су израз који означава припаднике српског народа који живе у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Северној Македонији, Румунији, Албанији и Мађарској. У Закону о дијаспори и Србима у региону направљена је дистинкција ове категорије српског народа у иностранству у односу на дијаспору, коју Закон дефинише

као „држављане Републике Србије који живе у иностранству и као припаднике српског народа, односно исељенике са територије Републике Србије и из региона и њихове потомке” (Закон о дијаспори и Србима у региону, 2009: члан 2, стр. 1).

Једна од карактеристика Срба у региону је то да они у наведеним земљама не живе због емиграције или исељавања, већ је реч о аутохтоном народу који је, услед датих историјских околности и одређивања граница на овом простору, највећим делом после Првог светског рата и након дезинтеграције бивше СФРЈ 90-их година 20. века и престанка постојања Савезне Републике Југославије и Државне заједнице Србија и Црна Гора, остао да живи ван Србије, у Мађарској, Румунији, Албанији и унутар бивших југословенских република, данас самосталних држава, у којима су од конститутивног народа постали национална мањина („Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и Срба у региону” 2011: 6).

Национални идентитет је сложен појам који одражава однос људи према сопственој, као и према другим нацијама. Сматра се најбитнијим и најобухватнијим обликом колективног идентитета чији се други облици (класа, пол, раса, вера) могу преклапати са идентитетом, али најчешће не могу имати пресудан утицај (Смит 2010: 223).

Може се говорити о два основна схватања националног идентитета – примордијалистичком и инструменталистичком.¹ Примордијалистичко схватање има као основна обележја заједнички језик, писмо, заједничко порекло, историјску повезаност, традицију, обичаје, културу, веру и полази од начела да је национални идентитет категорија дата рођењем. Према инструменталистичком схватању реч је о приступу који се односи на модерна, западна значења, као што су заједнички политички интерес, државна и културна обележја, при чему се са променом ситуације мења и идентификација са својом нацијом или, бар ниво њеног интензитета (Милошевић Ђорђевић 2007: 386–387).

Чини се да је Србима у земљама окружења, а посебно у суседним државама насталим дезинтеграцијом СФРЈ, тј. бившим југословенским републикама, који су у знатној мери везани за породицу, нацију и веру, ближе примордијалистичко схватање националног идентитета.

Идентитет српског народа у региону објективно је угрожен појавама и процесима као што су мешовити бракови и асимилација која се тим путем одвија, образовање и информисање на већинском језику домицилне државе, слабљење веза унутар етничких заједница са преласком у велике градове итд.

У фокусу овог рада је сагледавање фактора, процеса и кретања од којих зависи идентитет Срба у Румунији и Мађарској, као државама које имају

¹ Примордијализам и инструментализам су крајности, а према савременим студијама у овој области национални идентитет се не може свести само на једну карактеристику. Штавише, савремени теоријски приступи дефинишу национални идентитет узимајући у обзир и интеракцију са другим нацијама (Милошевић Ђорђевић 2007: 387).

потпуније и развијеније мањинско законодавство у односу на остале земље окружења и у којима Срби остварују виши степен мањинских права. Питања идентитета Срба у другим земљама региона посматраће се у функцији остваривања односно неостваривања појединих аспеката њихове посебности. При томе се могућност очувања идентитета анализира кроз однос према његовим најважнијим атрибутима – српском језику, ћириличном писму, културном наслеђу, традицији и вери.

СТАТУС НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ – ЈЕДНА ОД ПРЕТПОСТАВКИ ОЧУВАЊА ИДЕНТИТЕТА СРБА У РЕГИОНУ

Очувању идентитета Срба у региону иде у прилог статус националне мањине који им је признат у Румунији, Мађарској, Хрватској, Северној Македонији и Албанији. Српска заједница у Румунији је једна од 20, а у Мађарској једна од 13 признатих националних мањина.²

У Северној Македонији статус националне мањине Србима је признат са изменама Устава новембра 2001. године,³ а у Албанији октобра 2017, када је усвојен Закон о заштити националних мањина. За Србе у Албанији то је, несумњиво, позитиван статусни помак, који, међутим, за сада има претежно формални карактер. Између Србије и Албаније још увек нема билатералног споразума о заштити мањина, чије би закључивање требало да буде даљи корак у заокруживању положаја српске заједнице. У Албанији Срби немају право на национална имена и презимена, забрањене су српске школе и медији на српском језику, употреба српског писма итд.⁴ Албанија још увек није потписала Европску повељу о регионалним или мањинским језицима којом би српски језик био признат као традиционални мањински језик, што би обавезивало на успостављање јавне наставе и оснивање медија на српском језику.

Мањинска права Срби у Румунији остварују преко кровне организације српске мањине – Савеза Срба у Румунији (ССР), а у Мађарској преко Земалске самоуправе Срба – ССМ (Радушки 2020: 233–234).

Са Мађарском, Румунијом, Хрватском и Северном Македонијом Србија има закључене билатералне споразуме у области заштите националних

² Према попису из 2021. бројност српске заједнице у Румунији је 12.026 (0,062 одсто), док је на претходном попису 2011. она била 18.481 (0,092 одсто). У Мађарској је број Срба на попису реализованом 2022. године (11.622, или 0,12 одсто) већи у односу на попис из 2011. године (10.038).

³ У измењеном Уставу Северне Македоније, поред Срба као мањине помињу се и Турци, Власи, Роми и Бошњаци. У Северној Македонији на попису из 2021. број Срба је 23.847, а на претходном попису из 2002. био је 35.939.

⁴ Из наведених разлога, према резултатима пописа из 2023. број Срба у Албанији је 584, док према проценама Удружења српско-црногорске заједнице „Морача – Розафа” (окупља и Бошњаке који себе сматрају Србима муслиманске вероисповести) српско-црногорска заједница броји око 30.000 припадника.

мањина који предвиђају одговарајуће облике мањинске самоуправе, односно културне и персоналне аутономије, у складу са националним законодавством, те представљају важан оквир за обострано унапређење положаја мањина, а тиме и положаја Срба у наведеним земљама. На основу билатералних споразума формиране су међувладине мешовите комисије за националне мањине које представљају кључни билатерални механизам за испуњавање обавеза из споразума.

Значај статуса националне мањине је у томе што се на мањине примењују Оквирна конвенција Савета Европе за заштиту мањина, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и други међународни документи из ове области. Сходно томе, статус националне мањине даје Србима у земљама окружења шири корпус права, као што су употреба националних симбола, образовање и информисање на матерњем језику, право на представника у парламенту итд.

Статус националне мањине Срби немају у Словенији, а њихов положај је специфичан у Црној Гори и Босни и Херцеговини.⁵ У Словенији Срби, иако су најбројнија мањинска група, имају статус етничке заједнице на коју се не примењује Оквирна конвенција за заштиту националних мањина,⁶ те нису у могућности да остварују колективна мањинска права, а српски језик није признат као традиционални мањински језик.

Оснивање Националног савета Срба Словеније 1. октобра 2016. и Савеза Срба у Словенији као кровне организације 2. јуна 2019. важни су кораци ка побољшању положаја српске заједнице, али суштински значај за унапређење њених права имало би признање српске националне мањине, што Срби континуирано траже.⁷

Проблеми српске заједнице у Црној Гори знатним делом произилазе из њеног недефинисаног статуса. Према Изборном закону у Црној Гори националне мањине су припадници народа који чине мање од 15 одсто становништва, а по резултатима пописа из 2023. Срби чине 32,93 одсто, те се не могу свести на националну мањину, а нису званично признати као аутохтони или конститутивни народ. Због тога ни српски језик није заштићен по основу Европске повеље о регионалним или мањинским језицима. Између Србије и Црне Горе не постоји билатерални институционални оквир за регулисање мањинских права.⁸

⁵ У Словенији и БиХ попис становништва до сада није спроведен.

⁶ У Словенији су, уз ромску, признате само италијанска и мађарска мањина, као аутохтоне, а на територији општина у којима живе њихови припадници, поред словеначког, као службени језици признати су италијански и мађарски.

⁷ За признање мањинског статуса Срба потребна је промена Устава Словеније, а предлог за промену могу поднети 20 посланика, Влада или најмање 30.000 грађана.

⁸ Срби у Црној Гори дискриминисани су у запошљавању у јавном сектору (чине само око 7 одсто), а српски језик, који је у Црној Гори већински, јер га према попису из 2023. говори 43,18 одсто становништва (наспрот 34,52 одсто, колико се изјаснило да говори црногорски), има статус језика мањинског народа, док је службени језик црногорски.

У специфичној ситуацији су Срби у Федерацији БиХ. Иако су, статусно, у Босни и Херцеговини конститутивни народ, са надлежностима предвиђеним Дејтонским споразумом – два ентитета: ФБиХ и Република Српска, три конститутивна народа: бошњачки, српски, хрватски (Мировни споразум 1995, Анекс 4 Устав, преамбуларни део, члан 1, став 3) – њихов положај у ФБиХ, где *de facto* чине мањину, крајње је неповољан, уз кршење основних људских и националних права. Не поштују се уставне и законске одредбе, ускраћују се средства за српске организације и удружења, не поштује се право на запошљавање у јавном сектору, не остварује се право на образовање на матерњем језику итд. Између Србије и БиХ нема билатералних инструмената којим би се штитила права Срба у другом ентитету – Федерацији БиХ.

МАЊИНСКО ЗАКОНОДАВСТВО У РУМУНИЈИ И МАЂАРСКОЈ

Општи оквир за очување националног идентитета и етничких посебности Срба у региону представља њихов положај у законодавствима земаља окружења. Најповољнија законска решења која се односе на положај националних мањина и највиши степен њихове примене имају Румунија и Мађарска.

Висок домет заштите националних мањина пружа и хрватско мањинско законодавство, које садржи опште међународноправне инструменте заштите мањина, предвиђене нормативима УН, СЕ, ОЕБС и др. Прописи се, међутим, не поштују у потпуности, што се, пре свега, односи на српску мањину. После одређеног побољшања статуса српске заједнице у време процеса приступања Хрватске ЕУ, мањинска права Срба почела су да се маргинализују након уласка Хрватске у ЕУ 1. јула 2013. Посебно негативну појаву представљају бројни етнички мотивисани инциденти према Србима у Хрватској, који деградирају њихова настојања да очувају свој идентитет. У билтену Српског народног вијећа „Хисторијски ревизионизам, говор мржње и насиље према Србима у 2021” забележено је 506 случајева етничке нетрпељивости и говора мржње према припадницима српске заједнице (Historijski revizionizam 2021).

Према румунском Уставу, „Румунија је заједничка и недељива домовина свих њених грађана без обзира на расу, националност, етничко порекло, језик, веру...” (Constitutia Romaniei: Art. 4 (2), p.1). У члану 6 Устава наводи се да држава признаје и гарантује особама које припадају националним мањинама право на очување, развијање и изражавање њиховог етничког, културног, језичког и верског идентитета (Раденковић 2020: 164).

Нови мађарски Устав, односно Основни закон Мађарске који је усвојен 18. 4. 2011 (The Fundamental Law of Hungary), разликује се од претходног Устава из 1949, између осталог, и по одредбама које регулишу положај националних мањина (Нека 2013: 161). У Уставу се „гарантују основна права свима без дискриминације [...] по основу расе [...] језика [...] вере [...] националног порекла” (Hungary’s Constitution of 2011, Art. XV (2) p. 13). У Закону о правима националних мањина наводи се да ће „Мађарска забранити све политике и

праксе које имају за циљ асимилацију националних мањина у већинску нацију, промену националних или етничких услова у подручјима насељеним националним мањинама, прогон или застрашивање припадника националних мањина, ометање остваривања њихових права, принудно пресељење националне мањине” (Act CLXXIX of 2011, Section 9 (1), p. 5). Националне мањине имају неотуђиво колективно право да чувају, негују, јачају и преносе свој идентитет и „свака национална мањина има право да постоји и опстане као национална мањинска заједница” (Act CLXXIX of 2011, Section 17, p. 8, Section 3, p. 4). Термин „националне мањине” замењен је термином „народности”, које су дефинисане као део мађарског политичког живота и државотворни елемент, уз зајемчено право на слободно изјашњавање националне припадности, очување свог идентитета и оснивање самоуправе на локалном и националном нивоу (Hungary’s Constitution of 2011, Art. XXIX (1), (2) p. 17).

НЕГОВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЋИРИЛИЧНОГ ПИСМА И ОБРАЗОВАЊЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Језик је кључни елемент очувања идентитета, један од основних идентитетских атрибута. Идентитет Срба у региону има своје утемељење у српском језику као стожеру националне кохезије, будући да обједињује образовање, културу, науку, веру (Крецуљ 2023: 58–59).

У Румунији и Мађарској законски се гарантује право на изучавање мањинских језика, као и право на основно, средње и универзитетско образовање на језицима националних мањина. Мањинска права у сфери образовања у Румунији дефинисана су и детаљно разрађена у Закону о образовању, а припадници мањина имају право да се образују на свом матерњем језику на свим нивоима и у свим типовима и облицима предунверзитетског образовања (Legea educației naționale, Art. 45, (1) p. 22). Закон дефинише да се образовање одвија на румунском језику, језицима међународне циркулације и језицима националних мањина.⁹ За ученике који припадају националним заједницама Министарство образовања, истраживања, омладине и спорта обезбеђује школске уџбенике који могу да буду написани на језицима националних мањина, преведени с румунског језика на језик националне мањине, или уџбенике из увоза из матичне државе који због малог тиража нису штампани у Румунији, а одобрени су од стране наведеног министарства. У програмима образовања првог и другог степена на језицима националних мањина међу предметима су, између осталих, заступљени матерњи језик и књижевност, историја и традиције националних мањина, као и одговарајуће музичко образовање. Ученицима припадницима националних мањина који похађају школу с наставом на румунском језику обезбеђује се, на њихов захтев, наста-

⁹ Законом о образовању предвиђено је да се разреди могу оснивати с најмање 12 ученика на нивоу основног, односно 15 на нивоу средњег образовања, а овај број може бити мањи у школама са наставом на матерњем језику.

ва из предмета матерњи језик и књижевност и историја и традиције националне мањине (Legea educației naționale, Art. 46, (6), (7) p. 23).

Високо образовање за националне мањине остварује се у високошколским установама у оквиру којих постоје факултети, смерови и студијски програми са наставом на матерњем језику, као и у мултикултуралним и вишејезичним институцијама високог образовања у којима се оснивају одељења/ смерови са наставом на језицима мањина (Legea educației naționale, Art.135, (1) pp. 61–62). За националне мањине обезбеђује се школовање на матерњем језику на нивоу додипломских, мастер и докторских студија, као и на нивоу постуниверзитетског образовања (Legea educației naționale, Art. 135, (4) p. 62).

Према мађарском законодавству националне мањине имају неутуђиво колективно право да чувају и развијају свој матерњи језик, да га уче, негују, обогаћују и користе усмено и писмено, да стичу јавно и културно образовање на матерњем језику и др. (Act CLXXIX of 2011, Section 17, p. 8, Section 12, (1) p. 7). Држава признаје матерњи језик националних мањина као елемент кохезије заједнице, подржава његову употребу у јавном образовању и сноси трошкове јавног образовања националних мањина (Act CLXXIX of 2011, Section 22, (2) p. 9).

Националне заједнице имају право на васпитање и негу у предшколским установама, на основно, гимназијско, средње стручно и високо образовање, као и право да иницирају стварање услова за допунско образовање мањина и учествују у његовом формирању (Act CLXXIX of 2011, Section 19, b, c, p. 8). У предшколском и школском образовању стичу се знања из етнологије, историје, књижевности, географије, културних вредности и традиције националне мањине и њене матице (Act CLXXIX of 2011, Section 23, (2) p. 9). Обезбеђено је финансирање предшколског и школског образовања, издавање уџбеника и израда других наставних средстава за образовање националних мањина (Act CLXXIX of 2011, Section 26 (1) p. 11, Section 31, p.11).

Школе на српском језику имају кључну улогу у очувању идентитета. Основне образовне установе за изучавање српског језика и за образовање на српском језику у Мађарској и Румунији су гимназије „Никола Тесла” у Будимпешти и „Доситеј Обрадовић” у Темишвару, са предшколским, основним и средњим образовањем. У Мађарској двојезична настава постоји у осмогодишњој школи у Батањи и нижим разредима основних школа у Сегедину, Ловри и Дески.

Образовање на српском језику у Румунији се, поред Гимназије „Доситеј Обрадовић”, одвија у шест четворогодишњих и једној осмогодишњој школи са мање од 300 ђака. Поред тога, у 13 румунских школа око 650 ђака уче, као изборни предмет, српски језик као матерњи. У оквиру процеса рационализације у току последњих 7-8 година, због малог броја ученика, дошло је до гашења једног броја школа са наставом на српском језику. Због непостојаности или укидања српских школа, ССР је покренуо пројекат организованог учења матерњег језика.

У Савезу Срба у Румунији очекују одговарајући ангажман матице да би афирмација српског језика била већа. При томе се, између осталог, мисли на изналагање правног оквира да се студенти из Румуније уписују на факултете у Србији без полагања пријемног испита, или да се обезбеди да у матици не плаћају студије. Српска заједница тражи, такође, да матица обезбеди десетак стипендија за најбоље ученике, да се сваке године организују курсеви за наставнике, да се благовремено обезбеди, тамо где је потребно, а на основу одговарајућег међудржавног споразума, потребан број дефицитарних просветних радника из Србије за рад у српском школству у Румунији итд. (Ђукић 2014).

Из угла значаја који српски језик има за очување идентитета, важно је указати на чињеницу да је, на иницијативу Савеза Срба у Румунији, у румунском парламенту 21. новембар установљен као Дан српског језика у Румунији.¹⁰

МЕДИЈИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Значајна димензија у сагледавању српског језика, као једне од одредница идентитета Срба у региону, добија се увидом у његову заступљеност у медијима. У Румунији, Мађарској, као и у Хрватској, право на средства јавног информисања на српском језику остварује се у већој мери у односу на остале земље окружења.

Румунија се придржава Повеље о регионалним или мањинским језицима, према којој на територији на којој се говоре ови језици треба обезбедити макар једну радио станицу и један телевизијски канал, или редовно емитовање радијског односно телевизијског програма на регионалним или мањинским језицима, охрабрити или олакшати стварање и очување бар једног штампаног медија или обезбедити објављивање новинских чланака на регионалним или мањинским језицима (Европска повеља, члан 11, став 1).

Мађарско законодавство гарантује право националним мањинама на слободан приступ информацијама и могућност да их преносе путем медија на свом матерњем језику (Act CLXXIX of 2011, Section 44 (1) p.1 4). Основна сврха програма јавног сервиса националних мањина на матерњем језику је пружање информација за националне мањине, а програми ће се емитовати тако да буду доступни у свим релевантним регионима насељеним националним мањинама и у време које је доступно већини припадника заједнице (Act CLXXIX of 2011, Section 45, (б) p. 15).

У Румунији, од штампаних медија ССР издаје недељник *Наша реч*, *Темешварски весник*, који излази сваког другог месеца, шестомесечно гласило *Књижевни животи*, годишњаке *Банатски алманах* и *Исходишће*, као

¹⁰ Дан српског језика у Румунији установљен је Законом бр.177/2016, који је у Парламенту Румуније изгласан 6. септембра 2016.

и двојезични српско-румунски часопис *Олгегало/Oglinda*. На регионалној ТВ Темишвар емитује се емисија на српском језику *Српски вигици*, у трајању од 20 минута недељно, са репризним термином, а српска заједница тражи да се овој емисији додели повољнији термин, повећа минутажа на један сат програма недељно и да се њен домет прошири на целу територију на којој живе припадници српске заједнице. На српском језику свакодневно се емитује једночасовна емисија на Радио Темишвару и 24-часовни програм на Радију Банат линк, у оквиру невладине организације Центар за српско-румунски развој.

У Мађарској је српска мањина представљена кроз двочасовну радио-емисију на српском језику *Српски екран*, на државном радију сваког дана из студија у Печују и 26-минутну недељну ТВ емисију мађарског јавног сервиса која се репризира на слабо праћеном сателитском каналу Дунав. У Будимпешти излазе *Српске недељне новине*, једини штампани медиј на српском језику чији је оснивач ССМ. Поред тога постоји и интернет радио СРБ, који је основала Самоуправа Срба у Мађарској и Радио ритам, чији је оснивач Самоуправа Срба у Будимпешти (Прелић 2021).

Српска заједница тражи да се редакцији радио-емисије обезбеде бољи услови рада, да се промени слабо гледани термин ТВ емисије, да се повећа број сарадника у српској редакцији на радију и ТВ и повећају средстава за финансирање *Српских недељних новина*.

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ И ТРАДИЦИЈА

Народу који се налази ван матичне државе без аутентичне културе прети асимилација и нестајање. Одржавање културног наслеђа, развој културних садржаја, валоризовање српских културних вредности, неговање српских традиција – од несумњиве су важности за очување идентитета Срба у региону.

Српску заједницу у Румунији карактерише динамична и садржајна културна активност са 24 културно-уметничка друштва и више од 100 културних манифестација годишње, као што су, између осталих, Дани српске културе, научни скупови, сусрети писаца, фестивали фолклора и др. Међу манифестацијама су и оне које се односе на значајне датуме у српској историји и које су постале део српске традиције, као што су, на пример, Светосавска прослава, обележавање Видовдана и др. Посебну вредност има чињеница да је на иницијативу Савеза Срба у Парламенту Румуније 19. априла 2019. усвојен закон на основу ког је Дан Светог Саве постао званични празник у Румунији. Значајно место у културном животу Срба у Румунији има Издавачка кућа ССР, која је објавила више од 350 наслова.

Културни живот српске заједнице развијен је и садржајан и у Мађарској. Уз помоћ мађарске државе она предузима активности којима чува свој национални и културни идентитет. Сваке године се у Будимпешти и неким

другим местима одржава месец српске културе под називом „Српски дани у Мађарској”, у организацији Културног и документационог центра Срба у Мађарској са седиштем у Будимпешти. Самоуправа Срба тражи од мађарске државе да обезбеди финансијска средства за отварање потцентра у Сегедину, Батањи, Баји, Печују, Сентандреји, Ловри и др.

ВЕРА КАО ЕЛЕМЕНТ ИДЕНТИТЕТА

Када је реч о вероисповести Срба у региону, постоје очигледне разлике између појединих земаља. Српска православна црква (СПЦ) је призната у Румунији, где делује у оквиру канонске територије Епархије темишварске, којој припада 50 цркава и пет манастира, у Мађарској, где је једна од 14 признатих цркава¹¹ и Хрватској, где, међутим, већ осам година покушава да се региструје неканонска Хрватска православна црква,¹² иначе регистрована 2017. године као удружење грађана (Штрбац 2023; Чоловић 2019: 564).

У Црној Гори се неканонска Црногорска православна црква (ЦПЦ) регистровала 1993. као невладина организација, да би 17. јануара 2000. године била званично регистрована као верска заједница. ЦПЦ, коју не признаје Цариградска патријаршија нити друге помесне православне цркве, основана је у циљу притиска на канонску СПЦ, као средство њеног оспоравања, с намером да изазове поделе код православних верника.

Спорна ситуација карактерисала је, током дугог периода, односе у области вероисповести у Северној Македонији. Вишедецинијски спор између СПЦ и Македонске православне цркве (МПЦ), који датира још од 1945, кулминирао је 1967. године, када је МПЦ прогласила аутокефалност, коју СПЦ није признала. Раскол је превазиђен 24. маја 2022, када је СПЦ признала аутокефалност Македонске православне цркве – Охридске архиепископије, након њеног повратка у аутономни статус у оквиру СПЦ. Раскол се негативно одразио на верски идентитет припадника српске заједнице. За време његовог трајања Српској православној цркви није било омогућено слободно деловање на територији Северне Македоније, а српске цркве су биле узурпирани од стране неканонске МПЦ. Срби у Северној Македонији нису уживали слободу вероисповести (која им је гарантована Уставом) и били су принуђени да своја верска осећања исказују ван цркве, у приватним становима и кућама који су служили као параклиси.

¹¹ СПЦ у Мађарској делује у оквиру Будимске епархије, са око 40 храмова, од којих већина још увек није враћена кроз процес реституције.

¹² Хрватска православна црква је била канонски непризната верска заједница која је деловала на простору НДХ за време Другог светског рата, с циљем да се покаже да у Хрватској нема прогона и асимилације Срба и да се потпуно онемогући утицај Српске православне цркве (Википедија, „Хрватска православна црква”).

ЗАКЉУЧАК

Срби у региону се налазе пред озбиљним изазовом очувања свог идентитета. Свакодневни токови живота у домицилној држави сами по себи воде постепеном губитку идентитета. Томе доприноси и тенденција опадања броја припадника српске заједнице, што је једна од њених преовлађујућих карактеристика. Тако је, на пример, у периоду између два последња пописа становништва број Срба у Хрватској и Румунији мањи за 33 одсто, у Северној Македонији за 33,6 одсто између 2002. и 2021 (попис 2011. није спроведен) итд. Ово је свакако негативна тенденција, будући да бројност Срба у појединим земљама окружења утиче на релевантност српске заједнице у њима, а њено смањење води ка маргинализацији места које српска национална мањина има у тим државама и до сужавања мањинских права, а у таквим условима идентитет је све теже очувати.

Очувању идентитета Срба у региону погодује статус националне мањине, развијено мањинско законодавство и његова примена, као што је то у Румунији и Мађарској, где постоји образовање на српском језику, у оквиру кога се изучава и негује српски језик и ћирилично писмо, где су заступљена средства информисања на српском језику итд.

Република Србија би требало да у билатералном дијалогу настоји на томе да се у Словенији призна српска национална мањина, да се са Албанијом изгради одговарајући билатерални механизам за заштиту мањина, те да се изнађу адекватни модалитети за унапређење положаја српског народа у Црној Гори и Федерацији БиХ.

Са становишта очувања идентитета, основни проблем српске заједнице је тенденција гашења школа са наставом на српском језику, што је нарочито изражено у Румунији. Пут за очување идентитета Срба у региону треба тражити у изналажењу модалитета за учење српског језика и ћириличног писма, кроз редовну наставу у школама на српском језику и допунску наставу, учење српског језика као изборног предмета у школама на већинском језику, организовање курсева српског језика, кроз његову примену у средствима информисања, његову афирмацију као службеног језика тамо где су испуњени законом прописани услови итд. Остварењу ових циљева допринело би садејство и веће прожимање активизма организација српске заједнице у земљама окружења и подршке и посвећености матице и њених надлежних институција, усмерено ка обезбеђењу уџбеника на српском језику, додељивању стипендија за најбоље ученике, припаднике српске заједнице, олакшавању уписа студената из региона на факултете у Србији, подржавању средстава информисања на српском језику, јачању веза матице и Срба у региону на плану културе и др. То би водило интензивирању сарадње матице са крвним организацијама српске мањине и успостављању снажнијих, садржајнијих и квалитетнијих веза Републике Србије и српске заједнице у окружењу.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукић, Ђуро (2014). Срби у Румунији чувају национални идентитет. *Политика*, 5. 5. 2014. <https://www.politika.rs/sr/clanak/291969/Svet/Srbi-u-Rumuniji-cuvaju-nacionalni-identitet>, 7. 08. 2024.
- Европска повеља о регионалним или мањинским језицима <http://www.prafak.ni.ac.rs/pravna-klinika/files/4-Evropska-povelja-o-regionalnim-ili-manjinskim-jezicima.pdf>, 6. 8. 2024.
- Закон о дијаспори и Србима у региону https://dijaspora.gov.rs/files/Zakon_o_dijaspori.pdf, 20. 07. 2024.
- Записник са Шесте седнице српско-хрватског Међувладиног мешовитог одбора за мањине одржане у Загребу и Врховинама, 22. и 23. октобра 2014. године, шапир.
- Крецуљ, Миодраг (2023). Језик је брана асимилацији. *Печат*, 771, 2023, 21. 7. 2023, 58–59, <https://www.pecat.co.rs/category/broj-771/>, 10. 08. 2024.
- Мировни споразум Рајт-Петерсон, Ваздухопловна војна база. Дејтон, Охајо 1–21. 11. 1995, Анекс 4, Устав, <https://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf>, 26. 7. 2024.
- Прелић, Младена (2021). Срби у Мађарској, статус, идентитет, културно наслеђе: Историја и данас. *Нови маџазин*, 14. 3.2021 [/novimagazin.rs/iz-nedeljnika-nm/242117-srbi-u-madjarskoj-status-identitet-kulturno-nasledje-istorija-i-danas#](http://novimagazin.rs/iz-nedeljnika-nm/242117-srbi-u-madjarskoj-status-identitet-kulturno-nasledje-istorija-i-danas#).
- Раденковић, Драгомир Ђ. (2020). Положај и права Срба у Румунији – законска решења и њихова примена. *Сйрани йравни живоий*, 2, Београд: Институт за упоредно право, 161–174.
- Радушки, Нада (2020). Регионална сарадња Србије и Мађарске и заштита националних мањина, *Српска йолийичка мисао*, број 2/2020: 223–245 <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2020/08/SPM-68-10.pdf>, 7. 8. 2024.
- Смит, Антони Д. (2010). *Национални идентитетийей*. Београд: Библиотека ХХ.
- Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону. Република Србија, Министарство вера и дијаспоре, Београд 2011. http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mvд2011.pdf, 18.06.2024.
- Чоловић, Владимир (2019). Регулисање правног статуса Српске православне цркве у Републици Хрватској, у: *Државно-црквено йраво кроз векове*. Београд: Институт за упоредно право; Цетиње: Православна митрополија црногорско-приморска, <http://ricl.iup.rs/228/1/2019%20-%20Drzavno-crkveno%20pravo%20kroz%20vekove%20-%20%С4%8Сolovi%С4%87.pdf>.
- Штрбац, Саво (2023). Промотори тзв. Хрватске православне цркве, *Политика*, 28. 4. 2023, <https://www.politika.rs/sr/clanak/549543/Pogledi/Promotori-tzv-Hrvatske-pravoslavne-crkve>, 10. 8. 2024.
- Act CLXXIX of 2011 on the rights of national minorities, <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-179-00-00>, 10. 7. 2024.
- Constitutia Romaniei. <https://www.constitutia.ro/wp-content/uploads/2019/02/Constitutia-Romaniei-Actualizata-www.constitutia.ro.pdf>, 12. 7. 2024.
- Нека, Laszlo (2013). Ustavnopравни поредак Мађарске у свјетлу Устава из 2011. године, *Pravni vjesnik, часопис за правне и друштвене знаности Правног факултета Свеучилишта Ј. Ј. Strossmayera у Osijekу*, vol. 29 no. 3–4, <https://hrcaк.srce.hr/120949>, 20, 6. 2024.
- Hungary's Constitution of 2011 with Amendments through 2016, <http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner2019/Hungary.pdf>, 20. 7. 2024.

Historijski revizionizam, govor mržnje i nasilje prema Srbima u 2021. *SNV Bulletin*#22, https://snv.hr/wp-content/uploads/2022/04/SNV_bulletin_22_ONLINE.pdf, 16. 8. 2024.

Legea educației naționale nr. 1/2011, https://www.edu.ro/sites/default/files/legea-educației_actualizata%20august%202018.pdf, 20. 7. 2024.

Milošević Đorđević, Jasna (2007). Primordialistic concept of national identity in Serbia. *Psihologija*, Vol. 40(3), <https://doiserbia.nb.rs/img/doi/0048-5705/2007/0048-57050703385M.pdf>.

The Fundamental Law of Hungary, <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178>, 16. 7. 2024.

Dragomir Radenković

SERBS IN THE REGION FACE THE CHALLENGES OF IDENTITY PRESERVATION

S u m m a r y

The subject of this paper is the problem of preserving national identity as an essential issue of the Serbian community in the surrounding area and its future. Phenomena and processes such as ethnically mixed marriages, education in the majority language of the country of residence, moving from smaller communities to big cities where cohesion within ethnic communities is weaker, can objectively call into question the identity of Serbs in the region. In a comparative approach, the paper examines the factors, processes and trends that depend on the identity of Serbs in Romania and Hungary, countries that have more complete and developed minority legislation and in which Serbs achieve a higher degree of minority rights compared to other neighboring countries. The author postulates the thesis that the status of the national minority of Serbs in the region favors the preservation of their identity. The paper analyzes minority rights in certain areas, the improvement of which leads to the preservation of national identity, and especially the right to the Serbian language and the Cyrillic alphabet, as a key identity attribute of the Serbs in the region.

Keywords: national identity, Serbs, region, national minorities, Romania, Hungary

ПОЗИТИВАН ПРИСТУП – СТУДИЈА СЛУЧАЈА ПРОЈЕКТА „БЕОГРАДСКИ ЧИТАЧ”

ДР ГОРДАНА ПЕШАКОВИЋ
Универзитет Вебстер, САД
pesakovic@msn.com

САЖЕТАК: Вишедимензионални пројекат „Београдски читач” започет је 2014. Циљ пројекта је да се преко писане речи и уметности повезујемо у непрекидном дијалогу, размени и стварању нових идеја. Позитиван приступ (*appreciative inquiry*) посматра промене у организацији из угла онога што најбоље функционише, за разлику приступа који се фокусира на проблеме које треба решити. Значајан допринос овога рада је што представља редак пример тога како се позитиван приступ може користити у области културе. У раду је приказан развој пројекта од 2014. године. Посебну димензију пројекта даје то што се од 2016. он развија и у Сједињеним Америчким Државама (Флорида). У току пандемије виртуелна догађања окупила су људе са различитих континената. Од 2022. испред скулптуре Београдског читача у Каселберију (Флорида) организују се књижевни сусрети дијаспоре са слоганом „У част ’Београдског читача’ и српске књижевности”.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: „Београдски читач”, позитиван приступ, српска култура, српска дијаспора

ПОЗИТИВАН ПРИСТУП – ЗАШТО И КАКО НЕШТО МОЖЕ ДА УСПЕ

Да ли је чаша полупуна или полупразна? Једноставно питање, са неколико одговора, од којих сваки открива не само стање у чаши него и наш поглед на свет! У области руковођења и управљања постоје бројне теорије које, свака на свој начин, указују на приступ који би довео до позитивних резултата.

Да ли прихватамо приступ све или ништа (*zero sum game*), где победа једне стране води до губитка друге стране? Или смо присталице приступа где су обе стране победници?

Како ситуацију која нам није наклоњена можемо променити? Како се до успеха може доћи?

Теорија позитивног приступа (appreciative theory), чије основе су поставили Дејвид Коуперајдер (David Cooperrider) и Суреш Сриваства (Suresh Srivastva) 1987. године, базира се на позитивној психологији. Приступ је усмерен ка промени у организацији и друштву. У основи, полази се од начина како постављамо питање које треба да нас доведе до промене у организацији било ког облика (државној или приватној). Да ли полазимо од негативног приступа, гледајући шта је проблем, који су узроци и како га решити? Или полазимо од позитивног приступа и гледамо како и када нешто даје позитивне резултате? Позитиван приступ чине следеће фазе: 1. откриће (позитивне приче, „шта је најбоље“), 2. сан (пројектовање жељене будућности, „шта можемо остварити“), 3. дизајн (иновативни приступи жељеној будућности, „шта ће бити“) и 4. остварење жељене визије („шта ћемо урадити“).

Приступ полази од три групе питања. Прва група је усмерена на проналажење позитивних искустава и онога што их издваја од других. Друга група питања у центар ставља појединца и његов систем вредности. Шта је то што он/она највише вреднују код себе, породице или организације? Трећа група питања је везана за будућност са жељеним исходом.

Покретачи пројекта „Београдски читач“, Гордана Влајић, Тања Шикић и др Гордана Пешаковић, од првога сусрета у прохладно децембарско предвечерје 2014. године биле су вођене овим приступом. Биле су храбре и посвећене, сигурне и идеалистичне, верујући у позитиван резултат своје визије будућности – повезивање људи, неограничено простором и временом, преко писане речи и уметности у непрекидном дијалогу, размени и стварању нових идеја. У првој фази пројекта, од децембра 2014. до децембра 2015, размениле су преко 10.000 имејл порука, небројено разговора преко три континента (Европе, Америке и Азије), сусрета у мислима и у погледима!

Редослед догађања, од идеје о пројекту „Београдски читач“ до постављања прве скулптуре у Београду, друге у Каселберију (САД) и треће у Панчеву, најбоље илуструје мисао Виктора Игоа: „Ништа није тако величанствено као идеја – чије је време дошло!”

Редослед догађања од 2014. до 2017 – избор

1. Објава идеје и неподељена медијска подршка. Први чланак у дневном листу *Полиџика*, децембар 2014.
2. Креирање визуелног идентитета пројекта.
3. Покровитељство Удружења књижевника Србије.
4. Подршка Града Београда и Кабинета градоначелника.
5. Први донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача“ у Великој сали Удружења књижевника Србије (12. 12. 2014).
6. Велики радни састанак са представницима градских секретаријата (21. децембар 2015).

7. „Београдски читач” на манифестацији Улица отвореног срца, прва донација од градоначелника Синише Малог (1. 1. 2015).
8. Објављен вајарски конкурс за скулптуру „Београдски читач” (јануар 2015).
9. Други донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача” у УКС (30. 1. 2015).
10. Трећи донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача” у УКС (19. 2. 2015).
11. „Београдски читач” добија ТВ спотове (15. 3. 2015).
12. Четврти донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача” у УКС (20. 3. 2015).
13. У сусрет „Београдском читачу”: Први фестивал књиге „Савамала бук фест (Savamala Book Fest)” (22. 1. 2015).
14. Трећи фестивал књиге „Сви смо ми читаоци”, посвећен „Београдском читачу” (поводом Светског дана књиге и ауторског права 17. 4 – 25. 4. 2015, Светосавски плато).
15. Галерија РТС: Изложба вајарских дела са конкурса „Београдски читач” (13 аутора са ФПУ, гласање посетилаца, жирирање 20–30. 4. 2015).
16. „Београдски читач” номинован за Велику награду Града Београда, у категорији догађаја од изузетног културног значаја за Београд (април 2015).
17. Свечаност проглашења победничке скулптуре конкурса „Београдски читач” (7. 5. 2015).
18. „Београдски читач” у Римској дворани („Фестивал поезије” 9. 5. 2015).
19. Пети донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача” у УКС (15. 5. 2015).
20. Прво јавно признање пројекту: Међународни поетски маратон „Песми у част” (Јабука, јун 2015).
21. Шести донаторско-књижевни догађај: Ст(р)аница за „Београдског читача” у УКС (септембар 2015).
23. На седници Комисије за споменике и називе тргова и улица Скупштинске града Београда, одржаној 24. 3. 2015. године, једногласно је усвојен предлог да скулптура „Београдски читач” буде постављена у јавном простору ужег центра Београда. Следе сагласности надлежних стручних установа: Урбанистичког завода Београда, Завода за споменике културе Београда и ЈКП „Зеленило” Београд, као и институционална подршка Градске општине Врачар и Друштва за улепшавање Врачара. Одлука о локацији и микролокацији скулптуре донета је на седници Одбора за реализацију овог пројекта, а на основу предлога Завода за споменике културе Београда – Чубурски парк.
24. Општина Врачар и Чубура добили су новог станара: Скулптура је откривена! (23. 12. 2015).
25. Прво јавно окупљање испред победничке скулптуре конкурса „Београдски читач” у Чубурском парку: „Начитано брдашце” (поводом Светског дана поезије, 21. 3. 2016).

26. Друго јавно окупљање код победничке скулптуре конкурса „Београдски читач”: Први регионални поетско-прозни маратон „Београдски читач” (поводом Светског дана књиге, 23. 4. 2016).
27. „Београдски читач” отпутовао преко океана – Каселбери, Флорида (City of Casselberry), октобар 2016.
28. „Београдски читач” и у Панчеву као „Панчевачки читач” (7. 11. 2016, редослед догађања саставила Гордана Влајић).

Листа донатора, њих преко 230, из Србије, Европе и САД, доказ је да је пројекат успео да освоји срца и машту људи различитих професија, година, и интересовања – од професора, библиотекара, радника, студената, дијаспоре из САД и Европе, до уметника, новинара, пословних људи и студената из Србије. Расправа која се у различитим медијима месецима водила око имена пројекта – да ли је исправно рећи читач или читалац – ангажовала је истакнуте лингвисте србисте, укључујући и Одбор за стандардизацију српског језика при Српској академији наука и уметности. С друге стране, идеја

Мама Ивана и син Филип у посети „Београдском читачу” на Флориди

да у избору скулптуре, осим стручног жирија, учествују и сви посетиоци галерије РТС у Београду доказ је још једне фазе позитивног приступа, а то је систем вредности, односно шта је најбоље у процесу у овом случају доношења одлуке. Може ли шта бити боље него када цео град има могућност да искаже своје мишљење о томе коју скулптуру би желео да види у једном од београдских паркова! Можда је управо овај процес и довео до тога да данас скулптура „Београдског читача” у Чубурском парку постаје место сусретања и разговора, не само када се организују књижевни сусрети већ свакога дана, када се деца окупљају и друже око ње! Постала је и једно од туристичких места која се радо показују страним гостима. Скулптура „Београдског читача” на Флориди је за многе људе из дијаспоре, који живе или посећују овај део САД, најближе, најлепше и најтоплије место на ком погледом и сећањем могу дотакнути своју отаџбину! Организовање традиционалних сусрета писаца дијаспоре „У част ’Београдског читача’ и српске књижевности” од 2022, испред скулптуре на Флориди, симболизује реализацију вишедимензионалног пројекта „Београдски читач”, ванпросторно и ванвременско повезивање људи кроз размену и дељење лепоте писане речи!

СТУДИЈА СЛУЧАЈА – „БЕОГРАДСКИ ЧИТАЧ”

Прича о пројекту „Београдски читач” је прича о пријатељству, љубави, поверењу, посвећености, просветитељству, дипломатији, предузетништву, уметности и неизмерној вери у снагу визије која повезује људе у добру и за добро свих. У Удружењу књижевника Србије, 12. децембра 2014. увече, у препуној свечаној сали у којој се организују књижевне вечери, прославе значајних догађаја и доделе вредних награда, овога пута се догодио један необичан и другачији сусрет. Повод је било представљање идеје о пројекту „Београдски читач”. Професор др Гордана Пешаковић, Гордана Влајић, књижевница и Тања Шикић, новинарка, покренуле су пројекат који је вишедимензионалан, временски и просторно неограничен. Циљ му је промовисање културе писања и читања међу људима свих узраста. Покровитељ пројекта је Удружење књижевника Србије.

Зашто читач, а не читалац? Читалац је особа која чита сама себи, у себи. Он је сам са књигом у овом процесу. Читач је, с друге стране, особа која чита наглас другима, која дели с другима. У том процесу почињемо да општимо једни с другима, да слушамо једни друге, да размишљамо, размењујемо мисли и спознаје, да разговарамо. Пројекат „Београдски читач” је шири од индивидуалног читања књига. Овде је циљ покретање разговора који настају пошто једни друге слушамо, пошто једни другима читамо, делећи једни с другима мудрости и дилеме, схватања и открића. Пројекат „Београдски читач” не зна за државне границе, а мисија му је да повезује људе са свих континената и свих узраста.

Речи Доситеја Обрадовића, великог српског просветитеља, које красе скулптуре „Београдског читача” у Београду и у граду Каселберију крај Орланда на Флориди, преносе мисију овог пројекта: „Онај ко чита може разум просветити, побољшати срце и улепшати нарав!”

На путовању које је почело децембра 2014. многи дивни људи, свако на свој начин, даривали су овом пројекту своје идеје, подршку, време, материјална средства и своја дела. Професор др Драгољуб Димитријевић са Факултета примењених уметности у Београду и његови студенти мастер класе 2015. подарили су пројекту преко двадесет вајарских дела, која су била изложена у Галерији Радио-телевизије Србије у Београду. У мају 2015. стручни жири (Никола Кусовац и Мирослав Живковић) и гласови посетилаца изабрали су дело „Љулашка” вајара Андрије Васиљевића из Београда за победника. Друга награда припала је Јелени Божовић и Сари Николић, а трећа Милошу Шарићу и Александру Вечериновићу.

Студенти Факултета примењених уметности са професором Драгољубом Димитријевићем

Новинар *Полијике* Димитрије Буквић од почетка је пратио развој овог пројекта и својим чланцима ширио његову мисију. Пројекат је добио значајно месту у различитим медијима, од штампаних до електронских, радија и телевизије. Промоција пројекта била је организована у редовним месечним сусретима „Ст(р)аница за ’Београдског читача’”, одржаваним у Удружењу књижевника Србије.

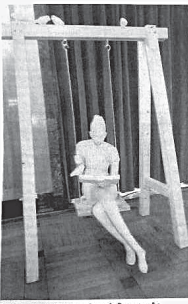
У периоду прикупљања финансијских средстава за ливење прве скулптуре помоћ је стизала са свих страна, од Сједињених Америчких Држава, преко Европе, Аустралије, до Србије. За ове сврхе је при Удружењу књижевника Србије отворен наменски жиро рачун. Процес прикупљања финансијских

Донације за „Београдског читача” стижу из читавог света

Међу приложницима нису само наши иселници, већ и држављани САД, Аустрије, Шведске...

Рачун при дојурњу књижевника Србије

Сви који желе да дају прилог за постављање скулптуре „Београдског читача”, новаг моту за улогу на највећим рачунима при дојурњу књижевника Србије. Сваки дојављивац добије листић у вези са рачуном који ће се налазити у пројекторима УКС-а. Број рачуна је 2025-23.7424-44 (Комерцијална банка, Београд).

Победничко решење: рад Андреја Васиљевића, студента Факултета примењених уметности у Београду

Дакле се чека да Скупштина града прихвати идеју о постављању скулптуре „Београдског читача” – што би могло да се деси већ на предстојећој седници 23. јуна – све је више оних који подржавају ову идеју. Иницијатива камилавата Ђордан Вујадић и Горан Пешковић, као и познатице Тања Шимић, нису само нешто које да Београду из 20. векова већ и обележавају у част читавог света, претуркуло се зине одстојећи данашњиштва, зметико, мучница, глумица, сингаур... Прилог за ливне скулптуре стижу из Србије, САД, Аустрије, Шведске... Међу дојављиваца нису само наши иселници, већ и грађани тих земаља.

Горан Пешковић похвалио је заноша да скулптура буде део ширег културног пројекта.

– Као бродит обележја биде одразила литерарна друштва основана из Србије и њиховим књижевним издвојенима. Желан сам је да такви сурети кроз време постану традиција, пројективи обележја најбољих Београдских читача. Тај и њих других издвојенима би он „Београдског читача” уметнички обележио наше културе – највише она.

Пешковић, горан Камелија да стемнице и називе прова и ушла усвојена је у мурт прилог да се постави скулптуру „Београдског читача” ома. У мурт издвојенима да она мајор вајара Андреја Васиљевића биде тај који ће бити постављена код неке од прометних аутобусних станица у центру града.

РЕЦИПОРЦИЈА

Милка Кривошћина (92), Детроит, САД: Напустила сам Београд пре скоро 60 година... Желим да донацијом помогнем проналаску читача и обележавању, посебно код младих. А надам се да ће моје учешће и финансијски износ помоћи скулптури с поносним поменом: „И не била и првама је поштом да се она допадне!”

Роза Смет Сарасот (90), Флорида, САД: Тула сам од своје пријатељице Милке Кривошћине да ваш пројекат. Радо ми да својим прилогом могу да допринесем „Београдског читача”, посебно зато што се овај подухват односи на нашег језика. Дина треба да у да се радујемо нечим.

Дебра Буквеница, докторка на Арнолду универзитету (САД): У Београду сам била 2013. године и место ми грађанин се оставио неформално утицајем на мене. Топлина, пријателство, снага карактера издвојенима Београдског читача да Београду има посебно место у свету. Својим донацијом желим да га учине још занимљивијим за друге туристе.

Катрина Картер, докторка на Арнолду универзитету (САД): Србија је земља богате историје, али и лепе, зелене природе. Ја сам из Србије стогодишња држављанина. Желим да својим скромним прилогом допринесем остваривању и обележавању у Србији.

Или поручи и писаним издвојенима приложницима ома

Финансијска подршка пројекту из Америке, *Полијтика* 2015

средстава је на посебан начин показао снагу позитивног приступа, од „шта можемо остварити” преко пута ка жељеној будућности, објашњавајући свима „шта ће бити” и „шта ћемо урадити”! Ово је пример како се до циља стиже лепше и лакше када смисао пројекта престаје да буде само смисао покретача идеје. Када и други људи осете да је ово смисао у који и сами верују и када заједно корачамо ка заједничком циљу! Било је преко 230 дародаваца, захваљујући чијој финансијској помоћи је изливена прва скулптура „Београдског читача”. Прва донација је дошла из Београда, од Драгане Сандић, која је препознала мисију овог пројекта и поверовала у њу. Донација Предрага Пајића, који је велики део свог радног века провео у Конгресној библиотеци у Вашингтону, била је управо толика колико је недостајало новца да се крене у реализацију изливања и постављања прве скулптуре у Чубурском парку у Београду.

Како то обично бива у бајкама, а понекад и у животу, 23. децембра 2015. освануо је леп сунчан дан, спреман за свечано откривање скулптуре „Београдског читача”, поверено градоначелнику Београда Синиши Малом. Свечаности су присуствовали људи свих генерација, а посебну радост донели су малишани и њихова наставница из школе „Владислав Рибникар”. И на овај начин симболично је почела да се остварује мисија „Београдског читача,” окупљајући људе свих генерација у размени мисли и разговора!

Скулптура вајара Александра Вечериновића из Шапца постављена је 7. новембра 2016. испред Градске библиотеке у Панчеву, под називом „Панчевачки читач”. Мудре речи песника Јована Јовановића Змаја поручују: „Учимо се, време нам је, у младости све се мили. Свако семе даће плода кад будемо остарили.”

Сваке године, од свечаног откривања скулптуре па до наступања пандемије вируса корона 2020. године, у Чубурском парку на брдашцу крај „Београдског читача” организоване су прославе Светског дана поезије, уз учешће деце из различитих школа у граду. Прославе Светског дана књиге биле су посебне и необичне јер су трајале 24 сата. Учесници су били познати

Деца са вајаром Андрејем Васиљевићем и покретачима пројекта – Чубурски парк, 23. децембар 2015

Са откривања скулптуре „Панчевачког читача” испред Градске библиотеке

из света књижевности, као и они који ће тек постати познати, те драмски уметници, сви окупљени око мисије „Београдског читача”. Процењује се да је у различитим догађајима, организованим и праћеним испред статуа (Србија и САД) и преко електронских медија, учествовало близу 10.000 људи са различитих континената! Посебну помоћ и подршку у организовању догађања у Чубурском парку пружа дивна екипа људи окупљених око Установе културе Божидарац, која је увек ту да помогне и понуди своје просторије у случају кише.

Начитано брдашце, прослава Светског дана поезије са школарцима, март 2017

ОД СРБИЈЕ ДО АМЕРИКЕ У ЗАГРЉАЈ „БЕОГРАДСКОМ ЧИТАЧУ”

Пројекат „Београдски читач” је 2016. године прешао Атлански океан и дошао на Флориду. Како се то догодило? Онако како то обично бива када имате идеју и визију у коју верујете и нађете људе који верују са вама!

Као декан пословног Универзитета Херзинг у Орланду, професорка Гордана Пешаковић је у многобројним, вишемесечним разговорима са руководством градске скупштине Каселбери и уметничком директорком Арт хауса (Art House) Линдом Мур успела да представи пројекат „Београдски

читача” и добије подршку да се његова мисија пренесе и на Флориду. Реализацију овог пројекта, финансијски и организационо, помогли су, пре свега, Скупштина града Каселберија, Ротари клуб, Универзитет Херзинг и парохијани Цркве Свете Петке у Лонгвуду.

После мање од годину дана од постављања прве скулптуре у Београду, 8. октобра 2016. године организована је свечаност поводом скулптуре вајара Милоша Шарића у Арт хаусу и градској кући Каселберија у прелепом парку Конкорд. Овај датум је симболичан јер означава 135 година од потписивања првог трговинског и конзуларног споразума између САД и Србије (14. октобар, 1881). Србија је била једна од првих земаља у свету која је званично признала САД.

На свечаности откривања скулптуре били су присутни вајар Милош Шарић, градоначелница Шарлин Гленси, посланик Бил Хафорд, градски менаџер Енди „Ренди” Њулон, отац Цркве Свете Петке у Лонгвуду Љубиша Брњош, као и многобројни парохијани, студенти и професори Универзитета Херзинг. Студенти из Данске, који су похађали семинар на Универзитету Херзинг, такође су увеличали ову свечаност. Нажалост, скулптура није била постављена у парку Конкорд испред градске куће, иако је све било припремљено за то. Ураган Метју је променио планове и одложио свечано откривање скулптуре за 2017. годину.

Свечано откривање скулптуре на Флориди 2017, са руководством Каселберија и градоначелницом

У априлу 2017, у осунчаном дану, у оквиру годишње свечаности посвећене такмичењу за најлепше скулптуре у парку поред језера Конкорд (Lake Concord Park Sculpture Competition), посебна церемонија је била откривање скулптуре „Београдског читача”. Био је ово празник за љубитеље скулптуре, а међу њима посебно је блистала једна – испред Градске куће, с погледом на језеро, „Београдски читач”!

You are cordially invited to...

iLLuminArt
Spotlight on Sculpture

Saturday, April 15 ~ 6-9 pm
Lake Concord Park, Casselberry

Lake Concord Park will be on full display with iLLuminArt – Spotlight on Sculpture, as its sculpture garden becomes the canvas. LED lighting, digital projections, art-light installations, and music from one of the top 80s alternative deejays to come out of South Florida, Alan Trueba, will showcase unique artistic expressions and create an illuminating experience for all!

We will also be unveiling the latest additions to the Lake Concord Sculpture Garden, including the Belgrade Reader by Serbian sculptor Milos Saric, whose piece will be celebrated in a special ceremony by members of the Serbian community, students of South Seminole Middle School, and representatives of Herzing University - Orlando.

Friends of the Park
CASSELBERRY
INTEGRA LAKES
www.casselberry.org

Позивница за отварање скулптуре „Београдски читач” на Флориди

Следеће 2018. године, на Међународни дан књиге, градоначелница града Каселберија је испред скулптуре „Београдског читача” прочитала прокламацију која је усвојена на састанку скупштине града Каселберија, да се од 2018. године испред скулптуре „Београдског читача” 23. априла прославља Светски дан књиге.

Прокламација града Каселберија којом се доноси одлука да се Светски дан књиге од 2018. прославља испред скулптуре „Београдског читача”

Прва прослава Светског дана књиге била је незаборавна. Директан пренос био је обезбеђен преко Фејсбук странице „Београдског читача”, а трајао је сатима. Учесници су били старости од 5 до 75 година. У програму су учествовала и деца из Цркве Свете Петке, преносећи на енглеском благо српске књижевности и културе. Пред крај програма, после неколико сати од почетка, и громови су грмели и јак пљусак је почео, али није зауставио прославу. Као да је и небо желело да учествује у сценографији овог незаборавног догађаја. Била је то још једна потврда снаге лепоте овог пројекта – уједињени у дељењу лепоте и мудрости писане речи у међусобном разговору. У неколико наредних година организована је прослава Светског дана књиге, на којој су се учествовали житељи Орланда и Каселберија, као и ђаци средње школе Саут Семинол (South Seminole Middle School), студенти Универзитета Херзинг и деца окупљена око Цркве Свете Петке.

Петогодишњи дечак на прослави Светског дана књиге 2018. на Флориди

ПАНДЕМИЈА И „БЕОГРАДСКИ ЧИТАЧ” У МИСИЈИ ПОВЕЗИВАЊА КОНТИНЕНАТА

Долазак короне и пандемије успорио је многе активности, али људи окупљени око пројекта „Београдски читач” су осетили да је управо ово време за зближавање, а не за удаљавање. У априлу 2020. организована је виртуелна прослава Светског дана књиге, која је окупила више од 100 учесника са свих страна света, из Азије, Европе, Африке, Аустралије, Јужне и Северне Америке. Овога пута, домаћини прославе су били Универзитет Вебстер и његов кампус у Ташкенту у Узбекистану, где је предавала др Гордана Пешаковић. Прослава се преносила преко Јутјуб канала Универзитета, као и Фејсбук странице „Београдског читача”, где су се придружили писци и песници из Србије. Дан књиге се славио на свим континентима! Била је ово још једна потврда снаге мисије пројекта „Београдски читач”, у размени уметности,

слушању и osлушkiвању и размени мисли. И наредне 2021. на исти начин је прослављен Светски дан књиге. Идеју прослављања Светског дана књиге преузео је од 2022. главни кампус Универзитета Вебстер у Сент Луису у држави Мисури, САД. Традиционалне прославе Светског дана књиге настављене су и у Чубурском парку у Београду.

У ЧАСТ „БЕОГРАДСКОГ ЧИТАЧА” И СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ – СУСРЕТИ ПИСАЦА ДИЈАСПОРЕ

Пројекат „Београдски читач” и његова мисија на америчком континенту добија нови облик. У децембру 2022, испред скулптуре на Флориди, организовани су први сусрети писаца из дијаспоре под називом „У част ’Београдског читача’ и српске књижевности”, на иницијативу Матице исељеника и Срба у региону (председник Миодраг Јакшић), књижевне радионице „Кордун” (главни и одговорни уредник часописа *Кордун*) из Вест Честера у Пенсилванији и пројекта „Београдски читач”. Био је то незабораван тренутак у животу једне идеје, када визија постане стварност, а стварност се покаже лепшом од првобитне замисли!

У част „Београдског читача” и српске књижевности, 2022

Други сусрети писаца из дијаспоре испред скулптуре „Београдског читача” организовани су децембра 2023. и постали традиционални. Скулптура представља место окупљања и дељења блага српске културе, с посебним фокусом на стваралаштво уметника из дијаспоре.

На првом скупу писаца из дијаспоре Матица исељеника и Срба у региону доделила је посебна признања граду Каселберију, Билу Хафорду и Линди Мур, као израз захвалности за њихову посвећеност при постављању скулптуре „Београдског читача” у парку Конкорд. Од 2022. Матица исељеника и Срба у региону је изабрала ове сусрете писаца да прогласи и додели Награду „Растко Петровић”, која постоји од 1996. године у четири категорије: за животну дело, за најбоље прозно и поетско дело и за стваралаштво за децу, за српске ствараоце који живе у иностранству.

Друге сусрете писаца дијаспоре улепшала је и прва збирка песама, прича, научних радова и новинарских записа објављених под насловом *Књижевности и уметности не њознају границе*, коју су приредили Миодраг Јакшић и Илија Шаула. Миодраг Јакшић сагледава у овом подухвату прилику да се дела и радови српских писаца у Америци, који су стварали у прошлих сто година, као и оних који стварају у XXI веку, приближе широј читалачкој публици. На другим сусретима писаца дијаспоре у САД установљена је и нова награда „Васа Михаиловић” за књижевне критичаре и есејисте. Васа Михајловић (1926–2015) је био познати српски професор, писац и књижевни критичар из САД. Покренута је и нова акција за стварање библиотеке при Цркви Свете Петке у Лонгвуду. Библиотека ће помоћи у неговању српскога језика и књижевности. Борис Топаловић, један од учитеља у црквеној школи, указује на значај библиотеке: „Много нам је важно да сачувамо српски језик и ћирилицу!”

КАДА САЊАМО ЗАЈЕДНО

Пројекат „Београдски читач” настао је у прохладно децембарско вече 2014. године, у ресторану у Удружењу књижевника Србије, када су се састале Тања Шикић, Гордана Пешаковић и Гордана Влајић и почеле да сањају заједно. Био је то сан о слављењу књиге, дружењу уз књигу, промовисању културе и дијалога, слушању и међусобном ослушкивању, стварању простора ван-просторног, у времену ванвременом, за лепоту писане речи и оплемењивање постојања!

Студија случаја пројекта „Београдски читач” показује путовање на коме су се покретачима пројекта придружили многи људи, из различитих земаља и континената, различитих професија и година. Свако од њих ко је на различите начине био део „Београдског читача” препознао се и осетио да га је мисија овог пројекта дотакла. Чак и они (малобројни али присутни) који нису одобравали овај пројекат били су дотакнути њиме!

Да ли на свет гледамо с намером да га исправљамо, или учествујемо у стварању бољег? Да ли полазимо од тога шта недостаје, или од тога шта имамо и на чему можемо створити нешто добро? Позитиван приступ, који се примењује у различитим организацијама, не полази од проблема (зашто нешто не ради) већ од трагања за оним што је у некоме или нечему најбоље!

Покретачи пројекта Гордана Влајић, Тања Шикић и Гордана Пешаковић
на отварању 23. децембра 2014

Artist: Miloš Šarić, Serbia

Technique: Cast iron

**"Books are precious since one who reads can illuminate the mind,
enrich the heart, and beautify the nature."**

Dositej Obradović, a great Serbian educator (1739 - 1811)

A gift to City of Casselberry from Belgrade Reader, Serbia.

2016

Речи Доситеја Обрадовића на енглеском које стоје на „Београдском читачу” у САД

Наставља се са сном о ономе што може бити, разматрајући оно што треба да буде, а радећи на томе да се то и оствари! Пројекат „Београдски читач” је пример како позитиван приступ доводи до преливања сна у јаву!

Дугачка је листа људи који су на различите начине – донацијама у делима, радовима, новцу, речима – помогли и подржали пројекат! Свако од њих је уткао у овај пројекат део себе, чинећи га и својим и заједничким! У томе лежи најлепша и најача одлика пројекта „Београдски читач”, да ствара и дарује, да открива и спаја људе и континенте!

Мудрост Доситеја Обрадовића наставља да траје и обасјава нас вековима и на различитим континентима: „Онај ко чита може разум просветити, побољшати срце и улепшати нарав!”

ЛИТЕРАТУРА

Cooperrider, David, Suresh Srivastva (1987). *Appreciative Inquiry in Organizational Life*, in: *Research in Organizational Change and Development*. Emerald Publishing Limited, 81–142.

Cooperrider, David, Jacqueline Stavros, Diana Whitney (2008). *The Appreciative Inquiry Handbook: For Leaders of Change*. Berrett-Koehler Publishers.

Gordana Pešaković

APPRECIATIVE INQUIRY – CASE STUDY OF THE ”BELGRADE READER” PROJECT

S u m m a r y

Multidimensional project ”Belgrade reader” was launched in 2014. The main goal is to engage people, through literature, in a dialog and exchange of ideas while creating new ones. Appreciative inquiry looks at the organizational change from the perspective of positive discoveries of what works the best instead of the prevailing problem-based perspective what needs to be fixed.

A case study of ”Belgrade reader” project demonstrates how appreciative inquiry is used in the cultural sphere. Since this approach is rarely used in the cultural field, this paper provides a valuable contribution to research and practice of appreciative inquiry and theory.

The paper elaborates on the evolution of the project since 2014. The project expanded beyond the borders of Serbia where it started, reaching the United States of America in 2016. Since 2022, in front of the Belgrade reader sculpture in City of Casselberry, Florida, the special gathering of Serbian diaspora started, under the slogan ”In Honor of Belgrade Reader and Serbian literature”.

Key words: Belgrade reader, appreciative inquiry, Serbian culture, Serbian diaspora

ДОПРИНОС АЛЕКСА Н. ДРАГНИЋА СРБИЈИ И СРПСКОМ НАРОДУ ЗА ВРЕМЕ РАСПАДА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДР МИЛЕНКО Д. КАРАНОВИЋ
Универзитетски професор у пензији
Fulshear, Texas, USA
karanovich@hotmail.com

САЖЕТАК: У историјским записима српског иселеништва у САД, поред Ђорђа Шагића, једног од пионира америчког развоја и родоначелника српске заједнице у Калифорнији, било је много познатих и мање познатих умних људи који су дали крупан допринос новој домовини, али и отаџбини у бројним приликама. Били су узор младим српским досељеницима, а и генерацијама Срба рођених у тој држави. Њихов живот и дела треба отргнути од заборава. Један од помало заборављених умова био је проф. др Алекс Н. Драгнић, који је, као и Михајло Идворски Пупин, који је неуморно бранио Србију током Првог балканског рата 1912. године и касније, урадио то током распада Југославије, борећи се на разне начине да се истинито прикаже стање у Југославији и заштити српски народ од неоснованих клевета и омаловажавања. Драгнић је то чинио не само као амерички научник већ и као човек српских корена. Написао је стотине писама уредницима најугледнијих америчких листова, присуствовао научним скуповима о Србији и српском народу, на радијским и телевизијским програмима објашњавао проблеме и узроке распада Југославије, критиковао политику своје владе (САД) према Србији и српском народу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: допринос новој домовини, допринос отаџбини, национални идентитет

*У пошћуности, национална мржња је нешто
необично. Увек је најјача и најнасилнија
тамо где је најнижи степен културе.*

Гете

ЖИВОТ И ДЕЛА АЛЕКСА ДРАГНИЋА

Допринос Алекса Н. Драгнића Србији и српском народу је мање-више непознат, не само међу обичним читаоцима у Србији и бившој Југославији

већ и међу извесним бројем историчара и политичких стручњака. Будући да је немогуће да у једном чланку представимо цео његов научни рад у Сједињеним Америчким Државама, ограничили смо се на делимично представљање његове делатности како бисмо објективно приказали политичку ситуацију у Југославији, посебно у Србији и српском народу, током распада Југославије. Колико нам је познато, ово је први и једини чланак на српском језику који приказује живот и дела професора Драгнића. Надамо се да ће то подстаћи неке научне раднике у Србији да детаљно проуче рад овог америчког научника српског порекла који је до краја живота неуморно настојао да објективно прикаже српски народ и одбрани га од лажних клевета у америчком друштву које пропагирају власт и медији.

Алекс Н. Драгнић рођен је 1912. године у америчкој држави Вашингтон, као најстарији син од шесторо деце у емигрантској породици. Отац Новица био је пореклом из Жупе код Никшића и у Америку је стигао 1907. године, а мајка Стана 1911. године. И поред тога што су пореклом из Црне Горе, увек су се изјашњавали као Срби и славили велике српске верске празнике. Родитељи никада нису ишли у школу и били су полуписмени. Алекс није знао енглески када је пошао у основну школу. Захваљујући својој природној интелигенцији и упорном раду, постигао је много у животу.

Дипломирао је на Универзитету у Вашингтону, а магистрирао и докторирао на Универзитету Калифорније у Берклију. Радио је као дипломата и универзитетски професор. Написао је десет књига, углавном о модерној историји и политици Србије, и велики број научних радова објављених у познатим часописима. Од књига можемо издвојити: *Yugoslavia's Disintegration and Struggle for Truth*, Boulder: East European monographs, 1995 (Распад Југославије и борба за истину); *The Saga of Kosovo: Focus on Serbian-Albanian relations*, New York: Columbia University Press, 1984 (Сага о Косову: Фокус на српско-албанским односима); *Development of Parliamentary Government in Serbia* (Развој парламентаризма у Србији у XIX веку, Горњи Милановац: Дечје новине, 1989); и *Serbs and Croats: The Struggle in Yugoslavia*, Harcourt Brace Jovanovich, 1992 (Срби и Хрвати: Борба у Југославији). Ова последња књига, штампана 1992. године, изазвала је велико интересовање у Сједињеним Државама и Драгнић је постао популарна личност у штампи и телевизијским емисијама. Књига је позитивно оцењена у бројним новинама, као што су: *The Philadelphia Inquirer*, *Wall Street Journal*, *The Daily News Record*, *Nashville Banner* и *Vanderbilt Magazine*.

Важно је истаћи да је Драгнић међу првима оштро критиковао Титов режим у књизи *Tito's promised land* (Титова обећана земља Југославија, Београд: Завод за уџбенике: Чигоја, 2013), штампаној у Америци 1954. године (Rutgers University Press). Због те књиге имао је ограничен приступ за даља истраживања у Југославији. Дуго је важио за непожељну личност, посебно у време Титовог режима.

Јединство Југославије било је нестабилно, посебно после Титове смрти 1980. године, а евидентни су озбиљни знаци њеног распада. Главни носиоци распада Југославије били су Словенци и Хрвати. Комунистичке партије

нису биле у стању да реше различите ставове. То се показало на ванредном конгресу југословенских комуниста јануара 1990. године, када је словеначка делегација напустила конгрес. Тај потез Словеније подржала је и хрватска делегација. Драгнић је писао о напетости ситуацији у Југославији у чланку „The Tangled Web of Yugoslavia” (Заплетени сплет Југославије) објављеном у *The Diocesan Observer*, 15. марта 1990. У њему је истакао да се већина оних који прате прилике у Југославији слажу да се комунизам тамо ближи крају, али да се разилазе око тога да ли ће вишенационална држава опстати.¹

И пре немира у Југославији поједини амерички новинари писали су неистине о Југославији. Драгнић је одмах реаговао и писао уредницима новина, покушавајући да их наведе да исправе историјске грешке, посебно неистину о Србима за време Титовог и Милошевићевог режима.²

Пре и после распада Југославије западна штампа је осуђивала Србе за све проблеме у Југославији, истичући да су покушавали да успоставе своју хегемонију у земљи. Драгнић је поново покушао да оповргне такве ставове, истичући да историјске чињенице не иду у прилог таквом гледишту.³ Новинарка Џ. Е. Гајер (Georgie Anne Geyer) објавила је чланак у *Washington Times*-у 10. јуна 1993. у којем истиче да су Срби одговорни за 95 одсто страдалих Хрвата током отцепљења од Југославије. И овога пута Драгнић је реаговао писмом уреднику *Washington Times*-а под насловом „Columnist show off her ignorance about Balkan war” (Колумнисткиња показује своје незнање о рату на Балкану). Истакао је све чињенице и указао на пристрасно писање ове новинарке.⁴ Осим тога, отворено је критиковао уредника *Washington Times*-а због штампања неистина о грађанском рату у Југославији.⁵

Током рата у Босни и на Косову у западној штампи, али и у Америци, све више је долазила до изражаја мржња према Србији и српском народу. Срби су демонизовани. И поред тога што су злочине починиле три етничке групе – Срби, Хрвати и Муслимани, посебно у Босни, сва кривица је приписана Србима. У многим случајевима, влада Сједињених Држава је директно или индиректно помагала Муслимане. По нашем мишљењу, главни разлог за такав став је био да покажу да нису против муслимана. Пошто нису на страни муслимана на Блиском истоку, у Босни су имали прилику да делимично исправе своју грешку. Неопходно је истаћи, по нашем мишљењу, да је много мржње и клевета према Србији и српском народу условљено њиховом вером и блиским везама са Русијом, која је одувек сматрана непријатељем западних земаља, укључујући и Сједињене Америчке Државе.

Драгнић није могао да прихвати ову неправду и погрешно тумачење српске историје. Упркос поодмаклим годинама, борио се на разне начине да се истинито прикаже стање у време распада Југославије и заштити српски

¹ *The Diocesan Observer*, May 15, 1990.

² *Washington Times*, January 3, 1991.

³ *New York Times*, March 25, 1991.

⁴ *Washington Times*, June 22, 1993.

⁵ Исто, January 25, 1994.

народ од неоснованих клевета и омаловажавања. Учинио је то не само као амерички научник већ и као човек српских корена. Писао је на стотине писама уредницима најугледнијих америчких листова, присуствовао научним скуповима посвећеним Србији и српском народу, објашњавао проблеме и узроке распада Југославије на радијским и телевизијским програмима, критиковао политику своје владе (САД) према Србији и српском народу, а писмено и усмено се обратио водећим америчким политичарима. Борио се за истину до краја живота, 2009. године.

ДОПРИНОС НАРОДУ ИЗ КОЈЕГ ЈЕ ПОТЕКАО

Слично као и Михајло Идворски Пупин, који је неуморно бранио Србију током Првог балканског рата 1912, Драгнић је то чинио током распада Југославије. Међутим, постоји велика разлика између та два научника. Пупин је рођен у Србији, а Драгнић у САД. Осим тога, Пупин је био научник светског гласа и свака његова реч, написана или изговорена, имала је посебну тежину и утицај у америчком друштву, док је Драгнић у време док је бранио Србију и српски народ био само пензионисани универзитетски професор.

Ипак, сматрамо да је Драгнићева активност у одбрани српског народа много већа, јер је трајала дуги низ година, објективно представљала Србију и српски народ и вероватно променила мишљење многих о Србима.

Током рата у Босни и Херцеговини Драгнић је неуморно писао уредницима водећих новина у Америци, с намером да исправи кардиналне грешке разних извештача и критикује политички однос своје (америчке) владе према Србији и српском народу на простору Југославије. Пошто је број његових чланака и писама уредницима новина велик, навешћемо само неке.

У априлу 1992. *Washington Times* је објавио чланак у којем аутор тврди да Срби у Босни немају право да решавају политичке проблеме. Тај извештај је веома узнемирио професора Драгнића и он је одмах одговорио на тај неоснован закључак. У писму уреднику, између осталог, пише: „Претпостављате да Срби немају права у Босни. Србија се, међутим, борила против Турака Османлија и Аустроугарске да очисти то подручје. Пред крај Првог светског рата становници овог краја су једногласно изгласали да он постане део Србије.”⁶

Поред тога, *New York Times* је објавио чланак под насловом „Стоп касатину Босне”, у којем се тврди да је Милошевић крив за стварање кризе у Босни. Драгнић је 30. априла 1992. одговорио чланком „Don't make Serbians the Yugoslav Villain” (Не правите Србе југословенским злочинцима). „Ви игноришете право Срба у Босни и Херцеговини”, писао је он, „и поред тога што су два пута бројнији од Хрвата у тој републици. Муслимани и Хрвати су одлучили да буду независни. Срби у Босни и Херцеговини су одбили да то прихвате и то је изазвало кризу, не господин Милошевић.”⁷

⁶ Исто, April 26, 1992.

⁷ *New York Times*, April 30, 1992.

Став појединих западних земаља, укључујући Сједињене Америчке Државе, да је могуће основати вишенационалну државу у Босни и Херцеговини, био је неприхватљив за Драгнића. Његов главни аргумент био је тај да ако Југославија није могла да опстане као вишенационална држава, то неће успети ни Босна и Херцеговина. Писмо Дејвида Бикела (David R. Bickel) под насловом „Bosnians die because America won't act” (Босанци умиру јер Америка неће да реагује), штампано 29. јула 1993, истиче многе неистине. Наравно, Драгнић поново реагује писмом – „U. S. policy prolongs Bosnia's suffering” (Политика Сједињених Држава продужава патњу у Босни). Конфликт је могао бити завршен пре готово годину дана, писао је он, када је било очигледно да су Муслимани изгубили рат. Клинтонова администрација је дала наду Муслиманима да би могли бити спасени војном помоћи Запада и због тога је одговорна за наставак крвопролића.⁸

Будући да је *Washington Times* наставио да објављује лажи о ситуацији у Босни, Драгнић је оштро критиковао уреднике овог листа, истичући да би већ требало да знају много више о ситуацији у Југославији и да буду у стању да много боље балансирају написе и распознају разлику између чињеница и измишљотина.⁹

Драгнић такође критикује такозване „Safe Havens” (Сигурна склоништа), која су, по његовом мишљењу, бескорисна јер су употребљавана као гарнизон или за припреме за војну акцију. Углавном су их употребљавали Муслимани за напад на Србе. „Ми (Западне силе и Америка) смо ставили себе у идиотску позицију”, наглашава он. „Ако желимо да заштитимо невинне грађане, треба да употребимо доктрину отворених градова прописану међународним законом.”¹⁰

Дејвид Гомперт (David Gompert) је објавио чланак „How to defeat Serbia” (Како победити Србију) у магазину *Foreign Affairs*, у броју за јул/август 1994. У овом чланку је тврдио да велика Србија није у позицији да допринесе миру, али да Хрватска то јесте. Драгнић је изнео низ примера којима је оповргао Гомпертов став. „Гомпертов предлог”, пише он, „да се уведу ратне информације против Срба је смешан. Србима није потребан савет из иностранства да их упозори на то да су комунизам и Слободан Милошевић лоши за њих. Конкретно, неуспех Запада да буде непристрасан у југословенској трагедији учинио је Милошевића херојем. Западна политика му је дозволила да преузме позицију јединог браниоца српских интереса.”¹¹

Међу многим писмима уредницима важно је поменути Драгнићево писмо под насловом „To get peace in Bosnia, we must treat Bosnian Serbs fairly” (Да бисмо остварили мир у Босни, морамо третирати босанске Србе праведно). Он се позива на сведочење генерала Мајкла Роуза (Michael Rose), команданта

⁸ Исто, January 25, 1994.

⁹ Исто.

¹⁰ *USA Today*, November 29, 1994.

¹¹ *Foreign Affairs*, November/December 1994.

мировних трупа Уједињених нација у Босни, који наводи да су многи злочини које су починили Муслимани приписивани босанским Србима. „Није ли време”, пише Драгнић, „да престанемо са простим обманам и схватимо да је једини начин да постигнемо мир у Босни тај да третирамо босанске Србе једнако као и друге, то јест једнако? Они не траже ништа више или мање. Мир нећемо постићи помагањем Муслимана.”¹²

У чланку штампаном у листу *The Plain Dealer* (Cleveland, Ohio) у новембру 1995. Драгнић упозорава на опасност ако би Клинтон, председник Америке, послао трупе у Босну. По његовом мишљењу, америчке трупе би биле нападане и од Муслимана и од Срба. Муслимани би то урадили да би окривили Србе, тактика коју су употребљавали с успехом последњих неколико година. Срби би то могли чинити јер посматрају САД као непријатеља – не само зато што су их Американци бомбардовали него и зато што је Клинтон нова администрација обећала да ће подучавати муслиманску војску. Осим тога, Америка је већ дисквалификовала себе за улогу чувара мира и нема потребе да се игра животима младих америчких војника.¹³

Много је доказа прикупљено о злочинима Срба, нарочито у сигурним склоништима. Драгнић не брани злочине Срба, нарочито према цивилима, али поставља питање шта је са злочинима Муслимана и Хрвата у чланку „The evidence is loaded against the Serbs; What about the Muslims and the Croats” (Докази су нагомилани против Срба; Шта је са Муслиманима и Хрватима), објављеном у *The Philadelphia Inquirer* у децембру 1995. У том чланку пише да су посматрачи Уједињених нација изнели много информација о злочинима Хрвата. Такође су изнели да им Хрвати нису дозволили да истраже подручја на којима су уочене масовне гробнице.¹⁴

Драгнић је био узнемирен политиком председника Клинтона према Босни и то је детаљно изнео у писму „Troubled” (Узнемирен), штампаном у *Tribune-Review* 17. децембра 1995. Клинтон је своју одлуку образложио као моралну обавезу Сједињених Америчких Држава. Међутим, Драгнић се осврнуо на Клинтово погрешно образложење, нарочито на тврдњу о моралној обавези. Прво, нетачна је оптужба да је Србија започела грађански рат у Југославији, а нарочито да је то учинио Милошевић, јер у то време Милошевић није био део националне власти. То су биле Словенија и Хрватска, које су започеле конфликт. Друго, Срби су оптужени, без доказа, да су одговорни за експлозије у Сарајеву од маја 1992. до фебрура 1995. Треће, оптужба да су само Срби криви за етничко чишћење није тачно. Криве су све три етничке групе – Срби, Муслимани и Хрвати. Највећи кривци, истиче Драгнић, били су Хрвати када су у августу 1995, уз подршку Америке, заузели Крајину, убили на хиљаде Срба и протерали око 150.000. На основу горе наведеног, Драгнић поставља питање: „Како Америка може бранити свој

¹² *Washington Times*, February 9, 1995.

¹³ *The Plain Dealer* (Cleveland, Ohio), March 14, 1995.

¹⁴ *The Philadelphia Inquirer*, December 3, 1995.

недостатак непристрасности и своје одбацивање неутралности у грађанском рату? [...] Где је ту морална основа?”¹⁵

Неистина о Србима се ширила у Америци. Тако је, на пример, у чланку „A Soldier’s Guide: Bosnia-Herzegovina” (Водич за војнике: Босна и Херцеговина), с намером да се војници у Босни информишу о историји те покрајине, између осталог, наведено: „Аустроугарска је покушала да спречи проширење Србије објављујући јој рат; Овај сукоб се проширио у Први светски рат.”¹⁶ „Ниједан ревизионистички историчар није отишао тако далеко”, писао је Драгнић, „као армија Сједињених Америчких Држава, у поновном писању историје Првог светског рата.”¹⁷

Драгнић је у многим својим радовима критиковао политику Америке у Босни и касније на Косову. Није био присталица Дејтонског споразума 1995. Сматрао је да би он био непотребан да је Америка имала конструктивнију улогу на почетку грађанског рата у Југославији. Заузимао се за поделу Босне и Херцеговине између Муслимана, Срба и Хрвата. Међутим, Ричард Холбрук (Richard Holbrooke), архитекта Дејтонског споразума, био је против дељења ове републике, јер, по његовом мишљењу, подела би озаконоила агресију и могла би дестабилизovati цело подручје југоисточне Европе.¹⁸ Председник Клинтон је прихватио Холбрукову препоруку, потпуно игноришући препоруке Уједињених нација за Европу под вођством лорда Дејвида Овена (Lord David Owen). Њихова би препорука, мисли Драгнић, вероватно раније или касније водила до неке врсте поделе ове покрајине.

У својој анализи Дејтонског споразума Драгнић је писао: „У Дејтону, Охајо, Сједињене Америчке Државе су наметнуле план у којем су босански Хрвати и Срби само индиректно учествовали. Присиљени су да председници Хрватске и Србије, Фрањо Туђман и Слободан Милошевић, преговарају за њих. Међутим, Муслимани су имали свога представника за преговарачким столом.”¹⁹

Драгнић је био мишљења да Милошевић није требало да иде у Дејтон и наводи следеће разлоге: Американци су бомбардовали Србе у Босни, они и западне земље су окривили Србе за сарајевски масакр који нису починили и присилили су их на преговоре без учешћа њихових представника.²⁰

Ричард Холбрук је 1998. године написао књигу о свом дипломатском раду у Босни и о Дејтонском споразуму под насловом *To End a War* (Завршити рат). Драгнић је написао опширну критику те књиге. Истакао је да је она право разочарање јер Холбрук није детаљно обрадио рат у Босни и његов завршетак, него је углавном писао о себи и свом успеху. Између осталог, Драгнић истиче да Холбрук није покушао да сакрије да је против српског

¹⁵ *Tribune Review* (Greenburg, PA), December 17, 1995.

¹⁶ *New York Times*, February 19, 1996.

¹⁷ Исто.

¹⁸ *Washington Times*, October 14, 1997.

¹⁹ *USA Today*, December 23, 1997.

²⁰ *The New Republic*, August 17, 1998.

става од почетка до краја његовог деловања у Босни. Написао је да „Срби нису рационални људи са којима се може расправљати, преговарати и сложити се... Они поштују само силу или јасну и веродостојну претњу.”²¹

Са жељом да колико је могуће промени став Америке према Србима у Босни и Херцеговини, Драгнић је покушавао све што је у његовој моћи. Контактирао је са сенаторима и члановима америчког Конгреса. Један од његових највећих успеха био је састанак са Џејмсом Бејкером (James Baker), министром спољних послова Сједињених Америчких Држава, у његовој канцеларији 28. јула 1992. године. Са Драгнићем су били Роберт Копривица и Мајкл Менард. У свом обраћању Бејкеру Драгнић је нагласио да су дошли код њега као пријатељи којима је добро позната ситуација у Југославији, не као представници било које организације. Истакао је да су забринути због лажне политике Запада у вези са југословенском кризом. Сугерисали су Бејкеру организацију мировне конференције под окриљем Уједињених нација на којој би све три стране – Муслимани, Срби и Хрвати – биле у могућности да изнесу своје жалбе. Осим тога, предложили су да се изврши притисак на све три стране у Босни да престану с мржњом и војним нападима и да се укину санкције Србији, јер Хрвати и Муслимани користе те санкције да би добили предност против Срба, надајући се – нарочито Муслимани – интервенцији страних војних трупа у Босни.²² Нажалост, ови напори Драгнића и његових пријатеља нису донели жељени резултат.

Косово и косовска криза такође су окупирали Драгнића, јер су државе Запада и Америка о томе заузеле сличан став као у Босни. Сву су кривицу приписивали влади Србије и штитили интересе Албанаца на тој српској територији. Драгнић је поново, с бројним историјским аргументима, бранио Србију и њену политику на Косову. Довољно је изнети само неколико примера.

У новембру 1984. Драгнић пише да је немогуће разумети проблем на Косову без доброг знања историје Србије. Истиче да је Косово било колевка српске нације. Многи хришћански споменици сведоче о величини државе, државе без присуства Албанаца. Њихово насељавање је условљено комбинацијом фактора. То су владавина Турака, који су присилно исељавали Србе, италијанска фашистичка политика за време Другог светског рата и југославенска комунистичка политика. Као резултат ових фактора, стотине хиљада Албанаца се доселило на Косово. По његовом мишљењу, за време комунистичке власти косовски Срби су били под ударом локалних албанских терориста. Федерална влада Југославије није била у могућности да било шта учини, или то није желела.²³ Будући да је овај Драгнићев чланак писан на енглеском језику, био је користан свима онима који су имали ограничено знање о историји Косова а желели су да боље разумеју косовски проблем.

²¹ Драгнић је дао копију критике Холбрукове књиге аутору овог чланка.

²² Копију разговора са Бејкером Драгнић је дао аутору.

²³ *The Christian Science Monitor*, November 1, 1984.

Интересанто је Драгнићево писмо *New York Times*-у од 22. априла 1989. Неки читаоци постављају питање зашто Албанци на Косову, са 80 процента целокупног становништва, немају право да се придруже Албанији и какво право Срби имају да то спрече. Драгнић одговара хипотетичким питањем. На пример, ако би Американци мексичког порекла постали већина у Тексасу и Калифорнији и тражили да се прикључе Мексику, шта би радиле америчке власти? Наравно да би то покушале да спрече јер су обе државе, Тексас и Калифорнија, део Сједињених Америчких Држава. Осим тога, Драгнић истиче да Тексас и Калифорнија имају веће право да се припоје Мексику јер су релативно кратко време биле део Америке – пре тога су биле део Мексика. Међутим, Косово никада није било део Албаније, осим у кратком периоду за време Другог светског рата када је Албанија сарађивала са Мусолинијем и Хитлером.²⁴

Напад на руководство Србије у вези са Косовом није јењавао и одбрана Албанаца је била присутна у извештајима бројних новинара. Тако је 9. августа 1989. Џон Меклори (John McClaughry) у *Washington Times*-у објавио чланак под насловом „Balkan intifada brewing in Kosovo” (Балканска интифада кључа на Косову), у ком износи неистину о ситуацији на Косову и закључује да Милошевић покушава „да оживи средњовековну српску славу [...] на штету косовских Албанаца”. Драгнић је одмах одговорио служећи се историјским чињеницама и завршио речима: „Ја не знам које ће крајње решење косовског проблема бити, али знам да чланак господина Меклорија неће допринети том решењу.”²⁵

Албанске вође са Косова су неуморно увеличавале допринос Албанаца Косову. Тако је, на пример, Бјар Букоши, самопроглашени председник владе непостојеће државе Косово, у писму *Washington Post*-у 17. априла 1994 писао: „Историја Косова се протеже миленијумима, не месецима.” „Истина”, одговорио је Драгнић, „али то је била српска историја.” Поред тога, Букоши је писао: „Албански допринос тамо [на Косову] врло добро је документован.” Драгнић је одговорио: „Био сам на Косову неколико пута, читао сам и доста писао о Косову, али нисам никада видео ту документацију.”²⁶

Како је неправда према Србији у вези са њеном политиком на Косову настављена, нарочито у штампи западноевропских земаља, Драгнић је у писму уреднику *Washington Times*-а написао: „Косово је свето место Срба, српски Јерусалим, где се налазе хиљаде историјских цркава и манастира. Оно никада није било свето место исламских, Албанца који тамо немају историјских споменика.”²⁷

Ситуација на Косову се погоршавала из дана у дан. Уништавани су историјски споменици, паљене цркве, на силу одузимане куће и земљишта Срба,

²⁴ *New York Times*, April 22, 1989.

²⁵ *Washington Times*, September 12, 1989.

²⁶ *Washington Post*, May 3, 1994.

²⁷ *Washington Times*, February 21, 1989.

силоване девојке и жене и уништавана српска гробља бруталном активношћу такозване Ослободилачке војске Косова. У таквој тешкој ситуацији вође западних земаља су наговештавале своје право да интервенишу на Косову. Драгнић је био против било какве интервенције страних сила тамо и послао писмо *Washington Times*-у у јуну 1998. под насловом „Why NATO shouldn't intervene in Kosovo” (Зашто НАТО не би требало да интервенише на Косову).

Ако је војна интервенција, оправдана у једној независној држави, требало би да буде оправдана у свим државама. Са таквом политиком могли бисмо, на пример, интервенисати у Кини, Русији или некој другој држави у име заштите лоше третиране мањинске групе. Да ли знамо шта радимо, или не маримо за то? Не браним господина Милошевића и његов метод, али постављам следеће питање: Постоји ли владар било где у свету који би толерисао герилско убијање полицајаца и државних службеника, што је такозвана Ослободилачка војска Косова чинила последње две године.²⁸

Драгнић није веровао да ће НАТО напасти Србију и писао је о томе у писму „Do we really want to bomb” (Да ли ми заиста желимо да бомбардујемо), објављеном у *Washington Post*-у 20. фебруара 1999:

Ми (САД) претимо да ћемо бомбардовати Србе, не зато што су освојили другу државу, него зато што су одбили да прихвате споразум који смо ми (САД) испланирали да бисмо решили домаћи конфликт у Југославији и дозволили НАТО трупама да га силом спроведу. Ко нам је дао право да тако нешто учинимо?²⁹

Било је предлога за решење проблема на Косову. Међутим, ни косовски Албанци ни Срби нису их прихватили. Драгнић је био мишљења да би Косово требало поделити. Свој план је изнео у чланку „Kosovo must be partitioned” у кливлендском листу *The Plain Dealer*, фебруара месеца 1999. Писао је да Ослободилачка војска Косова неће прихватити решење да косовски Албанци живе у Југославији. Осим тога, неће толерисати да било који Албанац настави живот у поменутој држави. Према томе, пише Драгнић, нека врста поделе је неминовна. Према Драгнићевом плану, косовски Албанци би постали самостални и већи део територије би припао њима. Срби би, кроз преговоре, задржали већи део територије на којој се налазе историјски и религијски споменици и била би неопходна размена становништва. Осим тога, мање измене граница биле би неизбежне како би се избегли будући сукоби.³⁰

Такође, залагао се за организовање мировне конференције, што би био задатак западних сила, које су играле значајну улогу у распаду Југославије. Таква конференција, према Драгнићу, постигла би следеће: Хрватска би добила део Босне, Република Српска, или српски део Босне и Херцеговине, постала би република у Југославији, а босански Муслимани би добили своју државу око Сарајева, 34 процената постојеће територије.³¹

²⁸ Исто, June 17, 1998.

²⁹ *Washington Post*, February 20, 1999.

³⁰ *The Plain Dealer* (Cleveland), February 2, 1999.

³¹ Исто.

Овај Драгнићев план многи су критиковали. Међутим, било је и оних који су га подржавали. Један од њих је био Михајло Ђорђевић, познати Србин у Америци и један од оснивача организације Serbian Unity Congress (Српски конгрес уједињења). Он је оставио телефонску поруку Драгнићу у којој је рекао: „Честитке за твој изванредни чланак у *Plain Dealer*-у. То је прецизно мишљење, као опсервација државника, храбро мишљење. Много ценим то што си заузео такав став. Твој чланак је бакља у тами... Нека те Бог благослови, Алекс.”³²

Поред доприноса Србији и српском народу у време распада Југославије, нарочито у Сједињеним Америчким Државама, Драгнић је имао важну улогу у изручивању Андрије Артуковића, злогласног убице који је био одговоран за смрт око 700.000 Срба, Јевреја и Рома за време Другог светског рата. Артуковић је побегао из Југославије и дошао код брата у Америку, где је провео око 35 година. Југославија је тражила његово изручење да би му се судило за злочине. Нажалост, то дуго није учињено, јер су његови браниоци тврдили да је његов једини злочин био тај што је био противник комунизма. Ипак, на строгу интервенцију јеврејске организације „Симон Визентал” амерички суд га је испоручио Југославији. Драгнић је 2. јуна 1985. у листу *The Fresno Bee* објавио подужи чланак „How Artkovic resisted extradition” (Како се Артуковић опирао изручењу). У том чланку је описао Артуковићеве злочине и многе покушаје да се он не изручи Југославији.³³

Било је појединаца који су оптуживали Драгнића да није био довољно Србин. Међутим, такве оптужбе су без основа, јер се он здушно борио за истину покушавајући да објективно прикаже Србију и истину о српском народу. У интервјуу за Вести 26. априла 2002. године изјавио је: „Ја јесам Американац, али сам пре свега и после свега Србин.”³⁴ У истом разговору рекао је новинарки Мили Филиповић:

Моја земља, Америка, и њене власти нису увек биле одушевљене овим што радим. Моја борба за истину често је била уперена против њих, али сам свима који су ме упозоравали на опасности одговарао да у животу и у мом раду имам два принципа – да радим у корист истине и да настојим да спречим власти ове земље (САД) да праве грешке и пропусте. Да ли сам успео? Па, иако никад нисам радио за признања, ово је добар доказ да је вредно бити на том путу.³⁵

Алекс Н. Драгнић радио је неуморно да помогне народу из којег је потекао и борио се против неистине и клевета. Не, није тражио признања од Србије и српског народа. Ипак, признања су долазила. За његов целокупни научни рад изабран је 1997. године за члана Српске академије наука и уметности у Београду, а априла месеца 2002. године Војислав Коштуница, председник СР Југославије, одликовао га је Орденом југословенске звезде првог степена „за заслуге у грађењу позитивне представе о Србији и СРЈ у САД”.

³² Драгнић је дао овај цитат аутору.

³³ *The Fresno Bee*, June 2, 1985.

³⁴ Вести, 26. априла 2002.

³⁵ Исто.

Milenko D. Karanović

THE CONTRIBUTION OF ALEX N. DRAGNIĆ TO SERBIA
AND THE SERBIAN PEOPLE DURING THE DISSOLUTION
OF THE FORMER YUGOSLAVIA

S u m m a r y

In the historical records of the Serbian emigration to the USA, in addition to Đorđe Šagić, one of the pioneers of American development and the progenitor of the Serbian community in California, there were many well-known and lesser-known intelligent people who made a great contribution to the new homeland, but also to the fatherland on numerous occasions. They were role models for young Serbian settlers and for the generation of Serbs born in that country. Their life and works should be torn from oblivion. One of the somewhat forgotten minds was Prof. Dr. Alex N. Dragnić. Like Mihajlo Idvorski Pupin, who tirelessly defended Serbia during the First Balkan War in 1912, Aleks Dragnić did so during the breakup of Yugoslavia. He did it, not only as an American scientist, but also as a man of Serbian roots. He wrote hundreds of letters to the editors of the most respected American newspapers, attended scientific gatherings focused on Serbia and the Serbian people, explained the problems and causes of the breakup of Yugoslavia on radio and television programs, criticized the policy of his government (USA) towards Serbia and the Serbian people.

Keywords: contribution to the new homeland, contribution to the fatherland, national identity

СРПСКИ ИМИГРАНТИ У ФРАНЦУСКОЈ И ЊИХОВ ИЗБОР МЕСТА СТАНОВАЊА У ТРЕЋЕМ ДОБУ

ДР ЉИЉАНА ЧАБРИЛО БЛАГОЈЕВИЋ

Директор развоја

АТ-Меса

Париз, Француска

ljiljanacabriloblagojevic@yahoo.fr

САЖЕТАК: Савремени свет се већ дуго суочава са две врсте демографских промена: интензивном миграцијом становништва и старењем. Миграциони токови се развијају и мењају, упоредо са кретањем глобалног друштва, потпомогнути савременим комуникацијама и транспортом. Привремена имиграција постепено постаје трајна. Временом и имигранти старе и повећавају ионако значајан број старијих људи у земљи домаћину. По одласку у пензију поставља се питање избора места становања: да ли да остану у земљи домаћина или да се врате у земљу порекла? Ово питање није заобишло ни мигранте српског порекла у Француској, једној од првих земаља имиграције људи из наших подручја. Антрополошко-етнографским методом и уз поређење и анализу постојеће литературе и извора, истраживање има за циљ утврђивање структурних околности које условљавају одлуку о повратку у матицу људи српског порекла у трећем животном добу који живе у Француској.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: имигранти, старост, пензионисање, треће доба, Србија, Француска

УВОД

Француска је једна од првих имиграционих земаља, у којој је процес увоза стране радне снаге започео пре скоро два века, па се пре других земаља суочила са проблемом старења великог броја имиграната, што је, са своје стране, довело до постепеног стварања свести о овој проблематици.

Питање старења миграната је покренуто и о њему је дискутовано захваљујући заједничком деловању више удружења и истраживача из различитих области (геронтологија, социологија, демографија, историја, право итд.). Публикације као што су *Ecarts d'identité* и *Plein droit*, као и *Hommes & Migrations*

и *Migrations Société*,¹ учиниле су питање старења миграната видљивим кроз специјализовану штампу и јавне дебате.

Уз радове Сајада (Sayad 1986) и Ноариела (Noiriel 1988, 1992), који су показали да је одлазак у пензију често време дубоког преиспитивања идентитета старих миграната, други социолози, као што су Марк Бернардот (Bernardot 1999) и Реми Гају (Gallu 2005), били су заинтересовани за услове живота и старења миграната који живе у домовима посебно изграђеним за раднике имигранте. Супротно идеји о „нелегитимној старости” остарелих имиграната у земљи домаћину, коју заступа Сајад, Атијас-Донфи (Attias-Donfut 2005) види пензионисање и останак имиграната у пензији у Француској као показатељ успешне интеграције. Старење имиграната из перспективе њихових породичних веза је угао који је Силви Емселем (Emsellem 2007) одабрала да разуме породичне стратегије пензионера миграната. Присуство или одсуство породице у Француској, одржавање или удаљеност породичних веза између две земље, основни су параметри за дешифровање путева имиграната, посебно у време пензионисања.

УОБЛИЧАВАЊЕ ИДЕЈЕ О ПРОБЛЕМАТИЦИ СТАРЕЊА ИМИГРАНАТА И ПРВА ИСТРАЖИВАЊА

Имиграција се у почетку појављује као привремена, као и дозволе боравка и рада које јој издаје земља домаћин. Подразумева се да ће имигранти бити у земљи пријема неко време, у зависности од посла који обављају, и да ће се вратити у земљу порекла када тај посао заврше. Старење и старост имиграната у земљи пријема стога се дуго времена нису разматрали. Присуство имиграната у земљи пријема требало је да престане чим престане посао који је био разлог њиховог доласка. Одлазак у пензију је подразумевао повратак у земљу порекла и та фаза у животу миграната није требало да занима земљу домаћина. Међутим, значајан део имиграната током времена успева да се устали и трајно настани у земљи домаћину, што је приморало њено друштво да се суочи са новим проблемом: старим имигрантима.

Будући да је највећи број досељеника историјски регрутован из редова неквалификоване и нискоквалификоване стране радне снаге, у колективној свести земље домаћина постоји стереотип о имигрантима као углавном сиромашним и необразованим људима који обављају неквалификоване послове. Наравно, од шездесетих година прошлог века, када се масовно увозила неквалификована радна снага, времена су се променила и сада се, обрнуто, подстиче „одабрана миграција”, односно висококвалификовани страни стручњаци. Остаје, међутим, да су прве генерације старијих досељеника које су биле доспеле за пензију управо они који су радили тешке и слабо плаћене послове из такозване „3 д” номенклатуре (енг. *Dirty, Difficult, Dangerous* – прљаве,

¹ *Идентитетне разлике; Пуно право; Људи и миграције; Миграције и друштво.*

тешке, опасне), па су проблеми који су се манифестовали у времену пензије само потврда и наставак специфичних проблема који су их пратили током каријере.

Свест о посебним проблемима старења имиграције полако почиње да се обликује у Француској касних 80-их година 20. века. На захтев државних институција, 1988. године је покренуто истраживање које је за предмет имало утврђивање структуре старих миграната у Француској, анализу њихових мотивација за останак или одлазак из Француске и облике старења странаца који живе у Француској. Тако је настала студија *Старење миграната у региону Париза* (Noiriel, Guichard, Lechien 1992), која је дала увод у даље проучавање ове проблематике.

ДИЛЕМА СТАРИХ МИГРАНАТА: ВРАТИТИ СЕ У ДОМОВИНУ, ИЛИ ОСТАТИ У ФРАНЦУСКОЈ ДО СМРТИ?

По одласку у пензију, суштинско питање, које је пренебрегавано током година радне активности, намеће се као горућа актуелност. Вратити се, или остати?

Већина обављених анкета показала је да су старији имигранти, без обзира на националност, били прожети идејом повратка у домовину. Старење, односно крај активног периода, доводи их у специфичну ситуацију. Они су дошли у земљу домаћина да у њој раде, а када та активност престане, њихов боравак у њој како они сами, тако и имиграционо друштво, доживљавају као нелегитиман. Сем тога, одлука да живот окончају у земљи домаћину изгледа као дефинитивна издаја земље порекла, у коју су се до тада надали да ће се вратити.

Зашто се онда већина ипак одлучује да остане у земљи пријема?

- Главни разлог је материјалне природе. Већина њих, чак и након што су навршили старосну границу за пензију, и даље ради, како би обезбедили довољна средства за живот себи и својој породици. Други не желе да изгубе нека права коначним одласком из Француске, као што су социјална давања, смештај у социјалним становима и друга.
- Оно што их такође везује за Француску су боље медицинске услуге него што би их имали у земљи порекла, а и начин живота на који су навикли. Ослабљено здравствено стање имиграната често је разлог за њихову одлуку да и у старости остану у земљи домаћину, јер се плаше да ће у земљи порекла имати лошију медицинску негу.
- Веома важан елемент везаности за Француску су деца и унучи које не желе да је напусте. Све уз труд који су улагали да својој деци пренесу љубав према отаџбини, имигранти су настојали и на томе да се она уклопе у француско друштво и да имају бољи живот од родитеља. Тако, парадоксално, са успехом деце, њихова жеља за повратком престаје. Интегрисана у француско друштво, у већини случајева са француским

држављанством, њихова деца немају намеру да се настањују у земљи порекла својих родитеља, коју познају само као место где су проводили школске распусте. Највероватније ће се вратити они чије су породице остале у земљи порекла, док имигранти који немају породицу ни у Француској ни у земљи порекла углавном остају у Француској у старости (Noiriel, Guichard, Lechien 1992).

- Иако интеграција није у потпуности успела, акултурација је неке од њих у знатној мери одвојила од друштва земље порекла, у којој се осећају као странци, а таквима их сматрају и они који су остали у земљи. Пропагирани друштвени трендови, који су довели до све веће индивидуализације, ослабили су раније везе са заједницом из које су долазили. Обрнуто, неки повратак доживљавају као олакшање: осећање да су уљеви којима није место у земљи пријема коначно су заменили осећањем припадности тамо где је „њихова кућа”.
- Неки од њих не желе да се врате, како не би показали да им је емиграција „пропала”, да нису успели да стекну значајна материјална добра, којима су тежили при одласку. Ако су могли да створе илузију материјалног успеха у иностранству својим сународницима током неколико недеља одмора које су редовно проводили у домовини, често избегавају да се суоче са реалношћу дефинитивног повратка, поготово што су многе емиграционе земље значајно економски порасле, па је животни стандард у њима много већи него у време када су емигрирали.

СПЕЦИФИЧНИ ПРОБЛЕМИ ИМИГРАНТСКИХ РАДНИКА

Према Бурдијеу, старост је биолошки податак којим се друштвено манипулише и који је подложен манипулацији (Bourdieu 1984). Старост се може тумачити и посматрати на основу различитих критеријума: хронолошка старост, биолошка старост, друштвена старост... Појам старења, поред биолошког, може се, дакле, посматрати и као професионално старење, што значи неједнакост пред професионалном девалвацијом, која се другачије манифестује за различите друштвено-професионалне категорије.

Стари мигранти се, свакако, суочавају са истоветним проблемима као и остали стари људи истог друштвеног статуса, али су ти проблеми појачани особеношћу њихове имигрантске ситуације:

- Целог живота су радили слабо плаћене послове, професионалне каријере су им испрекидане, уз честе промене посла, рад на црно, неуспешне покушаје повратка у земљу порекла... Све то их кажњава у тренутку одласка у пензију, када треба да докажу да су довољно дуго уплаћивали у пензионе фондове.
- Већина њих ни после деценија у земљи имиграције не говори њен језик. То им онемогућава да буду информисани и да покрену поступке за

- остваривање својих права, посебно са компликованом француском администрацијом, која их лако може обесхрабрити за даље напоре.
- Да би могли да користе пензију, морају да реконструишу каријеру, што захтева бројне процедуре у свим предузећима у којима су радили, у земљи порекла и земљи домаћина. Немогућност достављања доказа о радном искуству један је од основних разлога зашто је ова страна популација много чешће активна након 65. године.
 - С друге стране, они се чешће суочавају са ранијим раскидом радног односа него Французи. Реструктурирањем индустрије, посебно у аутомобилској индустрији, где су страни радници били више заступљени, нестала су „незахвална” радна места, која су углавном заузимали имигранти. После 50 година, врло мали број њих може да нађе нови посао. Они тада живе са недовољним примањима – ниским пензијама, социјалном помоћи или привременим накнадама за незапослене.

ПОЈАЧАНА МОБИЛНОСТ У ПЕНЗИЈИ. ПОДРШКА ПОРОДИЦЕ

Оно што је најчешће реалност старих имиграната јесу стална путовања између њихова „два света” – земље порекла и земље имиграције. На тај начин они чине транскултурни мост, преко кога афирмишу свој вишеслојни, хибридни идентитет. Приметно је да у овом периоду доста њих по први пут тражи француско држављанство, али, парадоксално, не зато што се више осећају Французима, већ да би обезбедили слободу кретања између две земље. Ова мобилност ће трајати онолико дуго колико им то здравствене и финансијске могућности буду дозвољавале, после чега ће им бити потребна подршка породице, или институција.

Основна разлика, као и за нативне Французе, постоји између оних који су у старости потпомогнути породицом и оних који су сами. Притом су резултати показали да скоро 100% људи који живе у старачким домовима чине нативни Французи. Што се тиче имиграната, много је чешћа ситуација да су у старости окружени породицом интегрисаном у Француској. Ово, додуше, поред јачих породичних веза, може да укаже и на лошију финансијску ситуацију имиграната, која им не дозвољава смештај у овим установама (Attias-Donfut 2012). У односу према деци види се примарни амбивитет имиграната: они се фокусирају на друштвени успех своје деце у новом друштву, знајући да је школа главно место социјализације и улазница за даље пењање на друштвеној лествици у земљи у којој живе. Овакав однос родитеља досељеника према својој деци носи са собом почетну, основну имигрантску контрадикцију: жељу да њихова деца постану „невидљиви”, потпуно интегрисани елементи друштва пријема, а с друге стране жељу да сачувају свој изворни културни идентитет. Остаје, међутим, да су везе између деце и родитеља у мигрантским породицама јаче него што је то случај код већинског

становништва, мада ће друштвени стандарди земље у којој живе вероватно постепено мењати и ове односе (Attias-Donfut 2012).

ОД СТАРОСТИ ДО „ТРЕЋЕГ ДОБА” – УСПЕШНО СТАРЕЊЕ ИМИГРАНАТА

Леноар (Lenoir 1979) даје историјски преглед облика бриге о старим људима, што је до краја 19. века била улога породице. У 20. веку ова брига је институционализована, а измишљена је нова категорија: „треће доба”. Трећа животна доб означава време између пензионисања и старости. То није старост, већ њена негација. Дефинисати старост као „нову младост”, „треће доба” као разоноду и забаву, а пензионисање као „активну пензију”, намећући идеју да живот почиње са 60 година, значи фаворизовати увођење нових служби који живе од ових људи. Друштвена намера је да се раније интервенише у колективном управљању старошћу. Ове промене су резултат трансформације стилова живота и промене положаја домаћинства и породице у механизмима репродукције друштва. Многе области које су традиционално биле у надлежности породице и које су допринеле њеном опстанку као групе, делегиране су институцијама. Тако је брига о деци свих узраста поверена специјализованим установама, породични одмор замењују организовани одмори итд. Уз све то, ослабила је улога родитеља и њихов ауторитет над децом.

Развој категорије „трећег доба” и инверзија односа моћи између родитеља и деце не утиче на различите друштвене слојеве на исти начин и са истим интензитетом. Пензија нема исто значење за све класе. За руководиоце и кадрове одлазак у пензију не значи пензионисање са свих функција које су до тада обављали, нити потпуни престанак пословних активности. С друге стране, пензионисање за средњу и нижу класу објективно је пресек, значајна промена начина живота. Ово посебно важи за имигранте, којима је рад у иностраној земљи био разлог да у њу дођу и у њој остану, а радно место је често једина област размене са другим друштвеним групама, осим са сународницима.

Старећи у Француској, имигранти би требало да следе њен доминантни геронтолошки модел, који промовише англосаксонски модел *successful aging*-а (успешног старења). Појава ове парадигме средином 20. века даје слику старости као нечега у чему треба „успети”, избегавајући „лоше старење” (Martineaud et Plard 2018). Концепт успешног или доброг старења прожет је неолибералним идејама, које за циљ имају смањење ангажовања јавних средстава и пребацивање одговорности за квалитет живота у старом добу на појединца и његово окружење (Rozanova 2010). Подразумева се да остарели мигранти који су остали у земљи пријема треба да следе ове концепте, који су постављени као норма у друштву у којем живе. Међутим, поставило се питање да ли имигранти имају исте шансе да „добро” остаре, као што је то случај са домаћим становништвом. Развијање стратегије превенције у француској геронтолошкој мисли, инспирисано теоријама успешног старења,

заснива се на претпоставци да појединци располажу довољним економским и социјалним капиталом који је резултат континуираног животног тока. Али оно што је основна и заједничка карактеристика свим мигрантима јесте управо значајан прекид и промена у животном путу, која их чини рањивијима од домаће популације у доба пензије (Kaeser et Roch 2013).

Свакако да је старим имигрантима теже да се уклопе у норму „успешног старења” из више разлога, који су код њих присутнији него код домаће популације: слаба примања, непознавање здравствених и социјалних служби као и социјалних права, изолованост, недовољно знање језика – то су разлози због којих они траже медицинску помоћ ретко и обично касно. Због тога су стари мигранти чешће у стању зависности, које је, опет, код њих теже него код домаћег становништва због слабије финансијске ситуације и редуцираног или непостојећег круга особа које им могу бити од помоћи (Attias-Donfut 2012).

Иако је начин обрачуна пензија у Француској исти за све раднике – мигранте и домаће, у тренутку пензионисања мигранти се поново и у потпуности суочавају са дискриминацијом која је пратила њихову каријеру. Пензионисање је дефинитиван показатељ свих тешкоћа њиховог радног века – тешкоћа у запошљавању, неједнакости у висини зарада, несигурности статуса и услова, као и лоших могућности за напредовање у каријери. Чињеница да мигранти раде на неквалификованим и ниско плаћеним пословима објашњава низак ниво њихових пензија. Са тако малом пензијом не преостаје им ништа друго него да се пријаве за социјалну помоћ, односно старосну накнаду, или да наставе да раде. Пензионисање имиграната поставља, такође, питање међународне координације пензијских система, с обзиром на то да је значајан број имиграната радио у две или више земаља у којима су стекли право на пензију. Разлике у режимима, административним процедурама и законима представљају значајне потешкоће у остваривању њихових пензионих права.

ПОВРАТАК ПЕНЗИОНЕРА СРПСКОГ ПОРЕКЛА ИЗ ФРАНЦУСКЕ У МАТИЦУ

Када је реч о мигрантима српског порекла, још код пописа становништва из 2011. године констатовано је приметно повећање повратка српских држављана на раду односно боравку у иностранству, а Станковић (2014) сматра да се пре свега ради о пензионерима и члановима њихових породица који су радно неактивна лица. Иако старосна структура не одговара ионако старој матици, ово су кохорте које су рођене 50-их година 20. века, у доба српског *baby boom*-а, које повећавају укупан број старих, али у исто време подмлађују његову структуру. Оне ће, дакле, појачати укупно демографско старење у Србији, али подмладити старо становништво. Сем тога, ради се о генерацијама које су школованије, мобилније и информисаније, па се претпоставља да могу дати свој допринос развоју друштва, иако се враћају у трећем добу.

Међутим, мигранти српског порекла који су рођени у иностранству углавном остају да живе и раде у земљи свог рођења, а то је случај и са Француском, у којој остаје 91,2% ових лица. Значи, може се направити разлика између примомиграната, који показују већу жељу да се врате у отаџбину, од њихових потомака рођених у иностранству, којима је страна земља рођења „отаџбина” (Станковић 2014; Седларевић 2016; Митровић 2021).

Колико је мобилно старо становништво? Прва претпоставка је да је његова мобилност смањена и да ретко добровољно учествују у дефинитивним пресељењима. М. Девеџић и Ј. Стоилковић Ђњатовић (2015) спецификовале су шта би могли да буду мотивациони фактори за пресељење, наводећи међу њима повратак у завичај после завршеног радног века. Други истраживачи (Emsellem 1997; Attias-Donfut et al. 2005) назначили су фундаменталну улогу породице, чије присуство у земљи пријема, или у земљи порекла, утиче на њихову одлуку о повратку или остајању. Истраживање покренуто од стране француске Касе пензионог осигурања под називом „Одлазак имиграната у пензију” (Attias-Donfut et al. 2005) показало је значај улоге деце у имигрантским породицама, која од малих ногу помажу родитељима у свим областима, а посебно у административним пословима, јер боље говоре језик и боље су прилагођена животу у земљи домаћина.

Да ли се може очекивати масовнији повратак српских пензионера из Француске? Досадашње статистике су показале да је Француска земља имиграције у којој лица дошла из Србије имају најдуже просечно време боравка. Ово се може објаснити чињеницом да је Француска била једна од првих страних земаља у коју су српски радници и студенти долазили, па српски мигранти и њихове мреже имају своју „историју” у тој земљи. То је, такође, последица саме француске имиграционе политике, која углавном одобрава боравак лицима у сврху породичног окупљања, а много теже издаје радне дозволе, па у Француској, после периода активнијег враћања у СФРЈ 70-их и 80-их година 20. века, углавном живе комплетне породице. Њихова дуговечност на тлу Француске сведочи о њиховој доброј уклопљености и пронађеном модусу вивенди у француском друштву. Ипак, у Србији живи 10.000 француских пензионера (Ouest France 2023). Будући да је просечан износ ових пензија низак (према француском Пензионом фонду он је око 282 евра), вероватно значајан део чине лица која примају породичну пензију, или лица која су код француског пензионог осигурања оверила мањи број година. Сем тога, српски пензионери који примају социјална давања (минималну пензију за старост и друга) у обавези су да најмање девет месеци бораве у Француској, тако да је искључено њихово дефинитивно враћање у земљу порекла. Све ово указује да њихов повратак/настањивање у Србији у доба пензије неће бити масовни – ни кад се ради о примомигрантима, а поготову не о њиховим потомцима рођеним у Француској.

Може се, дакле, закључити да се један број људи српског порекла враћа из Француске у отаџбину у трећем животном добу, али да:

- овај повратак није масован;
 - у трећем добу враћају се углавном примоимигранти:
 - принципом територијалности су за Француску везани они који примају социјалну помоћ ове земље;
 - они који рачунају на појачану здравствену помоћ и негу у старости више воле да је примају у Француској него у Србији;
 - старосно доба за одлазак у пензију у Француској стално се продужава, а имигранти и иначе раде дуже од домаће популације, па иду у пензију тек око седамдесете године, када су мање склони драстичнијем мењању животних навика;
 - враћају се они чија је породица у Србији (родитељи, деца, супружници, блиски рођаци);
 - они који су рођени и одмалена одгајани у Француској углавном се неће селити у Србију у трећем добу;
 - највећи број српских имиграната у Француској је завршио процес породичног окупљања, подстакнут политиком земље пријема, па се њихове породице налазе у Француској, што углавном одређује и њихов останак у тој земљи; иако одржавају сталне и трајне везе са матицом, њихова интегрисаност у друштво земље пријема је задовољавајућа.
- Тенденцију повратка могу имати:
- они који имају ближу породицу у Србији;
 - они чија средства нису довољна за живот у Француској, а немају права на социјалну помоћ (углавном они који су илегално присутни у Француској);
 - они који имају довољно средстава да могу да организују удобнији или лепши живот у Србији него у Француској, укључујући и плаћање приватних медицинских услуга и неге.
- И, мимо категорије „трећег доба”:
- млађе становништво, уколико буде имало пословну или другу прилику која ће га подстаћи да се пресели у Србију.

ЗАКЉУЧАК

Пензионисање имиграната у земљама домаћинима одвија се у контексту укупног старења становништва, па њихов боравак у земљи домаћину доводи до повећања потреба за здравственом и социјалном заштитом. С друге стране, повратак пензионера и старијих уопште у земљу порекла доводи до ситуације да се становништво које је отишло као младо и најспособније да допринесе развоју земље враћа старо и захтева највећу подршку од социјалне и здравствене заштите (De Coulon 2016).

Шта може донети повратак већег броја пензионера у матицу? Као резултат продужене дуговечности, предвиђа се повећање броја зависних особа

услед високе старосне доби. Овај тренд ће представљати изазов за социјалне системе у многим земљама. Директна импликација промене у старосној структури становништва огледа се у повећању јавних расхода за пензије, социјално осигурање и здравство. Може се рећи да, с једне стране, инострани пензионери уносе путем својих пензија девизна средства у земљу а не оптерећују домаћи пензиони систем, односно радно активно становништво, али, с друге стране, да ће њихова животна доб захтевати појачане расходе у сфери здравствених и социјалних услуга, поготову у случајевима зависности. Из Србије, међутим, масовно одлазе њени медицински радници, а она сама има становништво које је једно од најстаријих у Европи (Коуата 2022).

Сведоци смо одумирања институција установљених пре готово 150 година које су обезбеђивале „сигурност за старост”. Реформе пензионих система предузете су у многим земљама, нарочито онима које су се базирале на контрибутивном принципу основних пензија. Иде се ка универзалистичком моделу – ниским основним пензијама и приватној иницијативи у улагањима за старост. Међутим, Организација за економску сарадњу и развој се бавила истраживањем колико су сигурна средства уложена у пензионе фондове и осигурање живота и закључила да владе морају остати будне, јер овако уложена средства подлежу општим економским кретањима, а тиме и несигурностима финансијског тржишта (OECD 2023). Крилатица о „активном старењу” добија све више на значају, али у смислу ниских и несигурних основних пензија, где год да су зарађене, што ће остарело становништво приморати да буде радно активно колико год му здравствене и пословне могућности то буду дозвољавале, а, с друге стране, подстаћи радно активне да добро проуче и савладају *fully founded* систем како би обезбедили средства за живот у старости.

Паритет куповне моћи, или разлике у трошковима живота између земаља, има утицај на планирану дужину боравка у земљи домаћину и на стопе повратне миграције (Yang 2006; Kirdar 2013). У већини случајева, већа куповна моћ се може постићи у земљи порекла, јер ће пензије и штедња акумулирана у земљи домаћину генерално обезбедити већу корпу роба и услуга у земљи порекла у односу на земљу домаћина. Порези такође могу бити значајна ставка у одлукама пензионера да се преселе (Hui 2010). Међутим, куповна моћ није једина одредница која стоји иза одлуке о повратку. Локалне погодности (блага клима и квалитет јавне инфраструктуре, здравствени систем земље) такође су важни за одлуку о повратку кући или останку у земљи домаћину. Земље порекла, традиционално сиромашније од земаља домаћина, имају мање предности у овом погледу. Стога ће одлука о повратку у земљу порекла у многим случајевима зависити од процене односа веће куповне моћи, али лошијег квалитета локалних погодности у тим земљама. Породика, деца и унуци имају значајну улогу у избору места становања за старије особе, али ће сви наведени елементи бити важни за њихов лични избор.

ЛИТЕРАТУРА

- Attias-Donfut, Claudine (2005). Les immigrés au temps de la retraite. *Retraite et société*, vol. 1, n° 44, 2005: 1147.
- Attias-Donfut, Claudine, Rémi Gallou, Philippe Tessier (2005). Démographie des immigrés âgés de 45 à 70 ans. *Retraite et société* 2005/2 (n° 45): 1151–55. DOI: 10.3917/rs.045.0115. URL: <https://www.cairn.info/revue-retraite-et-societe1-2005-2-page-115.htm>.
- Attias-Donfut, Claudine (2012). Dépendance des immigrés âgés, une solitude accrue. Dans: Fabrice Gzil éd., *Alzheimer, éthique et société*: 458–471. Toulouse: Érès.
- Bernardot, Marc (1999). Chronique d'une institution: la Sonacotra (1956–1976). *Sociétés contemporaines*, 33–34, 1999, 39–58.
- Bourdieu, Pierre (1984). La "jeunesse" n'est qu'un mot. *Questions de sociologie*. Paris: Les Editions de Minuit: 143–154.
- De Coulon, Augustin (2016). *Where do Immigrants retire to?* IZA World of Labor 2016: 297. DOI: 10.15185/izawol.297.
- Devedžić, Mirjana; Jelena, Stoilković Gnjatović (2015). *Demografski profil starog stanovništva Srbije*. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Emsellem, Sylvie (2007). Décrypter le vieillissement des immigrés par le prisme de leurs liens familiaux, *L'Année du Maghreb*, vol. III, 2007: 601–614.
- Gallou, Rémi (2005). Les immigrés isolés : la spécificité des résidents en foyer, *Retraite et société*, n° 44, 2005: 108–147.
- Hui, Shan (2010). Property taxes and elderly mobility. *Journal of Urban Economics* 67-2: 194–205.
- Kaerer, Laure; Pierre-Alain, Roch (2013). *Interroger la notion de "vieillesse active" : émergence, diffusion et applications d'une politique du vieillissement aux conditions nécessaires*. 2013. ffhalshs-00817779f, Dostupno na <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00817779/document>. Pristupljeno 20/04/2022.
- Kirdar, Murat G. (2013). Source country characteristics and immigrants' optimal migration duration decision." *IZA Journal of Migration* 2:8 2013, pp. 1–21.
- Koyama, Yoji (2022). Emigration from Serbia and Depopulation. *Ekonomске идеје и пракса*, 47 (Decembar 2022).
- Lenoir, Rémi (1979). L'invention du "troisième âge" est la constitution du champ des agents de gestion de la vieillesse. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 26–27, mars–avril 1979. Classes d'âge et classes sociales, pp. 57–82.
- Martineaud, Aurélien; Mathilde, Plard (2018). Les personnes âgées immigrées à l'épreuve du Successful Aging, Cybergeog, *Revue européenne de géographie*, 2018: 853.
- Mitrović, Dragana (2021). *Kreativnost u pokretu*. Beograd: Čigoja štampa.
- Noiriel, Gérard (1988). *Le creuset français, histoire de l'immigration (XIX–XX siècles)*. Paris: Seuil.
- Noirel, Gérard, Eric, Guichard, Marie-Hélène, Lechien (1992). *Le vieillissement des immigrés en région parisienne*, Fonds d'action sociale, Paris.
- OECD (2023). *Annual Survey of Investment Regulation of Pension Providers*. Dostupno na <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/annualsurveyofinvestmentregulationofpensionfunds.htm>. Pristupljeno 10. 12. 2023.
- Ouest France (2023). *Dans quels pays vivent les 7 % de retraités français installés à l'étranger?* Publié le 31. 5. 2023.
- Rozanova, Julia (2010). Discourse of successful aging in The Globe & Mail: Insights from critical gerontology. *Journal of Aging Studies*, 24: 213–222.

- Sayad, Abdelmalek (1986). La vacance comme pathologie de la contradiction d'immigré. Le cas de la retraite et de la préretraite. *Gérontologie*, 60, 1986, 37–55.
- Sedlarević, Maja (2016). *Diskursi o rodu, identitetu i profesiji: životne priče žena iz Srbije u akademskoj dijaspori*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Asocijacija centara za interdisciplinarne i multidisciplinarnе studije i istraživanja – ACIMSI, Centar za rodne studije, Novi Sad.
- Stanković, Vladimir (2014). *Srbija u procesu spoljnjih migracija. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Beograd: Republicki zavod za statistiku.
- Yang, Dean (2006). Why do migrants return to poor countries? Evidence from Philippine migrants' responses to exchange rate shocks. *The Review of Economics and Statistics* 88: 4, 715–735.

Ljiljana Čabrilo Blagojević

SERBIAN IMMIGRANTS IN FRANCE AND THEIR CHOICE
OF PLACE OF RESIDENCE IN THE THIRD AGE

S u m m a r y

The modern world has been facing two types of demographic changes for a long time: intensive population migration and aging. Migration flows develop and change, along with the movement of global society, supported by modern communications and transport. Temporary immigration is gradually becoming permanent. Over time, immigrants also age and increase the already significant number of elderly people in the host country. After retirement, the question arises of choosing a place of residence: should they stay in the host country or should they return to their country of origin? This issue did not escape the migrants of Serbian origin in France, one of the first countries of immigration of people from our area. Using the anthropological-ethnographic method and with the comparison and analysis of existing literature and sources, this research aims to establish the structural factors that determine the decision to return to the homeland of people of Serbian origin in the third age living in France.

Keywords: immigrants, old age, retirement, third age, Serbia, France

ПОКУШАЈ ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЈСКЕ АНАЛИЗЕ СРПСКИХ МИГРАЦИЈА

ДР ИВАНА Ж. ПЕТКОВИЋ

Висока школа струковних студија за образовање васпитача
Светосавска 57, Кикинда, Србија
iva212965@gmail.com

САЖЕТАК: Питање најдубљих узрока и дугорочних последица миграција сваког народа треба разматрати као део ужих и ширих детерминистичких сплетова, тј. унутрашњих и спољних фактора. То се посебно односи на она географска подучја која се налазе на раскрсници путева између различитих култура и цивилизација. Полазећи од ових претпоставки, у раду се поставља питање да ли су миграције Срба историјски усуд или феномен подложен промени. Разматра се утицај менталитета, с једне, и геостратегијских планова великих сила, с друге стране. Посебан нагласак је стављен на неке негативне црте менталитета, као што су подвојеност личности и неслога. Српске миграције се посматрају као *процеси дугої тирајања*, за које се овде заступа став да се најпотпуније могу истражити из перспективе философије историје и религије. Захваљујући томе, комбиновани су различити сазнајни приступи, засновани на рационалним и нерационалним полазиштима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: миграције, Срби, геостратегија, менталитет

ПОЛОЖАЈ СРПСКЕ КУЛТУРЕ У ПРОСТОРУ

Животни простор српског народа од најстаријих времена је специфичан. Налази се у западном делу Балканског полуострва. Међутим, он тај простор дели са другим народима, који се на њему смењују у дужој временској перспективи. Срби су неравномерно настањени на читавом простору западног Балкана, у мањим или већим скупинама. Поред тога, на Балкану се сусрећу и сукобљавају не само појединачне велике цивилизације Истока и Запада већ и континената. У том смислу се може говорити о интензивним, на махове узбурканим и сложеним процесима културне дифузије, који се могу поредити са онима у подручјима наглашених миграција и етничког мешања, као што су, на пример, Јужна Америка, југоисточна Азија или медитерански басен.

Отуда приликом анализе статичког и динамичког аспекта¹ српског постојања треба поћи од ужег и ширег географског оквира, који је, опет, слојевит. Ужи представља Балканско полуострво, као гранични простор између Европе и Азије, Запада и Истока, средње и јужне Европе, а шири – глобални свет, обликован према дугорочној или краткорочној политици великих сила. Појам глобалног је историјски променљив, што је условљено развојем технологије и комуникације. Ако се вратимо у даљу прошлост, у време настанка првих цивилизација, запажамо да се њихови центри померају од Далеког Истока ка крајњем западу: Кина, Индија, Месопотамија, Египат, Крит и Микена, Феникија, Троја, Грчка, Рим, Западна Европа, Северна Америка.² До појаве модерне културе, област њиховог распрострањања је била ужа, док од ренесансе глобални свет тежи да постане планетаран, чак и да се прошири истраживањем свемира.

РАЗВОЈ СРПСКЕ КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ

Српско постојање има и свој временски аспект. Поводом постојања Срба на Балкану, у науци већ дуже време постоје две групе објашњења: оно аутохтониста, и друго, заговорника теорије о наглашеним кретањима група словенског етноса, што је за последицу имало насељавање српског народа на садашњим матичним просторима. Без залажења у идејну и чињеничку основаност претпоставки било које од школа/праваца, извесно је да постоји особени културни идентитет овог народа. А како се он обликује у дугим историјским раздобљима, под утицајем бројних фактора, може се говорити о посебној култури и обрасцу. Они су настали као резултат преплитања просторног и временског детерминизма.

Временску димензију, можда и кључну, представља христијанизација Срба, која је представљала увод у настанак особене средњовековне цивилизације. Дотле само пагански народ и култура, Срби су крштавањем постали посебан народ, рељефних културних црта, препознатљив на историјској сцени и способан да гради специфичну цивилизацију. Склапањем Новог савеза/завета с Богом они су ушли у посебну временску димензију – вечност, а на видљивом, материјалном плану постали део једне од најнапреднијих цивилизација тога доба, византијске. Како се Византија налазила на граници Европе, Азије и Африке, српска култура је у њој заузела посебно место, да би, временом, ојачала, постала њен наследник и проширила њена достигнућа даље ка западу Европе.

¹ Први се односи на посебан карактер српског народа и културе, на менталитет и културни образац, као и све чиниоце који га условљавају, а други на кретање у простору и времену, тј. миграције, што доводи до промене идентитета.

² Ово је само основно набрајање главних и највећих цивилизација у историји, према њиховој старости, дужини трајања и просторној величини. Упоредо су постојале оне мањег просторног обима и краткотрајније, али не и мање вредне и значајне по својим културним достигнућима и утицајима.

Појавом посебних династија у јужним, југозападним и југоисточним деловима западног Балкана долази до установљења самосталне српске државности, што условљава и обликовање народности и верске припадности. Ти важни догађаји се везују за кључне личности династије Немањића – Стефана Немању и његовог сина Растка. Први је оснивач српске државе, а други – самосталне православне цркве и просвете.

Поред тога, принц Растко, као први српски светитељ, архиепископ и просветитељ, Свети Сава, заслужан је за стварање првог српског законика, државног устава, писаног народним језиком – *Крмчије* или *Закономјравила*. Настао почетком 13. века, био је један од најважнијих законодавних система Европе, а проширио се и на исток, у државе на територији данашње Русије и Бугарске. Будући да су манастири у то доба били једини образовни центри, Свети Сава је био и оснивач српског образовног система.

Стефан Немања, доцније монах Симеон Мироточиви, оснивач је две најважније српске светиње – манастира Студенице и Хиландара, чију је делатност Свети Сава прошири и обогатио, научивши монахе грчком језику, захваљујући чему су преведена бројна класична дела, укључујући и она која су садржала древна медицинска знања. У манастирима су отворене и прве српске болнице,³ које је Свети Сава уредио не само струковно већ и правно, тако што је саставио прве медицинске типике.

Врхунац њихове делатности представља оснивање највећег и најважнијег српског манастира ван матичне територије – Хиландара. Смештен је на јединственом простору у културној историји, изолованој и самосталној територији мушког монаштва, Светој Гори. Границе држава у чијем је оквиру полуострво Атос временом су се мењале, али је овај простор остао баштиник православне ромејске културе. Сам Хиландар је један од 20 манастира неколико православних народа и држава⁴ и као и сваки од њих негује посебан идентитет. За Србе је он верско средиште које одржава њихово постојање, не само у земаљској већ и у надземаљској историји.

То је посебно постало наглашено након пада у отоманско ропство од 15. до почетка 20. века. Ово је раздобље у ком су Срби развили посебан вид постојања на кључним пољима: привредном, политичком, војном, културном и верском, захваљујући чему су и опстали не само на свом матичном простору већ и у историји. У то време, кад је Западна Европа узбуркано развијала науку и технологију, а запостављала религију и философију, већина балканских народа налазила се у ропству најзаосталијег азијског етничког елемента – монголског народа Турака. Византије је нестало, а убрзо и Србије династије Немањића, у средњем веку једне од најразвијенијих држава Европе. Са нестанком државе Срби губе и своју разуђену друштвену структуру, састављену од више типова породичног живота, насеља, етнички мешовитог састава и сталежа са посебним местом и улогом у друштву. Једини друштвени

³ У Студеници 1191, а у Хиландару 1208.

⁴ Грчка, Русија, Србија, Румунија, Молдавија, Грузија и Бугарска.

слојеви који се одржавају све време су свештенство и сељаштво. Тако долази до неке врсте редукције друштvene структуре и преображаја њених кључних сегмената у смислу прилагођавања новим условима.

Сељаштво је на српским просторима одиграло кључну улогу очувања идентитета током времена османског ропства. Оно је друштвено функционисало у виду патријархалне задруге, посебног типа организације који је највише наликовао на рану демократију античког полиса. Захваљујући установи патријархалног старешине и домаћина, који је у тим туробним временима у себи обједињавао више улога, очувано је културно наслеђе и временом су ослобођени не само простори које су насељавали Срби већ и друге јужно-словенске земље и простори Западног Балкана. Дух таквог уређења је чинио епски менталитет. Сви ови културни и социјални елементи су најзад допринели томе да се у изузетно тешким и дуготрајним (близу пет векова) историјским приликама српски етнос и демографски одржи.

Живети у патријархалном уређењу на просторима које је у то доба насељавао српски народ значило је истовремену сигурност и слободу – макар релативну и ограничену. Друго је питање што је цена тога било цивилизацијско заостајање по моделу доминантног и најразвијенијег културног обрасца епохе – западноевропског. Са материјалне и друштвене стране гледано, то раздобље је за српско друштво представљало назадовање (регресију) или задржавање на одређеном ступњу (стагнацију). Међутим, у духовном погледу то је било време унутрашњег обнављања и приближавања Богу, као савршеном обрасцу обликовања личности и живота, како појединца, тако и колектива. Тако су у време ропства у српском народу оживели некадашњи обрасци живота, који су потпуније развијали еванђелски морал, а донекле су били заборављени и потиснути у временима земаљске славе, моћи и богатства. Обновљени су патријархална породица, привредна и друштвена организација и појавио се специфичан вид герилске војне организације, познатији као *хајдучија*,⁵ чији је задатак био да брани заједницу од спољашњих напада.

У таквим околностима порасла је друштвена солидарност, а хришћанска вера постала главни стожер друштвеног окупљања и културне активности. Веома важну чињеницу представља и то да је Српска православна црква све време била не само установа која је заступала српски народ већ и његов саставни део. Дакле, постојало је органско јединство свих кључних установа једног друштва, али на начин карактеристичан за древна друштва, пре настанка државе, а у овом случају – у условима изгубљене државе и територије окупиране од стране припадника друге вере и народа.

Међутим, овај идеалнотипски образац је показивао и бројна одступања. Живот у тешким материјалним и друштвеним приликама, које су подразумевале низак стандард, привремено насељавање на забаченим и малим тери-

⁵ Током кризних времена територијалне и физичке угрожености одређених колектива, у овом случају балканских народа, па и Срба, хајдучки одреди су играли позитивну улогу. Међутим, ван окупираних територија и након ослобођења од ропства попримају негативна обележја јер престаје потреба за њима. Овде се мисли на позитивно значење.

торијама и сталну спремност за одбрану и покрет са целокупном имовином и људством, условио је и напетости у области друштвених односа. Такво стање се појачавало повременим нападима Турака, чији циљеви су били освајање територије, пљачка имовине и одвођење људи у ропство.

МЕНТАЛИТЕТ И ИДЕНТИТЕТ СРБА

Још пре доласка Турака у српске крајеве, византијски извори сведоче о животу и колективној нарави Срба, посебно истичући неслогу као једну од њихових изражених црта. Дворниковић и Цвијић њено порекло налазе у дубљој прошлости, а приписују је специфичностима простора на ком живе. Ипресебаност равничарских предела планинским венцима и нарочито теснацима довела је до одвајања мањих група, слабљења комуникације, а повремено и до сукоба међу њима, што је временом развило снажну племенску свест и локалпатриотски осећај (Дворниковић 1990: 251–254; Свијић 2011: 26–32). Тако се унутар српске популације појављују бројни колективни карактеролошки склопови, о којима посебно говори Цвијић (Цвијић 2011: 366–563).⁶

Поменути фактори су условили и посебан менталитет Срба. Ако останемо при научној анализи, наведене феномене је тешко једнозначно одредити као узроке или последице јер временски дуго трају и условљавају једни друге. Будући да се менталитет споро мења, колективне особине, које су Срби обликовали током дугих векова, преносио се кроз време и у нове видове друштвене констелације. Тако су српске локалне специфичности и неслога од феномена условљеног простором и временом прерасле у друштвени и културни. Српске поделе, у условима изразите комуникације, кретања и културног мешања на локалном и глобалном плану, у савремено доба су постале важан фактор политичких подела, неретко и сукоба (Ковачевић 2017: 45–202).

СРПСКИ МЕНТАЛИТЕТ И МИГРАЦИЈЕ

Сви домаћи карактеролози, антропогеографи и етнопсихолози помињу миграције Срба као важан саставни део њиховог идентита. Међутим, узимајући у обзир све досад речено, поставља се питање да ли су српске миграције последица менталитета, или се менталитет обликује под утицајем њих. Пре него што покушамо да одговоримо на ово питање, треба оквирно одредити феномен миграција и поменути њихове основне типове, према узроку, карактеру, дужини трајања и даљини на коју се предузимају.

Миграције становништва представљају облик географске или просторне покретљивости становништва, која укључује промену места боравка између

⁶ Поред основних типова – динарског, централног, источнобалканског и панонског, ту спадају и њихови варијетети.

дефинисаних географских области и целина. Ова пресељавања датирају још од најстаријих времена, те представљају континуирани феномен који резултира из комплексног механизма, који укључује географске, демографске, социјалне, економске, политичке, психолошке и друге детерминанте (Шантић, Ланговић 2023: 11).

Оне укључују основне компоненте: просторно полазиште („место рођења или пребивалишта”); одредиште – „простор” или „дистанцу”; „време (трајање)”; „људе у покрету” и „активност” (Исто: 21). У литератури се помињу различите поделе миграција које се свode на унутрашње и спољне, доброволне и присилне, економске и неекономске, краткорочне, дугорочне и периодичне, привремене и трајне, појединачне и масовне, руралне и урбане и сл. (Исто: 22).

Овакво географско одређење ограничава се само на основни аспект миграција, као што је физички, пресељење у простору, док сва друга значења подређује овом. Такође, помиње и различите узроке. Међутим, миграције нису феномен који се дешава између узрока и последице већ сложен детерминистички сплет/мрежа узрока и последица. Дакле, оне су условљене поменути негеографским факторима и доводе до исто таквих последица, али су и њихов део. У питању је динамички феномен процесуалног карактера, у ком се поменути узроци и последице стално преплићу и замењују своја места.

Други аутори дубље и шире разматрају историјске, културне, друштвене и психолошке аспекте миграција, како у земљама и друштвима порекла миграната, тако и у онима досељавања, чиме се отвара проблем културне дифузије, који захвата обе стране у дужем раздобљу и на ширем простору (Petković 1988: 3). Узроци који се помињу могу бити политички, привредни, еколошки, демографски и социјални (Исто: 28). Томе се могу додати специфичности унутар деловања појединих фактора, као што је, на пример, неуједначеност темпа привредног раста, демографска експлозија (Grečić 1970: 235–236), локални и светски ратови и еколошки проблеми ужих и катастрофе ширих размера.

Антрополошки приступ феномену миграција потпунији је од приступа других наука јер се, осим спољашњим, бави и унутрашњим аспектима, психологијом самих миграната, њиховим унутрашњим преживљавањима. Отуда се, уз квантитативне методе истраживања, неопходно примењују и квалитативне: биографије, писма, дневници, неструктурисани интервјуи. Истраживач мора имати наглашену способност уживљавања у животе појединаца и њихових породица (Antonijević 2013: 22–30). Без такве анализе не може се добити јасна слика о дубљим мотивима и узроцима сваког покрета, као и о последицама изазваним кризом и променом идентитета, углавном присилним.

Према раздаљини у простору у односу на матицу, миграције могу бити локалне, регионалне, континенталне и глобалне или интерконтиненталне. По дужини трајања – привремене, у које спадају сезонске, вишегодишње, вишедеценијске, или трајне, када се сматрају исељеништвом. Најчешћи узроци

миграција у историји су привредни и политички. Најзад, ако се сви помениути фактори сумирају, своде се на један основни – борбу за преживљавање, било да је у питању пуки физички опстанак или жеља за квалитетнијим животом. Други кључни покретач је феномен кризе различитог интензитета и трајања.

Ово су друштвеноисторијски видови већих и дужих покрета становништва. Међутим, постоје и невидљиви, духовни разлози, однос појединца и колектива према Богу, који се тумачи на натприродној равни. Књига над књигама, *Библија* или *Светио писмо*, говори управо о односу Бога према творевини и човеку као круни стварања у историји. Свето писмо је изразито динамичног садржаја – говори о сталном кретању у материјалном и духовном свету. Важно место у њему заузима управо феномен миграција, по правилу присилних, а то су ратови и сиромаштво на граници опстанка, чији је најдубљи узрок богоодступништво. То се посебно односи на заветне народе – у Старом завету на јеврејски народ, а у Новом на хришћане. Зато овде заступамо став да се из ове перспективе најбоље може разумети и колективна историја Срба, нарочито новијег доба.

Нису Срби кано што су били, лошији су него пред Косовом, на зло су се свако измијенили [...] Свуд се црни црно безакоње. Стид ме једе и стид ме изједе због гријеха народа мојега што и мене држиш близу себе. Зато плачем, мој предраги Спасе, вјечност ми је кратка за плакање. Волео бих и у паклу бити само Срби Богу да се врате (Sveti vladika Nikolaj 2012: 6.46–6.55, 8.50–9.20; опширније 6.56–9.20).

Као Божји одговор следе окупација и ропство, што су потврдила бројна историјска искуства, не само српског већ и других, особито богоизабраних народа. „Писац се усредсредило на то да се наднесе над оне векове туђинске власти кад су Срби, тражећи земљу где ће се смирити, пропадали негде у бездан заборав или остајали на ратном попришту” (Самарџић 1991: 3).

Представу о непрекидним сеобама као историјској судбини задржали су Срби у својој заједничкој свести као крвав ожиљак. Они, међу народима, нису усамљени по своме трагичном осећању живота. Нису једини ни по томе што је управо вековна принуда да се селе ушла у основе њиховог поимања несрећне егзистенције. Али, сеобе Срба нису биле само трајан процес њиховог одливања ка земљама спаса: оне су означиле неколико преломних тренутака у њиховој историји. Због тога су и ушле у народно памћење као обележје зле коби српског народа (Исто: 5).

Отуда су стратегијски циљеви српског народа на видљивом друштвеноисторијском плану везани за његов непосредни опстанак: праведни мир, одређивање граница и етничког простора, државна стабилности и „изградња модерне демократске државе, духовна и демографска обнова српског народа” и његово јединство, морални и привредни препород, развој науке и технологије, образовање, безбедност и утврђивање концепције одбране

интегритета и идентитета, а посебно сарадња са Србима у расејању (Петковић, Петковић 2018: 136). На културном плану, то је оживљавање и неговање традиције, а на духовном повратак Богу (Sveti vladika Nikolaj 2012: 14.49–16.36). Једино тако Срби могу обезбедити достојанствено место не само у земаљском, видљивом и пролазном већ и у небеском, невидљивом и вечном свету.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Гречић, Владимир (ур.) (1990). *Сеобе Срба некад и сад*. Београд: Институт за међународну политику и привреду и Матица Срба и иселјеника Србије.
- Дворниковић, Владимир (1990). *Карактерологија Југословена*. Београд: Просвета, Ниш: Просвета, 251–266, 671–838, 959–973.
- Живковић, Гордана (2011). Борба за нови српски идентитет. *Српска њолиџичка мисао*, 3: 47–60.
- Ковачевић, Душан (2017). *Двадесет српских њодела: како се Срби множе дељењем*, 2. изд. Београд: Лагуна.
- Лазаревић-Радак, Сања (2011). На граници оријента и окцидента: постколонијална теорија и лиминалност Балкана. *Теме: часопис за друштвено њеорију и ѡраксу*, 4 (октобар–децембар), 1423–1437.
- Петковић, Тодор Ј., Мирко Т. Петковић (2018). *Геоѡлиџика и ѡеоѡпратиѡија великих сила и Србија*, Нови Београд: Просуоп.
- Радуловић, Милан (прир.) (1995). *Криџичка мисао философа и научника*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за књижевност и уметност, 103–141, 201–264, 301–381, 385–430.
- Ранковић, Драгутин (ур.) (1990). *Сеобе српскоѡ народа: од XIV до XX века: зборник радова ѡосвећен ѡприсиѡѡгодишњици Велике сеобе Срба*. Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства.
- Самарѡић, Радован (1991). *Сеобе у српскоѡ историји (време ѡуђинске власѡи, до 1739)*, Београд: Издавачка задруга Политика и друштво и ИДП Научна књига.
- Трифунѡвић, Весна (2011). Српско друштво и глобализација: између културног и политичког идентитета. *Српска ѡлиџичка мисао*, 3, 61–75.
- Шантић, Даница, Милица Ланговић (2023). *Миѡраѡије сиѡановниѡиѡва и кризе у свеѡу*. Београд: Универзитет, Географски факултет, 11–73.
- Ађије, Мишел (2019). *Нове сеобе народа, нови космополитизам*. Београд: Библиотека XX век.
- Антонијевић, Драгана (2013). *Странак овде, странак тамо. Антрополошко истрађивање културног идентитета гастарбајтера*. Београд: Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Џвѡијић, Јован (2011). *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије*, Београд: Марсо.
- Грећић, Владимир (1970). Савремени миграциони токови европске радне снаге. *Становништво*, VIII, 3–4, 235–246.
- Кулић, Мишо (1985). *Култура и филозофија историје: филозофско-историјске претпоставке социологије културе*. Тузла: Универзал.
- Митровић, Љубиша Р. (2000). *Балкан: граница и most међу народима*, Београд: Завод за уѡзбенике и наставна средства.
- Петковић, Љилјана (1988). *Проблеми међународних миграција радне снаге са посебним освртом на Југославију*. Београд: Научна књига.

Prošić, Slobodan (2016). *Kartografija nestajanja: diseminacija granica i misao postglobalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Sveti vladika Nikolaj Velimirović (2012). *Nebeska liturgija*, https://www.youtube.com/watch?v=UPN3YQWH_Bc, приступљено 30. 8. 2024.

Šešić, Bogdan V. (1986). *Filozofija istorije (smisao istorije)*. Novi Sad: Matica srpska.

Ivana Ž. Petković

AN ATTEMPT OF A PHILOSOPHICAL-HISTORICAL ANALYSIS OF SERBIAN MIGRATIONS

S u m m a r y

The question of the deepest causes and long-term consequences of the migrations of each nation should be considered as part of narrower and wider deterministic tangles, i.e. internal and external factors. This especially applies to those geographical areas that are at the crossroads between different cultures and civilizations. Starting from these assumptions, the paper raises the question whether the migration of Serbs is a historical fate or a phenomenon subject to change. The influence of mentality, on the one hand, and the geostrategic plans of great powers, on the other, is considered. Special emphasis is placed on some negative features of mentality, such as apostasy and dissension. Serbian migrations are viewed as *long-term processes*, which are argued here to be most fully explored from the perspective of the philosophy of history and religion. Thanks to that, various cognitive approaches, based on rational and non-rational starting points, were combined.

Keywords: migrations, Serbs, geostrategy, mentality

BEK KASNIJE – AMERICKI ZAKON O IMIGRACIJI IZ 1924. GODINE I MIGRACIONA POLITIKA SRBIJE

МСП ИВОНА КНЕЖЕВИЋ

Матица српска, помоћник управника послова,
секретар Одбора за исељеништво Матице српске
Матице српске 1, Нови Сад, Србија
yvona.knezevic@gmail.com

САЖЕТАК: Миграције су глобална појава, која и по обиму и по сложености обухвата готово све земље света. Међутим, историјски посматрано, посебно након Првог светског рата, због насталих друштвенополитичких прилика на светском нивоу, исељеничке стратегије које су поједине земље света конституисале, доношењем врло рестриктивних закона, у првом реду Сједињене Америчке Државе, и те како је имала утицаја на тадашње југословенске миграције и исељеништво српског народа. У раду ће се анализирати правна регулатива коју је Амерички конгрес донео 26. маја 1924. године и која је умногоме, прописујући забране и националне квоте за поједине државе и нације, утицала на даљи развој, креирање и правац миграциону уопште, па и на миграциону политику српског народа. Указаће се на разлог доношења америчког Закона о имиграцији 1924. године, као и на његове правне специфичности. Такође, у раду ће бити приказане међународне миграционе правне регулативе, као и позитивноправни прописи у нашој земљи, преко ратификованих међународних конвенција, домаћих закона и националних стратегија које се баве феноменом миграција, те утицај наведених аката на формулисање и спровођење јавне политике Републике Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: миграције, исељеничка политика, правна регулатива, Сједињене Америчке Државе, Република Србија

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Da mihi factum dabo tibi ius.
(Дај ми чињенице и даћу ти право.)

Миграција становништва је врста демографске промене са којом се савремени свет већ дуго година суочава. Исељеништво или емиграција

(лат. *ex migrare*: селити се)¹ стални је процес исељавања становништва с неког простора узрокован одређеним друштвеним, економским, политичким, еколошким, верским и бројним другим разлозима. Често се ти узроци међусобно прожимају и за становништво које одлази представљају одбојне чињенице, а јаче и привлачне за простор који насељавају. Да би се миграциони токови ефикасно пратили, државе морају својим законодавствима, политикама и стратегијама да нормирају правне оквире нужне за управљање миграцијама. Историјски посматрано, законски акти у овој области имали су различите улоге и сврхе како би се регулисали токови људи, најчешће смањили, али и да би се уредила њихова асимилација са већ постојећим становништвом.

ЗАКОН О ИМИГРАЦИЈИ САД ИЗ 1907. И 1924. ГОДИНЕ

Сједињене Америчке Државе су биле главна дестинација емиграције бројих народа, па и Срба, до Првог светског рата. Америчка имиграциона статистика уведена је 1899. године, што указује на то да су подаци о броју досељеника пре тога потпуно непоуздани. На основу уведене имиграционе статистике и пописа који је извршен 1910. године, извршена је класификација становништва по земљи порекла и матерњем језику (Гречић 2019). Најбројнији прилив Срба у Сједињене Америчке Државе био је у периоду између 1903. и 1914. године. Први вид нешто оштријег нормирања емиграција извршен је 1907. године, када је Амерички конгрес усвојио закон који је опорезивао све досељенике.² Једна од веома важних карактеристика овог закона јесте и финансирање посебне комисије која ће детаљно истражити имиграционо становништво у САД (The United States Immigration Commission). Први светски рат је довео миграцију у стање мировања. Подаци о броју Срба у САД након завршетка Великог рата нису поуздани из више разлога. Неки од разлога леже у чињеници да су се Срби током рата враћали како би се прикључили добровољцима, а и САД је водила веома специфичну имиграциону статистику натурализације (Гречић 2019). До почетка Другог светског рата досељавање у Сједињене Америчке Државе рапидно је смањено услед доношења врло рестриктивних закона.

Амерички конгрес је на 68. заседању 1924. године донео Закон о имиграцији (Immigration Act of 1924, или Johnson–Reed Act), који је обухватао још два додатна акта и то: Закон о искључењу Азије (Asian Exclusion Act) и Закон о националном пореклу (National Origins Act). Закон о имиграцији, као савезни закон, представљао је допуну закону из 1921. године и усвојен је 26. маја

¹ У *Речнику српског језика* Матице српске појам емиграција дефинише се као: 1. исељење, исељавање из домовине (из политичких, економских и др. разлога); избеглиштво, исељеништво, избеглички положај: политичка~, економска~, отићи у емиграцију, живети у емиграцији. 2. зб. Емигранти, група емиграната.

² Износ пореза је износио четири долара по особи и плаћао се приликом пружања информација од стране Бироа за имиграције САД.

1924. Његовом доношењу претходио је већ поменути закон из 1907. године, који је трасирао пут будућем ригидном нормирању имиграционе политике Сједињених Америчких Држава. Правна специфичност овог акта огледа се у прописивању квота за број имиграната из источне и јужне Европе (Grešić 2013),³ као и у потпуном спречавању усељавања становништва са територије Азије. У акту познатом и под називом и Закон о квотама врло прецизно су по први пут биле утврђене годишње квоте до 3% у односу на број (националности) који је регистрован пописом становништва у САД 1910. године. Имиграциони акт из 1924. године такође је омогућио стварање прве службе граничне контроле у земљи, америчке граничне патроле, и успоставио је тзв. конзуларни контролни систем, који је дозвољавао улазак само онима који су први добили визу у америчком конзулату у иностранству (<https://uslaw.link/citation/us-law/public/68/139>, AN ACT To limit the immigration of aliens into the United States, and for other purposes. May 26, 1924, 153).

Америчка влада је још 1892. године отворила острво Елис, у близини Њујорка, које је служило за искрцавање миграната. На острву је изграђен специјализовани карантин у коме су мигранти проводили одређено време, ради здравствених прегледа, контроле визне документације и испуњености законом прописаних квотних услова.

Мигранти пристижу на острво Елис
(извор: <https://www.migrationpolicy.org>)

³ Квоте које су се односиле на источну и јужну Европу су веома ниске управо из разлога да пристигло становништво са тих подручја не би угрозило економске могућности становника САД.

Прва национална нумерички прописана имиграциона политика (Briggs 1992) креирана је управо од стране Америчког конгреса. Формула националног порекла (The National Origins Formula) правни је термин за серију квалитативних имиграционих квота у Америци коришћених од 1921. до 1965. године, а које су ограничавале имиграцију са источне хемисфере на основу националног порекла. Квоте су се у поменутом раздобљу мењале и прилагођавале постојећим друштвенополитичким приликама (Danilov and Deutsch 1978, 1993).⁴ Ова ограничења су укључивала законе и савезне акте. Пошто не постоји једна формула која може да објасни сваки закон или ограничење током деценија, како се обим, варијабле и демографске карактеристике мењају по закону, концепт Формуле националног порекла најбоље је описати као скуп квантитативних података који се разматрају у имиграцији и миграционим законима у САД. Након увођења рестриктивних националних квота америчко становништво, посебно оно рурално, коначно је могло да добије могућност такмичења на тржишту, боље пословне понуде које су произашле из све убрзанијег процеса индустријализације (Vernon 1992). Један од главних разлога доношења америчког Закона о имиграцији 1924. године јесте потреба да се очува идеал хомогености САД. У томе се добрим делом и успело, јер је Закон умногоме смањивао имиграцију, увођењем забрана за имигранте из Азије, али и за остатак света, прописивањем наведених процентних квота у односу на земље порекла. Квотни систем у САД од увођења 1921. постојао је и важио све до 1965. године. Закон из 1924. дефинисао је америчку имиграциону политику током скоро три деценије, све док није био суштински ревидиран Законом о имиграцији и држављанству из 1952. и на крају замењен Законом о имиграцији и држављанству из 1965. године.

Америчка институционализација принудног мапирања и кретања људи послужила је као инспирација нацистичкој Немачкој. Дакле, америчка усељеничка политика тог времена имала је позитивних, али и негативних опаски. Немачки професор Стефан Кил (Stefan Kühl)⁵ у својој књизи *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism* каже:

Када је Хитлер објавио *Mein Kampf* 1924. године, као модел за свој програм расног прочишћавања узео је Закон САД о ограничењу усељавања из 1924. године, који је забрањивао усељавање особа са наследним болестима и читавих етничких група. Када су нацисти преузели власт 1933. године, успоставили су

⁴ Имиграциони акт САД из 1990. године је прописивао нови метод израчунавања колико људи из сваког дела света може, односно колико им је дозвољено да населе САД.

⁵ Стефан Кил је професор социологије на Универзитету у Билефелду (Немачка) и ради као виши консултант за компанију Метаплан (Metaplan), консултантску фирму са седиштима у Принстону, Хамбургу, Шангају, Сингапуру, Версају и Цириху. Студирао је социологију и историју на Универзитету у Билефелду (Немачка), Универзитету Џонс Хопкинс у Балтимору (САД), Université Paris-Saclay (Француска) и Универзитету у Оксфорду (Велика Британија). Његов фокус истраживања чине друштвена теорија, рад, индустријска и организациона социологија, као и социологија интеракције.

програм еугенике⁶ – покушаја „побољшања” становништва кроз присилну стерилизацију и контролу брака који се свесно ослањао на пример САД. До тада су многе америчке државе већ дуго имале законе о обавезној стерилизацији за „дефекте”, које је потврдио Врховни суд 1927. године (Kühl 1994: 274).

Дакле, несумњиво је да је овакав ригорозни законски приступ између два светска рата и те како утицао на даље миграционе токове, те на креирање не само националних него и међународних политика, програма и стратегија које имају за циљ управљање и контролу миграционим кретањима.

МЕЂУНАРОДНА ПРАВНА РЕГУЛАТИВА

Миграције као фактор свеопште друштвене мобилности није нимало једноставно правно регулисати. Управо због своје флуидности и константне потребе да се ова материја нормативно прилагођава приликама у пракси, неопходно је што прецизније идентификовати кључне утицаје на процес миграција, њихове импликације, као и улоге које постижу у друштву, попут економског развоја, образовања и слично. Дакле, треба нормирати материју тако да с једне стране буде јасна, без простора за произвољна тумачења, а с друге стране довољно „правно растељива” да не изискује пречесте измене, које на међународном плану нису ни практичне ни пожељне, због обавеза које након усвајања међународног документа имају државе потписнице.

Најзначајнији документи на наднационалном нивоу су Миленијумска декларација Организације уједињених нација (Резолуција 55/2), која је усвојена на 8. пленарном заседању 8. септембра 2000. године. Декларација је конципирана кроз осам поглавља и то: 1. Вредности и принципи; 2. Мир, сигурност и разоружање; 3. Развој и искорењивање сиромаштва; 4. Заштита наше заједничке средине; 5. Људска права, демократија и добро управљање; 6. Заштита угрожених; 7. Задовољавање посебних потреба Африке и 8. Јачање Уједињених нација (https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Millennium_Declaration). Генерална скупштина УН је 14. децембра 2000. године усвојила накнадни исход Резолуције да би се усмерила њена имплементација у националним оквирима држава потписница. Напредак у имплементацији Декларације разматран је на Светском самиту лидера 2005. године (https://www.un.org/en/events/pastevents/worldsummit_2005.shtml). Декларацијом су на основу вредности попут слободе, једнакости, солидарности, толеранције, поштовања природе и поделе одговорности одређени циљеви за развој читавог света у наредних 15 година. Миленијумска декларација, која се назива и претходница Агенде 2030, пре свега је имала за фокус земље у развоју и

⁶ Еугеника је скуп веровања и пракси који имају за циљ да побољшају генетски квалитет људске популације. Историјски гледано, еугеничари су мењали различите фреквенције људских гена тако што су инхибирали плодност људи и група које су сматрали инфериорним, или промовисали плодност оних који се сматрају супериорним.

земље у транзицији, међу којима је и наша држава. Њен значај је велики, јер је подигла свест о веома важним аспектима развоја, који су изнад економског раста, те је мобилисала поједине владе да посвете више пажње кључним социјалним питањима на којима почива свако друштво (<https://sdg.bos.rs/sr/uploaded/eCOR%2000%20Agenda%202030.pdf>).

У међународном праву није познат појам политичке емиграције, већ се ове категорије лица квалификују као избеглице (Гречић 1990). У том контексту, неопходно је, због правног значаја, поменути и Њујоршку декларацију о избеглицама и мигрантима. Генерална скупштина Уједињених нација једногласном одлуком је усвојила Њујоршку декларацију о избеглицама и мигрантима на Самиту који је одржан 19. септембра 2016. године (<https://www.un.org/en/site-search?query=New+York+Declaration>). Декларација је одраз политичке воље за унапређење заштите права избеглица, посебно у погледу правичније поделе одговорности. Београдски центар за људска права учествовао је у раду групе организације цивилног друштва и Акционог комитета са циљем да се усвојеним документима предвиде механизми одговорности и контроле (<https://www.bgcentar.org.rs>). Усвајањем Декларације државе потписнице су се обавезале на принципе заштите људских права избеглица и миграната, без обзира на њихов статус, приступ образовању, превенцију и кажњавање сексуалног и родног насиља, подршку државама које примају велики број избеглица и миграната, осуду ксенофобије против избеглица и миграната, те побољшање хуманитарне и финансијске помоћи државама које су највише погођене.

Као анекс Декларацији усвојен је Свеобухватни оквир за одговор на избегличке кризе (Comprehensive refugee response framework). Агенција задужена за имплементацију Оквир је УНХЦР, а државе су се обавезале на примену у складу са одговорношћу држава чланица, партнера из цивилног друштва и система УН, увек када долази до великих кретања избеглица или у ситуацијама продужених избегличких криза. У односу на досадашња решења, Свеобухватни оквир се разликује укључивањем ширег спектра чинилаца, укључујући локалне власти, међународне и регионалне организације, партнере из цивилног друштва, цркве, академике, медије и приватни сектор, као и саме избеглице. Оцену постигнутих резултата даће УНХЦР, на основу којих ће Генералној скупштини УН дати и предлог текста Глобалног договора. Правна специфичност Декларације лежи и у чињеници да она по први пут предвиђа питања која су заједничка за избеглице и мигранте, као и модалитете за одговор на факторе који доводе до миграција. Државе чланице су се обавезале да ће у наредном периоду започети преговоре, који ће за резултат имати међународну конференцију, на којој ће се усвојити Глобални споразум о безбедним, уређеним и регуларним миграцијама.

Веома значајан међународни развојни документ за управљање миграцијама је свакако и Глобални споразум о безбедним, уређеним и регуларним миграцијама, као и Глобални споразум о избеглицама из 2018. године. Гене-

рална скупштина УН је 17. децембра 2018. године великом већином усвојила наведене глобалне споразуме, али без потписивања од стране САД и Мађарске. Глобални споразум о избеглицама намењен је бољем решавању тог међународног питања, али без обавезујућег карактера. Када говоримо о глобалним програмима, нужно је поменути Глобални програм „Миграције и дијаспора” јул 2019. године – септембар 2022. године. Наиме, реч је о програму који се спроводи по налогу Савезног министарства за економску сарадњу и развој, који у Републици Србији спроводи Немачка организација за међународну сарадњу, заједно са Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Националном службом за запошљавање. Циљ програма је да оснажи кључне актере у одабраним партнерским земљама да у већој мери користе позитивне ефекте регуларних миграција и дијаспоре за локални друштвено-економски развој. Програм је конципиран тако да нуди саветовање у Немачком информативном центру за миграције, стручно образовање и каријеру. Обухвата три компоненте које чине пет области деловања. Прва компонента је „Регуларне радне миграције и мобилност”, са следећим областима деловања: 1) Развојно оријентисани повратак; 2) Регуларне миграције / савети о миграцијама. Друга компонента је „Сарадња са дијаспором”, са областима деловања: 3) Социјално ангажовање дијаспоре; 4) Допринос дијаспоре финансијском и економском развоју, док трећу компоненту, „Управљање миграцијама”, чини последња област деловања: 5) Јачање капацитета институција у партнерским земљама ради остварења циљева Глобалног споразума о безбедним, уређеним и регуларним миграцијама.

Агенда 2030 за одрживи развој (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) је међународни документ који представља модел развоја друштва који подразумева економски напредак, подстиче једнакост међу људима, једнакост полова, загарантованост радних права и томе слично. Агенду су донеле УН на самиту одржаном 2015. године, док су циљеви одрживог развоја званично ступили на снагу 1. јануара 2016. године. По правној природи реч је о универзалној стратегији, која од држава потписница очекује да у својим националним оквирима мобилишу све ресурсе како би циљеви одређени Агендом били остварени до 2030. године (<https://sdg.indikator.rs/sr-Latn/o-ciljevima>). Када је истекла Миленијумска декларација, о којој је раније било више речи, био је потребан нови документ на глобалном нивоу који ће одредити правац развоја и дефинисати како желимо да свет изгледа за 15 година, односно до 2030. године. Агенда је дуго и пажљиво припремана, а у процесу њене израде је учествовала и наша држава. Кључна разлика између Миленијумске декларације и Агенде је у томе што је Декларација била усмерена на земље у развоју и имала је мањи број циљева, док се Агенда односи на све земље и садржи седамнаест циљева одрживог развоја. Агенда 2030 је инклузивни правни акт, те обухвата све државе, заједнице, појединце.⁷ Важно је

⁷ У складу с таквим концептом је и настао кровни принцип Агенде, а то је да се нико не остане заборављен у развоју – *leave no one behind*.

напоменути да је суштина одрживог развоја у томе да су сви постављени циљеви међусобно повезани и подједнако важни, те да се један циљ не може у целости остварити уколико у потпуности нису остварени остали циљеви. Уз Агенду су развијени и индикатори напретка, као показатељи степена остварености постављених циљева.⁸ Извештавање о спровођењу Агенде је веома важно како би се утврдила успешност у њеном остваривању и ниво достизања циљева одрживог развоја (<https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Agenda-UN-2030.pdf>).⁹

ПОЗИТИВНОПРАВНИ ПРОПИСИ

Као полазну тачку институционалног оквира за примену правне регулативе која уређује област миграција у Републици Србији можемо узети оснивање Министарства за дијаспору 2004. године. Министарство је иницирало доношење нових, али и корекцију постојећих законских решења од важности за нормирање положаја и права држављана Републике Србије који живе ван матичне државе (Гречић 2019). Међутим, Министарство се касније трансформисало првобитно у Владину канцеларију за сарадњу са дијаспором и Србима у региону, а потом у Управу за сарадњу са дијаспором при Министарству спољних послова.¹⁰

Да би дијаспора могла да се ангажује у различитим областима попут културе, науке, образовања, неговања језика, вере и сарадње са матичном државом, неопходни су не само међународни него и национални правни оквири који би такву врсту активности и делатности правно нормирали. У првом реду то су законски акти – Закон о дијаспори и Србима у региону, као и Закон о управљању миграцијама. Наравно, посебно место у правном систему заузимају Стратегије (стратегичка државна опредељења), о којима ће у даљем тексту бити више речи.

Наиме, Закон о дијаспори и Србима у региону,¹¹ чији је правни аспект феномена миграција допунио Закон о управљању миграцијама, неопходно је у кратким цртама изанализирати, јер је с аспекта правног нормирања веома значајан. Закон је уредио начин очувања, јачања и остваривања веза дијаспоре и Срба у региону с матичном државом, надлежности и међусобни однос органа Републике Србије у обављању послова у области односа са дијаспором и Србима у региону, конституисање и надлежност Скупштине

⁸ Агенда 2030 има укупно 247 индикатора, конципираних тако да сваки потциљ има најмање један индикатор.

⁹ У ту сврху државе подносе УН извештаје о спровођењу Агенде у својим националним оквирима, иако то формалноправно није обавезно. Први Извештај о спровођењу Агенде 2030 Република Србија је представила на Конференцији УН 2019. године.

¹⁰ Делокруг рада Управе за сарадњу са дијаспором и Србима у региону регулисан је одредбама члана 15 став 2 Закона о министарствима (*Службени гласник РС*, бр. 128/2020, 116/2022 и 92/2023 – др. закон).

¹¹ Објављен у *Службеном гласнику РС*, број 88 од 28. октобра 2009.

дијаспоре и Срба у региону, оснивање Буџетског фонда за дијаспору и Србе у региону, оснивање Савета за односе са Србима у региону и Савета за дијаспору, евидентирање организација у дијаспори и организација Срба у региону, доделу националних признања у области односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону. Доношењем овог закона 2009. године наша земља је потврдила да је препознала и увидела значај и потенцијал који нуди српска дијаспора. Закон у својим почетним члановима дефинише израз „дијаспора”, под којим се подразумевају држављани Републике Србије који живе у иностранству, али и припадници српског народа исељени са територије Републике Србије и из региона и њихови потомци. „Срби у региону” је термин којим се означавају припадници српског народа који живе у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Северној Македонији, Румунији, Албанији и Мађарској. Закон прописује бројне механизме очување, јачање и остваривање веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону.¹² Занимљиво је напоменути да је Закон прописао обавезу доношења Стратегије очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, те је утврдио Дан дијаспоре и Срба у региону – 28. јун, на Видовдан. Закон је од несумњивог значаја јер је трасирао пут правном уређивању ове области за све наредне законске прописе који се буду доносили.

У том контексту позитивноправни законски пропис који је неопходно поменути је и Закон о управљању миграцијама. Закон је ступио на снагу 17. новембра 2012. године. Даном ступања на снагу овог закона Комесаријат за избеглице образован Законом о избеглицама¹³ наставља рад под називом Комесаријат за избеглице и миграције, у складу са надлежностима утврђеним овим законом и другим законима.¹⁴ Закон уређује управљање миграцијама, начела, органе који су надлежни за управљање миграцијама и јединствени систем прикупљања и размене података у области управљања миграцијама (Весковић Анђелковић 2024). Органи надлежни за управљање миграцијама су Комесаријат за избеглице и миграције, као и Савет за миграције, који има саветодавну улогу.

Подзаконски акти који су прописани за спровођење Закона о управљању миграцијама су: 1) Правилник о садржају и начину вођења јединствене евиденције несталих лица у оружаним сукобима и у вези са оружаним сукобима на простору бивше СФРЈ од 1991. до 1995. године и Аутономне покрајине Косово и Метохија од 1998. до 2000. године и евиденција о ексхумираним, идентификованим и неидентификованим посмртним остацима из појединачних и масовних гробница: 145/2014-112; 2) Уредба о мерилима за утврђивање приоритета за смештај лица којима је признато право на уточиште или доде-

¹² Видети одредбе члана 4 Закона о дијаспори и Србима у региону.

¹³ *Службени гласник РС*, број 18/92, *Службени лист СРЈ*, број 42/02 – СУС и *Службени гласник РС*, број 30/10.

¹⁴ Види члан 20. Закона.

љена супсидијарна заштита и условима коришћења стамбеног простора за привремени смештај: 63/2015-20, 56/2018-10; 3) Уредба о начину укључивања у друштвени, културни и привредни живот лица којима је одобрено право на азил: 101/2016-29, 56/2018-10; 4) Уредба о утврђивању Програма подстицаја за спровођење мера и активности неопходних за достизање утврђених циљева из области управљања миграцијама у јединицама локалне самоуправе за 2024. годину: 26/2024-9 и 5) Уредба о утврђивању Програма подстицаја за спровођење мера и активности неопходних за јачање толеранције према мигрантима и капацитета јединица локалне самоуправе у Републици Србији на чијим територијама бораве мигранти, за 2024. годину: 26/2024-11 (<https://pravno-informacioni-sistem.rs/>). Дакле, на врло детаљан начин је бројним подзаконским актима уређена примена закона који уређује област управљања миграцијама, а који се по својој правној природи надовезује на претходно донети крoвни Закон о дијаспори и Србима у региону и допуњује га.

Од стратегијских опредељења неопходно је поменути Стратегију очувања и јачања веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, коју је усвојила Влада Републике Србије 2011. године.¹⁵ Стратегија из 2011. године је представљала дугорочан акт који је донет на основу Закона о дијаспори и Србима у региону из 2009. године. Међутим, како су се и законски и подзаконски прописи у међувремену мењали, донета је нова Стратегија 28. фебруара 2020. године, када је Влада Републике Србије усвојила Стратегију о економским миграцијама за период 2021–2027. године. Овом Стратегијом се по први пут у Републици Србији регулише област економских миграција (Grečić, Vekarić, Todić 2023). Пратећи Акциони план за спровођење Стратегије предвиђа активности директно усмерене на учешће дијаспоре у економском развоју Србије, са посебним акцентом на локалном развоју. Такође, Народна скупштина Републике Србије је у оквиру својих радних тела образовала Одбор за дијаспору и Србе у региону, који је у априлу месецу ове године одржао своје прве седнице (http://www.parlament.gov.rs/Prva_sednica_Odbora_za_dijasporu_i_Srbe_u_regionu_48704.941.html, http://www.parlament.gov.rs/Druga_sednica_Odbora_za_dijasporu_i_Srbe_u_regionu.48783.941.html).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Представу о непрекидним сеобама као историјској судбини Срби су у својој заједничкој свести задржали као крвав ожиљак. По своме трагичном осећању живота они нису усамљени међу народима. Нису једини ни по томе што је управо вековна принуда да се селе ушла у основе њиховог поимања несрећне егзистенције. Али сеобе Срба нису биле само трајан процес њиховог одливања ка земљама спаса: оне су означиле неколико преломних тренутака у њиховој историји. Откако су се појавили на историјској позорници, Срби су

¹⁵ Стратегија је објављена 28. јануара 2011. у *Службеном гласнику РС* бр. 4/11 и 14/11.

се у разним правцима селили, ишчезавајући најчешће у незнатим и знаним просторима. Иако су, бар у познатим случајевима, успевали да сачувају своју унутрашњу организацију и своје име, јер су ти досељеници заједно узимани у туђу службу, њихове насеобине, и то не само оне најудаљеније, подлегале су утицају шире средине којој је и држава припадала и примали су њену веру, језик, а поступно и друга антрополошка својства (Самарџић, 1991).

Сви миграциони токови у свету јављају се као последица политичких, социјалних и економских фактора, који су неминовно утицали на то да се становништво исељава у иностранство, дакле из државе порекла, мигрира с једног простора на други и тиме утиче на свеукупни пораст друштвене мобилности. Несумњиво је да је на таква друштвена кретања великог утицаја имао први, а уједно и најригиднији Закон о квотама, односно амерички Закон о имиграцији из 1924. године, који је за целокупно становништво с територије Азије, укључујући и Јапан, увео потпуну забрану уласка у САД све до 1965. године, док је за остало становништво прописивао врло мале годишње квоте којих су се морали придржавати. Разуме се да су се прописане квоте односиле и на српско становништво, које је од стране америчке статистике сврстано у исту групу са Бугарима и Црногорцима. Тиме је додатно смањена могућност одласка нашег народа у САД, јер су ионако малу годишњу квоту заједно делили Срби, Бугари и Црногорци.

Миграције представљају једно од најважнијих светских, регионалних и националних питања и за разумевање овог изузетно сложеног и варијабилног процеса неопходно је познавати и сагледавати што шири историјски контекст, али и узети у обзир све савремене изазове које постојеће друштвене и политичке прилике намећу. Не мора нужно значити да су миграциона кретања сама по себи лоша. Уз ефикасно, координирано управљање миграцијама, добру међународну и националну конструкцију правних аката, кретање људи може бити контролисано, регуларно и легитимно. Штавише, дугорочно и стратегијски посматрано, на тај начин се може циљано утицати на то да се светско тржиште рада дефинише тако да то одговара стварним националним потребама, те да се тиме побољша економска политика државе (Гречић 2010). Дакле, несумњиво је да миграциона кретања утичу не само на наднационалну него и на националну стратегију, те на креирање популационе политике уопште.

У стању демографске фрагилности, у стању у каквом се налази Република Србија, феномен миграција мора бити анализиран у циљу доношења мулти-секторских, мултидимензионалних и трансверзалних политика. Креирање популационе политике према миграцијама на нивоу локалних самоуправа мора бити континуиран процес којим се управља, који се прати и евалуира, процес који је јаван и који подразумева ангажовање компетентних људи, државних институција и цивилног друштва (Шантић, 2024).

Миграције нашег становништва током XX и почетком XXI века резултирале су све већим бројем припадника српске научне популације у исеље-

ништву у односу на матичну земљу, па је научно истраживање исељеничке и миграцијске проблематике и повезивање српског научног потенцијала који је у исељеништву постало једно од битних националних питања. Поред свих поменутих правних аката и стратегија, неопходно је устројити што чвршћи систем рада државних органа, невладиних организација, органа цивилног друштва и свих других чинилаца како би се дефинисали заједнички стратешки оквир рада и основне смернице, не само за краткорочно него и за дугорочно деловање на пољу миграција и исељеништва нашег народа. Полазећи од сазнања да је људска популација најважнији чинилац свих делатности у простору и друштву, и како је декаденција популације историјска цивилизацијска тековина, идентификација српске дијаспоре и исељеништва као изузетан извор културног и научног богатства и потенцијала изузетна је академска, друштвена и национална потреба. Узевши у обзир сложеност демографске, исељеничке и уопште миграцијске проблематике, условљеност коју намеће друштво и коју успоставља становништво, објективна је национална потреба за темљним концептом рада на повезивању српског народа који је исељен са територије Републике Србије.

ИЗВОРИ

- Агенда 2030 за одрживи развој (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development), 2015.
- Глобални споразум о безбедним, уређеним и регуларним миграцијама и Глобални споразум о избеглицама из 2018. године.
- Глобални програм „миграције и дијаспоре” јул 2019. године – септембар 2022. године.
- Закон о дијаспори и Србима у региону. *Службени гласник РС*, 88/2009.
- Закон о имиграцији САД (Immigration Act of 1924, or Johnson–Reed Act, Sess. I. CHs. 185, 190. 1924).
- Закон о управљању миграцијама, *Службени гласник РС*, 107/2012.
- Миленијумска декларација Организације уједињених нација (Резолуција 55/2), 2000.
- Њујоршка декларација о избеглицама и мигрантима, 2016.
- Свеобухватни оквир за одговор на избегличке кризе (Comprehensive refugee response framework)
- Стратегија очувања и јачања веза матичне државе и дијаспоре, као и матичне државе и Срба у региону, *Службени гласник РС*, бр. 4/11 и 14/11.
- Стратегија о економским питањима за период 2021–2027. године. *Службени гласник РС*, 21/2020.

ЛИТЕРАТУРА

- Весковић Анђелковић, Милица (2024). Значај пописа становништва за познавање социо-демографске структуре спољних миграната из Србије. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 189, 81–95.
- Гречић, Владимир (1990). *Сеобе Срба некад и сас*. Београд: Институт за међународну политику и привреду и Матица Срба и исељеника Србије.
- Гречић, Владимир (2010). *Српска научна дијаспора*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

- Гречић, Владимир (2019). *Српска стиваралачка интелекција у расејању. Нужности сарадње матичне државе и дијаспоре*. Нови Сад: Матица српска.
- Самарцић, Радован (1991). *Сеобе у српској историји (Време тугинске власи, до 1739)*. Београд: Издавачка задруга Политика и друштво и Научна књига.
- Шантић, Даница (2024). Стање и комплексност миграционих феномена у Републици Србији према подацима пописа становништва 2022. године. *Зборник Мајмце српске за друштвене науке*, 189, 97–111.
- Briggs, Vernon M. Jr. (1992). *Mass Immigration and the National Interest*. New York: M. E. Sharpe, Inc.
- Grečić, Vladimir (2013). *Serbian Academic Diaspora*. Belgrade: Institut od International Politics and Economics.
- Grečić, Vladimir, Vatroslav Vekarić, Dragoljub Todić (2023). *Migration Law in Serbia*, Third Edition, Kluwer Law International BV, The Netherlands.
- Danilov, Dan P., Howard David Deutsch, Attorney (1978, 1993). *Immigrating to the U.S.A. Who is allowed? What is required? How to do it!* Self-Counsel Press Inc. A subsidiary of International Self-Counsel Press ltd. Canada U.S.A.
- Kühl, Stefan (1994). *The Nazi connection. Eugenics, American racism, and German National Socialism*. New York: Oxford University Press.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- <https://lmd.nedeljnik.rs/2023/04/pretece-i-saveznici-nacizma-u-sjedinjenim-drzavama.html>
- https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Millennium_Declaration
- https://www.un.org/en/events/pastevents/worldsummit_2005.shtml
- <https://sdg.bos.rs/sr/uploaded/eCOR%2000%20Agenda%202030.pdf>
- <https://rsjp.gov.rs/sr/vesti/izvestaja-o-realizaciji-milenijumske-deklaracije-i-razvojnih-ciljeva-za-period-2000-2015-godine/>
- <https://azil.rs/usvajanje-njujorske-deklaracije-o-izbeglicama-i-migrantima-na-istorijskom-samitu-un/>
- <https://www.bgcentar.org.rs/>
- <https://www.un.org/en/site-search?query=New+York+Declaration>
- <https://sdg.indikatori.rs/sr-Latn/o-ciljevima>
- <https://pravno-informacioni-sistem.rs/>

Ivona Knežević

A CENTURY LATER – THE AMERICAN IMMIGRATION ACT OF 1924. YEARS AND THE EMIGRATION POLICY OF THE SERBIAN PEOPLE

S u m m a r y

Migrations is a global phenomenon, which both in terms of scope and complexity, includes almost all countries of the world. However, from a historical point of view, especially after the First World War, due to the emerging socio-political circumstances at the world level, the emigration strategy that certain countries of the world constituted,

by passing very restrictive laws, primarily the United States of America, and how it had an impact on the then Yugoslav migration and emigration of the Serbian people. The paper will analyze the legal regulations passed by the American Congress on May 26, 1924, which in many ways, prescribing bans and national quotas for individual states and nations, influenced the further development, creation and direction of migration in general, including migration politics of the Serbian people. The reason for passing the American Immigration Act in 1924 will be pointed out, as well as its legal specifics. Also, the paper will present an overview of international migration law regulations, as well as positive legal regulations in our country, through ratified international conventions, domestic laws and national strategies that deal with the phenomenon of migration, and the impact of the aforementioned acts on the formulation and implementation of the public policy of the Republic of Serbia.

Keywords: migrations, immigration policy, legal regulation, United States of America, Republic of Serbia

ПРИКАЗИ

UDC 050SRPSKI SVET SAD(049.32)

СРПСКИ СВЕТ САД: ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА ИЗЛАЖЕЊА

У јесен 1984. појавио се у Тусону, Аризона, први број часописа *Serb World U.S.A. (Српски свет САД)*. Његова уредница је Мери Никлановић Харт. Дипломирала је (1970) и стекла степен магистра (1974) на Универзитету Тусон у Аризони. Добитница је признања изврности у области слободне уметности и науке *Phi Beta Kappa*. Неколико година је истраживала рану имиграцију Јужних Словена у Сједињене Државе. Њени рани радови засновани су на примарним документима и усменој историји, а велики део тога се фокусирао на Србе на америчком Западу – у Аризони, Тексасу, Невади. Године 1984. почела је да уређује часопис о коме је овде реч. Овај часопис је настао 1979. као двомесечник под називом *Serb World* и излазио у Милвокију, у издавачкој кући Невен, али је тада већ био пред гашењем. Мери Никлановић се у часопису усмерила на теме из области културе, које укључују истраживање Соколског покрета, опис *Словенске епопеје* Алфонса Мухе и развој „Азбуке за Словене”, приче о ћирилици. Поред тога, она је главни преводилац дела часописа са српског на енглески језик за повремени двојезични формат.

Међу њеним значајнијим преводима су бројни изводи из студија Јована Цвијића (1865–1927) о Балканском полуострву и енглески преводи преко сто „Писама од куће” (1903–1945) садржаних у реткој Косићевој колекцији „Србин из Лике”. Ђорђе Косић (1913–2007) је био главни писац ове публикације. Придружио се часопису такође 1984, непосредно након што је окончао тридесетогодишњу каријеру извршног директора у пиварској индустрији. Родом из Висконсина, био је дугогодишњи становник Милвокија, а потом је живео у Тусону. Шездесетак његових обимних чланака доказ су широког интересовања за америчке Србе, посебно за младе професионалце. Интервјуисао је уметнике, спортисте, адвокате, судије и научнике од обале до обале. У пролеће 1985. године ушао је у историју када је написао дело *Милева Марић из Новог Сага*, једну од првих књижица на енглеском у којој се закључује да је Милева Марић Ајнштајн била добро образована научница. Ђорђе Косић био је мајстор кратког чланка – фокусираног, оштрог и духовитог.

Часопис се и данас штампа на 64 странице црно-белог дизајна са једном јарком бојом. Штампа се на фином папиру и у просеку има 3 илустрације по страници. Већина фотографија су ретке – из приватних колекција или архива. Сваки чланак садржи детаљно истраживање. Сарадници су из свих сфера живота и из свих могућих средина. Сви који раде за часопис воле добру причу, посебно ону о Србима у Америци. Сви деле ентузијазам, не само за свој рад већ и једни за друге. Заједно истражују културни свет Срба и стварају часопис у коме ужива више од 20.000 људи.

Српски свет САД је часопис за људе који воле да читају. Он пружа забаву и добру информацију. Џорџ Х. Сеферовић, издавач већ четрдесет година, назвао је *Српски свет САД* „одлично направљеним часописом”. Излази на енглеском језику

и бави се Србима и њиховим местом у свету – у прошлости, садашњости и будућности. Културноисторијске је природе. Неки то виде као „везу за садашње и будуће генерације”. Није ни субвенционисан ни спонзорисан. Приче и чланци се објављују искључиво ради уживања читалаца, а часопис се ослања само на претплату и приход од реклама.

Српски свет̄ САД покрива широк спектар тема, од народних обичаја и верских традиција до музике, уметности, поезије и историје. Ту су и приче о људима, заједницама и црквама. Има чланака о матичним крајевима америчких Срба – Црној Гори, Далмацији, Херцеговини, Босни, Лици, Кордуну, Банији, Жумберку, Славонији, Срему, Банату, Бачкој.

Српски свет̄ САД је и значајна прича о Србима у Америци, имигрантима и емигрантима и доприносима који су они и њихови потомци дали Новом свету у разним областима – уметности, музици, науци, медијима, спорту, бизнису, књижевности, индустрији, влади, војсци и др.

Синтагму „српски свет” последњих година на Балкану користе бројне јавне личности и самостално јој учитавају значење за које сматрају да највише одговара њиховим виђењима српског националног питања. Истина, „српски свет” јесте политички појам са примарним културно-географским значењем, те у одређеним контекстима има језичко, филозофско, духовно, политичко, маркетиншко и друго значење. Међутим, он је аналоган изразима код других народа: *le monde français*, *Русский мир*, *die deutsche Welt*, *il mondo italiano*, *lumea romaneasca* или *the English world*. У нас је реч о вредностима које српски народ има, а везане су за православну веру, идентитет, писмо, језик и крсну славу. То су вредности у свим српским заједницама, где год се оне налазиле, и те вредности се могу сажети у синтагму „српски свет”. Оспоравање термина о коме је реч „у политичком контексту понајпре говори о немирној савести будних критичара који знају, али никада неће признати, да је та политичка димензија значења ’српског света’ актуелизована систематским оспоравањем Србима да у ’њиховим’ државама и срединама целовито и неоптерећено буду Срби, и то у свему ономе што Српство културно и идентитетски подразумева” (проф. др Дарко Танасковић).

Др Владимир Гречић

НЕЗАБОРАВНИ СУСРЕТИ БРАНКА МИКАШИНОВИЋА

(Бранко Микашиновић, *Незаборавни сусрећи – славни, фасцинантни и занимљиви људи српске дијаспоре*, Чигоја штампа, Београд 2022)

Београдски издавач Чигоја штампа објавио је 2022. године књигу Бранка Микашиновића *Незаборавни сусрећи – славни, фасцинантни и занимљиви људи српске дијаспоре* (*Memorable Encounters the Famous, Fascinating, and Ordinary People of the Serbian Diaspora*), у преводу Милана Мијановића.

На необичним тегет корицама је листа портрета 36 личности. Шира српска јавност ово дело упознала је на Сајму књига у Београду и кроз фељтоне објављене у дневним новинама *Полићика* и *Вечерње новости* 2024. године. Реч је о сусретима и разговорима Бранка Микашиновића са великанима српског расејања у Америци и Енглеској, које је реализовао током свог вишедеценијског живота у САД. Књигу отварају портрети Иве Андрића, Ванета Ивановића и Уроша Сеферовића. Наставља се са приказима проте Матеје Матејића, Боре Драгашевића, Давида Вујића и Џорџа Вида Томашевића. Од новије генерације српских патриота приказују се, између осталих, Софија Шкорић, Мирослав Ђорђевић, Алекс Мачески и Бранко Терзић. У завршном делу књиге представљени су Александар и Кринка Петров, владика Иринеј, престолонаследник Александар Карађорђевић, Грегори Русовић и Данијела Сремац.

Аутор ових разговора говори о својим саговорницима колико и о самом себи, и та аутобиографска нит се протеже целом књигом. Микашиновић, између осталог, прича о Ванету Ивановићу, бродовласнику, дипломати, писцу, олимпијцу и филантропу. Пише и о томе због чега је др Урош Сеферовић, вођа Српске народне одбране у дијаспори, уживао репутацију „српског Френка Синатре”. Како је принц Томислав Карађорђевић помагао Југославији, која је његову породицу протерала и одузела им држављанство. Због чега је Мирослав Мајкл Ђорђевић, успешни бизнисмен, српски лобиста у САД, основао Конгрес српског уједињења, једну од најутицајнијих српских организација у Америци. Како је Алекс Мачески, као издавач *Плејн дилера*, водећих новина у Охају, постао амерички Србин великог утицаја. На који начин је Бранко Терзић, међународно признати експерт у енергетици, члан Реганове и Бушове администрације, постао мост који повезује Србе у Србији и Србе у америчкој дијаспори. Како је владика њујоршки Иринеј (Добријевић) у туђини остваривао јединство српског народа и Српске православне цркве. Зашто су Александар и Кринка Петров били мост између америчке и српске културе. Како се Данијела Сремац, ПР српске колоније, борила са америчким и светским медијима за истину о српском народу.

Ова Микашиновићева збирка портрета српских патриота је ограниченог опсега и представља само делић из мноштва бриљантних Срба из САД, Енглеске и Канаде које српска јавност не познаје довољно.

Бранко Микашиновић (1938) један је од најпознатијих слависта српског порекла у САД. Класичну гимназију завршио је у Сремским Карловцима, а школовање наставио 1960. у Чикагу и Еванстону, док је докторат из упоредне књижевности стекао на Београдском универзитету 1984. Био је председник Удружења наставника за словенске и источноевропске језике у Лујзијани, као и консултант-уредник издавачке куће Твејн из Њујорка. Предавао је руски језик и књижевност на Тулејн универзитету у Њу Орлеансу. Годинама је био новинар у српској секцији *Гласа Америке* у Вашингтону. Тридесет година сарађује са *Американским Србобраном*, са америчко-српским часописом *Српски свет*, а последњих година и са канадско-српским часописом *Слово*.

На енглеском је написао књиге *Велика Србија – крајња прича*, и *Инијервјуи – јуче, данас, сујера*. Аутор је *Антологије јуџословенске и српске књижевности* на енглеском језику. Антологијама српских приповедака, српске сатире и афоризама, српске драме, српске комедије и српске фантастике отворио је читаоцима на енглеском језику улаз у скоро све жанрове српске књижевности. Српски издавач ових антологија је Чигоја штампа.

Српска православна црква одликовала је Бранка Микашиновића Орденом Светог деспота Стефана Лазаревића. Одликован је и сртењском Златном медаљом за заслуге у Београду 2022. године.

Микашиновић је 56 година провео у САД и доскоро живео у малом месту Ферфакс у близини Вашингтона. Данас је житељ Новог Сада.

Марко Лопушина

ХРОНИКА

UDC 323.1(=163.41)(494)

СРБИ У ШВАЈЦАРСКОЈ – ЦИРИХ

ПРОТОЈЕРЕЈ СТАВРОФОР ДР МИРОСЛАВ СИМИЈОНОВИЋ

Цирих

Доцент Богословског факултета „Св. Сава” у Либертивилу, Чикаго

УВОДНА РАЗМИШЉАЊА

У овом раду ће бити изложена кратка прича о Србима у Швајцарској, посебно у кантону Цирих у периоду од средине 19. века до наших дана. Као што свака „медаља има две стране”, тако и наша прича има лепу, и ону мање лепу страну. Најприкладнији опис ове приче може се изрећи речима: слатка, демократска агонија. Агонија студената опозиционара, или присталица власти у Краљевини Србији, Краљевини Југославији, СФР Југославији, и Републици Србији. Агонија опозиционара, или присталица интелектуалаца, или радника на привременом раду у Швајцарској за време Обреновића, Карађорђевића, Јосипа Броза Тита, Милошевића, или садашњих власти у Србији. Агонија идентитета националног, политичког, религиозног, или агонија интеграције или асимилације у друштву које је у сваком погледу другачије од оног које смо оставили у свом родном крају. Та агонија није само обесхрабрујућа, она ломи слабе, али она је такође покретач великих успеха људи који су живели и који живе у Швајцарској. Она их мотивише да превазиђу себе и слабости које су понели са собом, али, исто тако, она их је чувала од слабости њихових нових домаћина – Швајцараца. То је била покретачка снага оснивања наших културних, фолклорних и спортских друштва, која су поред Православне цркве стуб виталности идентитета нашег народа у дијаспори.

НЕКОЛИКО ИСТОРИЈСКИХ РЕЧИ О ЦИРИХУ

Цирих је био настањен још у време пре доласка Римљана у ова подручја у 1. веку по Христу. Име Цирих долази од келтског имена Турикум, вероватно имена неког локалног келтског властодршца који је ту живео. Римљани у I веку након преузимања ове територије такође су преузели име места. То

потврђује један гробни споменик из 2. века на којем се ово место означава као Турикум.¹ Временом се овај назив језички развија у Турих – Цурих и постаје име града, а касније и кантона Цириха. Заштитници града су свети мученици Феликс и Регула из Тиваиде у Египту, који су почетком 4. века пострадали на месту где се данас налази Wasserkirche – црква на води. Поред ове стародревне црквице, постоји Црква Светог Петра која је у 4. веку, у доба Светог цара Константина Великог, од многобожачког храма претворена у цркву. Ова црква је позната по томе што има највећи сат у Европи, пречника 8,64 м, а први сат на овој цркви је постављен давне 1366. године. Поред ове цркве познате су још две у самом центру града: Grossmünster – Велики манастир и Fraumünster – Женски манастир, које потичу из периода пре великог раскола источне и западне цркве 1054.

Тек у средњем веку овај град постаје значајан политички, економски и црквени центар. Током средњег века људи су живели у релативном миру, осим у 14. веку, када је у периоду епидемије куге био покренут велики прогон Јевреја у Цириху 1349. године. Веровало се да су Јевреји криви за појаву куге, тако да је у многим градовима Европе био покренут немилосрдни погром. Поводом овога је постављена мермерна табла која сведочи о том страдању јеврејског народа. Након реформације Мартина Лутера у Немачкој 1517. године, Швајцарска се такође прикључила реформаторском покрету против званичне католичке црквене администрације. У Цириху је вођа реформације био Улрих Цвингли (Ulrich Zwingli 1484–1531), чија је канцеларија до данас очувана и сведочи о томе колико су се лидери променили у својим жељама везаним за радни простор.

Колико су Цирих и генерално Швајцарска другачији, и колико су били поштеђени разарања, говори нам једна фотографија коју смо сачинили ових дана, на којој се види да је кућа саграђена 1316. године (у доба нашег Светог краља Милутина), а да је од 1626. у тој кући на приземљу пекара, која још увек ради и нуди пролазницима укусне продукте од житарица.

Такође је корисно да поменемо Другу битку за Цирих између Наполеонове војске и коалиције царства Аустрије и Русије, 25. и 26. септембра 1799. Да би спречили спајање руске царске војске чувеног генерала Александра Васиљевича Суворова (1730–1800), који је прелазео преко алпског Готардског превоја, француска војска је извршила генијално припремљен напад на оба бока коалиционе војске која је била стационирана у Цириху. Те године је црква Фрауминстер два месеца била православна. Када је руска војска схватила да ће бити опкољена јер је аустријско лево крило било пробијено, аустријски генерал Хоце убијен а неустрашиви руски генерал Марков рањен и заробљен, генерал Александар Римски-Корсаков је успео да извуче главнину руске војске из припремљеног обруча тако што је задржао продор француске војске од стране Ерликона док се руска војска повлачила према Винтертуру

¹ A. Kristol und ander (Hrsg.), *Lexikon der schweizerischen Gemeindenamen*, Verlag Huber, Frauenfeld/Stuttgart/Wien, 2005, 992.

Канцеларија у којој је циришки реформатор Улрих Цвингли обављао своје политичке и духовне дужности

Једна сасвим обична кућа у Цириху из 1316. године, из времена нашег Св. краља Милутина, када је зидао манастир Грачаницу. Од 1626. овде се налази пекара која још увек ради. Тренутно су власници пекаре на одмору, тако стоји на цедуљци окаченој на дрвеним прозорским капцима.

преко квартира Милхбук и Швамендинген. Пострадало је с обе стране неколико хиљада руских и француских војника, што говори о веома жестоком окршају у околини локације на којој се данас налази наш храм Успења Пресвете Богородице у Цириху... Далеко од своје отаџбине, погинули су руски православни војници бранећи Европу од надолazeћег зла на месту на којем данас православни Срби сваког јутра и сваке вечери узносе молитве Господу: још се молимо за све наше преминуле очеве и браћу... Просто је невероватно како Господ води брод своје Цркве у овом свету.

КОРЕНИ ДИЈАСПОРЕ

Историју Срба и Српске православне цркве у Швајцарској истраживала су двојица историчара. Професор Богословског факултета Св. Саве у манастиру Св. Саве у Либертивилу – Чикаго, протођакон др Станимир Спасовић, објавио је књигу *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*,² у којој је описао рад Српске православне цркве у Швајцарској. Због немогућности коришћења потпуне архиве Црквене општине у Цириху, у књизи нису дати многи значајни подаци о раду, развоју и проблемима СПЦ у Швајцарској. С друге стране, Живко Марковић је објавио своја опширна истраживања о Србима у Швајцарској, о животу и раду првих Срба у Швајцарској у току 19. и почетком 20. века.³ То су били студенти, или политички дисиденти који су углавном живели у Цириху, или у француском делу Швајцарске. Ово дело је веома корисно и добра основа за наредна истраживања на тему Срба у Швајцарској.

Један од најугледнијих људи који су студирали у Цириху је био Никола Пашић (1845–1926). Још увек поносно стоји табла исписана на немачком на адреси Seilergraben 9, 8001 Zürich, на којој пише:

Der grosse Jugoslavische Staatsmann Nikola Paschtsch wohnte in diesem Hause als Student am Eidg Politehnikum 1868–1872 – Велики југословенски државник Никола Пашић, становао је у овој кући као студент на Политехникуму [данас познат у свету као ЕТН] 1868–1872.

У приземљу ове куће налазила се чувена кафана „Хиршенберг”, у којој су се окупљали студенти словенског порекла. Ту су проводили слободно време и бесане ноћи, критикујући власти у својим државама и маштајући о жељеним, радикалним променама које су се на крају заиста и десиле у источној Европи. Ова кафана још увек ради у Цириху, љубоморно кријући све тајне својих револуционарних посетилаца студената. Није остало записано да је ову кафану посећивао Владимир Иљич Лењин (1870–1924), али он је такође имао изнајмљен стан у близини ове кафане, на адреси Spiegelgasse 14,

² С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*, Београд 2002.

³ Ж. Марковић, *Срби у Швајцарској. Студенти 1863–1918* (1. књ.); *Срби у Швајцарској 1914–1918*, (2. књ.) Удружење српских писаца Швајцарске, Цирих 2018.

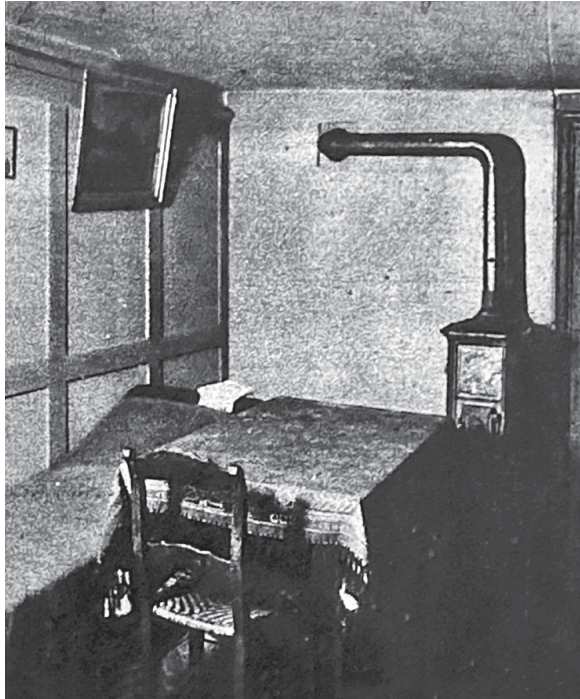

Кућа у којој је на другом спрату живео Никола Пашић 1868–1872

где је становао од 21. фебруара 1916. до 2. априла 1917, када је пребачен у Царску Русију с намером да покрене бољшевичку револуцију. У близини ових адреса, у истом уметничком и боемском квартиру се налази такође један локал у којем су Хуго Бал (Hugo Ball), Тристан Цара (Tristan Tzara) и други основали покрет дадаизам 1916. године. Све нам ово указује на чињеницу да је Цирих као центар реформаторске (протестантске) демократије носио у себи један вид необуздане, уметничке слободе. Слобода је лепа ако је загрљена љубављу, а љубав је пажња и брига према свему и свакоме ко је бестраствено загрљен. Ако је слобода оптерећена загрљајем интереса, тај загрљај може бити опасан као загрљај ненаситог и безосећајног амазонског питона.

Никола Пашић је у Цириху имао пријатеља, социјалисту Светозара Марковића (1846–1875), са којим је сарађивао заједно са многим руским и словенским младићима који су тада студирали у Цириху. У Женеву је студирао познати дипломата и песник Јован Дучић (1871–1943), који је један део својих књига оставио угледној циришкој Српкињи Катарини Јовановић (1869–1954), тако да су касније и његове књиге биле уврштене у фонд чувене библиотеке „Катарина Јовановић”.⁴ Карл Фридрих Георг Шпителер, први швајцарски

⁴ За ову информацију благодарим инжењеру у пензији Иви Ђорђевићу, који је посветио много времена да прегледа и уреди ову чувену библиотеку у Цириху.

Соба коју је изнајмљивао Владимир Иљич Лењин у Цириху пре повратка у Царску Русију, 2. априла 1917

нобеловац (Carl Friedrich Georg Spitteler, 1845–1924), био је дугогодишњи пријатељ Катарине Јовановић. Постоји архивска кореспонденција међу њима, што је веома битно за историју Срба у Швајцарској. Катарина Јовановић је своју последњу књигу, *Песме Косовској циклуса*, посветила овом швајцарском нобеловцу. Мало је познато да је Карл Фридрих Георг Шпителер веома лепо писао о Србима и српским народним песмама. Вероватно под утицајем саме Катарине Јовановић и њеног дубоког смисаоног објашњења наших епских песама, он је попут Гетеа имао узвишено мишљење о нашим старим српским епским песмама. У свом чувеном говору 14. децембра 1914. поред осталог је изговорио:

Von dem Wert und von der Lebensberechtigung kleiner Nationen und Staaten haben wir Schweizer bekanntlich andere Begriffe. Für uns sind die Serben keine "Bande", sondern ein Volk. Und zwar ein so lebensberechtigtes und achtungswürdiges Volk wie irgendein anderes. Die Serben haben eine ruhmvolle, heroische Vergangenheit. Ihre Volkspoesie ist an Schönheit jeder andern ebenbürtig, ihre Heldenpoesie sogar überbürtig. **Denn so herrliche epische Gesänge wie die serbischen hat seit Homers Zeiten keine andere Nation hervorgebracht.** Unsere Schweizer Ärzte und Krankenwärter, die aus dem Balkankriege zurückkehrten, haben uns von den Serben im Tone der Sympathie und des Lobes erzählt. Aus solchen Zeugnissen haben

wir uns unsere Meinung zu bilden, nicht aus der in Leidenschaft befangenen Kriegspresse (Као што је познато, ми Швајцарци имамо различите идеје о вредности и праву на живот малих народа и држава. За нас Срби нису „банда“, већ народ. Народ који има право на живот и достојанство као сваки други (народ). Срби имају славну, херојску прошлост. Њихова народна поезија је по лепоти једнака свакој другој, а њихова јуначка поезија надмашује (остале). **Јер тако величанствене епске песме као српске, од Хомеровог времена ниједан други народ није могао да изнедри.** Наши швајцарски лекари и медицинске сестре који су се вратили из Балканског рата причали су нам о Србима тоном симпатије и хвале. Ми морамо да формирамо своје мишљење из таквих сведочења, а не из острашћене ратне штампе).⁵

Катарина Јовановић је такође писала философске чланке између два светска рата за угледне швајцарске дневне новине NZZ (*Neue Zürcher Zeitung*).⁶ Сарађивала је и са швајцарским песником Херманом Хилтбрунером (Hermann Hiltbrunner, 1893–1961), који је био од велике помоћи на изради њене књиге *Jugoslavische Anthologie. Dichter und Erzähler*. Овај швајцарски писац је написао одличан поговор на осам страна. Занимљиво је његово запажање о народима тадашње Краљевине Југославије:

Und sicherer Ein Rasseunterschied innerhalb dieses politischen Ganzen besteht eigentllich nicht; die Jugoslaven sind vielmehr als wir weiter Entfernten wissen, im Grunde ein einheitliches Volk und sind, wie schon gesagt, nur durch die Geschichte getrennt gewesen. Ihre Kunst und Literatur und ihre Lieder können die homogene natur des Volkessvieleicht noch besser und sicherer beweisen als desen Geschichte und Vorgeschichte (И свакако, расна разлика унутар ове политичке целине у ствари не постоји; Југословени су више него што ми удаљени знамо у основи један хомоген народ и као што је већ речено само су историјом били одвојени. Њихова уметност и књижевност и њихове песме могу можда још боље и сигурније доказати хомогену природу народа него њихова историја и предисторија).⁷

Катаринин старији брат Константин Јовановић био је угледни архитекта. Његова дела су, поред осталог, зграда Собрања у Софији у Бугарској и зграда Народне банке у Београду.

И Слободан Јовановић (1869–1958), чувени политичар, професор, декан Београдског универзитета и председник САНУ, студирао је у Цириху. Физичар Милева Марић Ајнштајн, прва супруга нобеловца Алберта Ајнштајна, студирала је са својим мужем у Цириху. Рађање деце из брака са Албертом

⁵ *Unser Schweizer Standpunkt*, Rede von Carl Spitteler, gehalten vor der Neuen Helvetischen Gesellschaft, Gruppe Zürich, am 14. Dezember 1914, <https://www.zeit-fragen.ch/index.php?id=155>.

⁶ Благодаран сам Живку Марковићу на овим информацијама. Српски институт у Цириху је ангажовао Живка Марковића да напише књигу о животу и делу Катарине Јовановић која ће изаћи из штампе крајем следеће године.

⁷ К. А. Jovanovits, *Jugoslavische Anthologie. Dichter und Erzähler*, Rascher & CIE., A.-G., Verlag, Zürich 1932, 306. Ова књига, коју поседује Српски институт у Цириху, посвећена је једној швајцарској уметници и графичарки из Цирха, Гертруд Ешер (Gertrud Escher 1875–1956), пореклом из старе циришке породице.

*Fraulein Gertrud Escher,
in herzlichster Verehrung
16. II. 1957 Katharina A. Jovanovits*

JUGOSLAVISCHE ANTHOLOGIE DICHTER UND ERZÄHLER

Herausgegeben
von

KATHARINA A. JOVANOVIĆ

Оригинални рукопис Катарине Јовановић који је оставила на посвети своје књиге циришкој уметници Гертруд Ешер 16. фебруара 1951

Ајнштајном, али и брачни проблеми, те болест млађег сина Едварда, учинили су да она није остварила своју каријеру као научник. Умрла је у Цириху 1948. и била сахрањена на гробљу Нордхајм. Република Србија јој је подигла спомен-плочу 2009. године у малој алеји познатих Срба, поред Катарине Јовановић, архитекте Константина Јовановић и југословенских официра и војника сахрањених на овом гробљу. Са благословом тадашњег епископа средњоевропског Константина, од 2009. године Црквена општина у Цириху, парохије Успења пресвете Богородице, обавља на Видовдан парастос на овом месту свим сахрањеним људима нашега рода. Од 2016. године, свештенство и народ храма Св. Тројице такође молитвено учествује на Видовданском парастосу.

Познати српски књижевни критичар Јован Скерлић, хемичар Симо Лозанић и новинар Пера Тодоровић били су студенти у Цириху.

Српски теолози нису студирали у Цириху јер је тамо био Теолошки факултет реформиране (протестантске) цркве, са којом православни нису имали присније везе. Наши теолози су углавном студирали у Берну, на старокатоличком факултету. Било их је 44 уписаних у једном дужем периоду, а један од најпознатијих је био Св. владика Николај Жички и Охридски (1880–1956), као и владика шумадијски Сава Вуковић (1930–2001). Живко Марковић је у својој књизи потврдио да је око 800 Срба и Српкиња студирало у Швајцарској у периоду од средине 19. века до краја Првог светског рата.⁸ О њиховом духовном старању бринула се Руска православна црква, која је имала своје храмове у Женеви и Вевеу, а од 1938. и у Цириху.

⁸ Ж. Марковић, *Срби у Швајцарској. Студенти 1863–1918*, 499.

НОВИ ТАЛАС ДОСЕЉЕНИКА

У току Другог светског рата једна група ратних заробљеника је пребачена у Швајцарску, на простор између Шафхаузена и Винтертура, у место Анделфиген у кантону Цирих. Они су ту радили на крчењу шума, као део пројекта швајцарске државе да у току рата створи веће површине обрадиве земље и да се тиме осамостали од увоза житарица из суседних земаља. Према њима се локално становништво опходило веома добро. По сведочењу Вернера Стегемана, који је тада био дете, ратни заробљеници из Краљевине Југославије су били људи лепог изгледа и понашања. Било је 120 официра и војника из Југославије и 30 из Русије који су живели у три бараке у месту Анделфиген. Мада су имали статус ратних заробљеника, они су се лепо облачили и били пристојни у понашању према локалном становништву. Један од њих, Марко Орловић, утопио се у језеру за време паузе за ручак. По православној обреду га је сахранио руски свештеник из Цириха, а од тог догађаја је остало неколико фотографија које сведоче о времену боравка ратних заробљеника у Швајцарској.⁹ Ове фотографије говоре о лепом држању, изгледу и култури ових људи. Они су такође били један од фактора у одлуци швајцарских власти да потпишу уговор са СФР Југославијом 1960. године да радници из наших крајева могу привремено да раде у Швајцарској. Људи са Балкана су били пристојни, здрави, издржљиви и вредни радници. По причању првих досељеника шездесетих година прошлог века, Швајцарци су се према њима веома лепо опходили. Тек са доласком генерација осамдесетих и деведесетих година 20. века Швајцарци су променили мишљење и почели су погрдно да називају људе из бивше Југославије – „Југо”.

Такође, једна група од око 2000 ратних заробљеника је из Италије прешла на територију Швајцарске након капитулације Италије 1943. По сведочењу сада покојног официра краљевске војске Дмитра Гогића (†2010), који је живео у месту Шен Пакије, парохија у Лозани, и господина Ћићарића, након капитулације Италије немачка јединица је кренула ка њиховом логору у Бергамону с намером да ликвидира све заробљенике. Један италијански официр, који је добио обавештење о намери немачке војске, ослободио је све заробљенике и рекао им да беже према северу – према Швајцарској. Они су одмах кренули и стигли до швајцарске границе пре немачких одреда и тако су били спасени од сигурне смрти. Након рата су се неки од ратних заробљеника вратили у Југославију, док је већи број одлучио да остане у Швајцарској. Ова група официра и војника имала је удружење у Ивердону и помагали су свим досељеницима из Југославије да нађу посао, или да се сместе и прија-

⁹ Године 2015. имали смо прилику да се упознамо са очевицем тих догађаја, господином Вернером Стегеманом, који је као дечак видео те ратне заробљенике и дивио се њиховој лепоти и пристојном држању. Он нам је предао фотографије које су направљене 1943. године. У јуну 2015. одржали смо парастос утопљеном војнику Марку Орловићу и свим његовим касније преминулим саборцима.

ве у градовима француског говорног подручја. Били су школовани и пристојног држања, тако да су остали у лепом сећању. Неки од њих су припадали „Љотићевцима” и одржавали су међусобне везе на међународном нивоу. Управо ови људи су били база српске популације која је неговала српске народне и верске обичаје у Швајцарској.

Баракe у којима су живели српски и руски ратни заробљеници
у Анделфигену

Посмртна поворка на сахрани Марка Орловића
кроз градић Анделфиген, 1943

Руска заједница у Цириху, која је основана 1938. године, при храму Покрова Пресвете Богородице у подруму једне зграде на адреси Haldenbachstrasse 2, 8006 Zürich, близу Циришког универзитета, помогла је да расељени Срби одрже своје православне обичаје те да се не асимилирају и не нестану у новој животној средини.

Гробно место Марка Орловића 1943. Сахрану је обавио непознати руски јеромонах. С десне стране се виде швајцарска деца из Анделфигена која су посматрала сахрану. Један од тих дечака је био и Вернер Стегеман.

Српски и руски ратни заробљеници у Швајцарској на гробном месту свог пријатеља Марка Орловића, који се утопио у језеру код Анделфигена, кантон Цирих, 1943

УДРУЖЕЊА „VEREIN” У ЦИРИХУ

Цирих је у другој половини 20. века постао значајан центар гостујућих радника из Југославије. То је такође било време комунистичке Југославије, која је преко амбасаде и конзуларних одељења координисала живот грађана сагласно тадашњој политичкој оријентацији државе. Тада су допунске школе биле добро организоване, као и остала удружења грађана у духу „братства и јединства” комунистичке Југославије. Удружења су такође била веома важна за новопридошле раднике који нису знали језик, јер су им људи при удружењима помагали да се снађу око смештаја, радних виза, у случају болести или административних потреба у иностранству. Удружења и допунске школе су биле будно контролисане од стране државних власти, не само од СФРЈ већ и од швајцарских. Било је ту удружења са дискутабилним мотивима дружења, од којих су зазирале обе државе. Извештај др Ј. Ендерлеа и Х. Хајнцмана од 25. 4. 1976, у којем говоре о томе колико су тадашња амбасада у Берну и конзулат у Цириху вршили притисак на југословенске грађане у Швајцарској да се повинују њиховим политичким убеђењима, сведочи о комплексном стању досељеника. У питању није био само притисак на Србе већ и на Хрвате. У извештају, поред осталог стоји:

Људи, не само међу Србима већ и међу Хрватима, боје се да се јавно укључе у активности мисија (католичких и православних). Често међу њима самима влада неповерење, јер не знају ко би евентуално могао прикупљати и даље прослеђивати информације југословенским властима... Конзуларне власти су се такође стално жалиле на ходочашће Хрвата у Ајнсиделн (католички манастир). Чак и мени. Критиковано је то што су тамо учесници носили заставе и грбове без звезде у средини, или са оригиналном хрватском (усташком) заставом. То је тачно. Међутим, људи су ми увек изнова објашњавали да се у томе не може видети никаква активност против југословенске државе. Они су тврдили да имају право на извесну аутономију. О овој теми се може расправљати из различитих углова. Према нашим принципима слободе, људи су слободни. Као Швајцарци, најмање смо компетентни да се о томе изјашњавамо. Проблем је превише компликован. С друге стране, за духовну службу је непожељно да групе које долазе из Немачке деле летке током ходочашћа. Ово је религиозна манифестација. Увек сам скретао пажњу свештеницима на то. Али ситуација је таква да, док год се ти леци деле ван простора где се држе службе, свештеници не могу интервенисати. Психолошки гледано, интервенција с наше стране не би била оправдана, јер би се притисак југословенских власти могао повећати, а страх међу људима би се појачао.¹⁰

С почетком грађанског рата у Југославији деведесетих година прошлог века дошло је до распада „југословенског” и једнообразног политичког концепта организације удружења. Фолклорна друштва и допунске школе остали су да функционишу као важан сегмент чувања културе и језика нашег

¹⁰ Имао сам увид у копију овог документа, који званично није нигде објављен.

народа у Швајцарској. Преостала удружења су се реорганизовала и преживела распад државе искључиво на националној основи. Финансијски опстанак удружења која су са мање чланова морала да плаћају месечне кирије није био једноставан. Нова удружења су ницала, али и пропала, што због недостатка новца, што због личне неслоге која је постојала међу људима.

Било је преко потребно да се успостави неки центар око којег ће се координисано радити са осталим удружењима. Тим поводом је 1992. године основан Српски културни савез, као идеално решење и као спона међу свим удружењима. Председник Српског културног савета данас је Звонко Јовановић из Цириха. Фолклорне организације су такође основале своје водеће тело које координише рад фолклорних друштава. Председник фолклорних друштава је Ненад Миленковић из Бадена. Постоји веома угледно удружење сликара „Урош Предић”, које води председник Дејан Милић из Берна. Писци у Швајцарској су окупљени око два своја удружења и уредно објављују своје радове у годишњим зборницима. У раду на подручју културе најактивније је удружење Хелсе, које професионално води Евица Марковић са тимом сарадника.

Поред фолклора, најактивнија су спортска удружења фудбалера, којих има скоро у сваком већем граду кантона Цирих. За похвалу је и то што Срби имају два кошаркашка клуба. Један је КК Кораћ, који постоји од 1993. године и води га Милош Кораћ из Цириха. Други значајан кошаркашки клуб је КК Дивац из Цириха, основан 2003. године, који је 2023. постао првак Швајцарске за младе до 16 година.

Млади кошаркаши КК Дивац као прваци Швајцарске 2023

Ови спортски клубови су веома важни за здраву интеграцију наших људи, јер се кроз спортске активности упознају са младим спортистима других народа који живе у Швајцарској.

Академија за младе фудбалере основана је 2006. године, а води је Милан Пантић из Цириха. Ову академију похађају деца узраста од 4 до 12 година.

Постоји такође Удружење српских привредника, на чијем челу стоји угледни хотелски угоститељ Стојан Стевановић из Севена, у кантону Швиц. Удружење сваке године организује привредни сајам у Цириху.

ДУХОВНА АГОНИЈА СРБА У ЦИРИХУ

Након доласка већег броја Срба у Швајцарску шездесетих година прошлог века, јавила се потреба Српске православне цркве да окупља свој народ у Швајцарској. Из историје Српске православне цркве у Швајцарској издвајамо текст који описује овај период:

На иницијативу Његове Светости Патријарха српског Германа и са благословом новоизабраног Епископа западноевропског Лаврентија (Трифунковић) одржана је 29. октобра 1969. г. Оснивачка скупштина, која је основала Српску православну црквену општину Св. Тројице у Швајцарској, са седиштем у Берну. За првог пароха поставио је епископ Лаврентије Драшка Тодоровића, дипломираног теолога из Београда који је у то време био на постдипломским студијама на Старокатоличком факултету у Берну, где се бавио студијама из пасторалне и практичне теологије. Рукоположење у чин свештеника обављено је 14. 12. 1969. године, у старокатоличком храму Светих апостола Петра и Павла у Берну.¹¹

Поред идеолошких неугодности са којима се Црква суочавала у односу са званичним институцијама СФРЈ у Швајцарској, било је лепих примера сарадње са швајцарским званичним црквама: Римокатоличком, Реформисаном и Старокатоличком црквом, које су помагале финансијски и логистички рад Црквене општине Св. Тројице у Швајцарској, односно у Цириху. Основан је Патронатски одбор, са представницима Евангелистичко-реформисане, Римокатоличке и Старокатоличке цркве. Овим одбором је председавао универзитетски професор др Курт Шталдер (Kurt Stalder). У горепоменутом тексту о историји Српске православне цркве у Швајцарској такође стоји:

Године 1973. преузете су у старом црквеноопштинском дому Евангелистичко-реформиране црквене општине Цирих – Нојминстер (Neumünster Zollikerstrasse 74, 8008 Zürich) службене просторије (парохијска канцеларија, канцеларија социјалне службе, сала са салоном, простор за библиотеку). Године 1989. преузет је цео комплекс у Zollikerstrasse 74/76. и истовремено основан Административни, културни и духовни центар Српске православне цркве у Швајцарској.¹²

Српска православна црква, односно Црквена општина Св. Тројице у Цириху, 1989. године званично је постала чланица Конференције хришћанских цркава у Швајцарској – Arbeitsgemeinschaft christlicher Kirchen in der

¹¹ <https://www.crkva.ch/istorijat/>.

¹² Ibid.

Schweiz. То је био златни период наше цркве у Швајцарској, када су власти у Југославији попустиле по питању контроле становништва, тако да је Црквена општина могла да организује Светосавски бал, Ђурђевдански и Јесењи сабор, на које је долазио велики број људи из свих крајева Швајцарске. То је био такође период буђења национализма међу југословенским народима, који је убрзо изнедрио грађански рат у Југославији 1991–1995, односно 1998–1999.

Црква је у том ратном периоду агоније идеолошког и религиозног идентитета постала једна од важнијих институција око којих се српски народ у Цириху окупљао. Удружење српских зубара у Швајцарској је својевремено донирало Свети крст на Спомен-храму Св. Саве на Врачару. Протојереј Драшко Тодоровић је имао одличну интуицију и поседовао компетентност за културне активности, тако да је 1986. успео да окупи на једном месту српску библиотеку „Катарина Јовановић”, коју је преузео од Association d’entraide des Yougoslaves и сместио је у Административни културни и духовни центар у Цириху. На истој адреси је 1992. преуредио капелу Св. Петке за богослужбене потребе. Такође је 1992. године основао Српску школу „Свети Сава”, до тада прву српску просветну установу у западној Европи, која је такође била у кантону Цирих. Године 1970. основан је Црквени хор „Стеван Мокрањац”, као хор ЦО Св. Тројице. Овим хором је дуго дириговао познати диригент Петер Витовец, оснивач и диригент швајцарског хора „Романос”. За време рата, 1994, основано је Мало српско позориште, за извођење образовних позоришних представа. Позориште је успело да привуче многе наше угледне људе у Швајцарској. Тада је такође основана фондација HOCS – Hilfswerk der orthodoxen Christen in der Schweiz, организација за помоћ православним хришћанима у Швајцарској. Ова организација је имала важну улогу у помоћи избеглицама, помагањем народних кухиња и финансирањем многих пројеката од народне важности у Србији и бившим републикама Југославије.

Дипломатска способност оца Драшка Тодоровића и његовог тима који је водио цркву у Цириху привукла је велику помоћ од стране Светског савета цркава за зидање нове зграде Богословског факултета у Београду и обнову манастира Лепавине. Тада су додељене многе стипендије студентима теологије за учење европских језика и за издавачку делатност у Србији.

Старокатоличка црква је у периоду од 25 година омогућила Црквеној општини у Цириху да врши богослужења у цркви Христа Спаситеља у циришком квартиру Ерликон. Касније је Старокатоличка црква уступила храм Св. Јелисавете у квартиру Видикон 1995. године. У овом храму су претходно служили православни Грци. Већ наредне 1996. године освећен је престо од стране владике Василија зворничко-гузланског. Од 2001. редовно се врше богослужења за српски народ у Цириху.

Крајем деведесетих година дошло је до неспоразума између матичне Епархије средњоевропске на челу са епископом Константином Ђокићем и управе Црквене општине Св. Тројице у Цириху на челу са протојерејем Драшком Тодоровићем. Врхунац неспоразума је наступио крајем 2001. године,

када је надлежном епископу, Костантину, био забрањен приступ цркви и црквеним просторијама.

Верници Српске православне цркве који су желели да остану у благодатној заједници са својим епископом почели су да посећују богослужења у храмовима Руске цркве Московске патријаршије, Заграничне руске цркве, Грчке православне цркве, Румунске православне цркве, или су одлазили на богослужења СПЦ у Санкт Галену, Базелу и Берну.

Будући да проблем од 2001. године није решен мирним путем, у Лозани је 26. септембра 2004. основана иницијативна група грађана швајцарских држављана православне вере и српског порекла. Идеја је била да са благословом надлежног епископа Константина ова група ступи у контакт са управом ЦО Св. Тројице у Цириху како би интерно пронашли пут до успостављања мира између управе ЦО и своје матичне Епархије. Управа ЦО Св. Тројице није желела да ступи у контакт са овом групом грађана, сматрајући да није неутрална по питању њиховог проблема са матичном епархијом.

На седници Св. архијерејског синода СПЦ у Београду 24. новембра 2004. године објављен је званични документ у којем поред осталог стоји:

Умолити Његово Преосвештенство Епископа средњоевропског Г. Константина да за вернике Српске православне црквене општине у Цириху обезбеди редовно богослужење, и по потреби изнађе нова богослужбена места.

Темељ оснивања парохије Успења Пресвете Богородице СПЦО у Цириху постављен је убрзо после доношења горенаведене одлуке Светог архијерејског синода.

На једном предавању др Мирослава Симијоновића, тада протођакона, пред почетак Божићнег поста 28. новембра 2004. године – „Пост и молитва по светоотачком предању Православне Цркве” – у просторијама Српског културног друштва у Дибендорфу покренуто је питање организовања Божићне литургије за вернике који желе да буду у благодатној заједници са својим епископом. Иницијатор је био енергични господин др Александар Тимотијевић из Цириха. Протођакон Мирослав је пренео надлежном епископу Костантину жељу верујућег народа, а епископ Константин је изразио жељу да он лично учествује на Божићном богослужењу у Цириху.

Основан је Иницијативни одбор за организовање Божићнег богослужења у саставу: др Предраг Колаковић (председник), др Марина Уекер (потпредседник), Горан Шмитран (секретар), Србољуб Спасојевић (благјаник), Рада Видаковић (члан) Драган Столић (члан), протођакон др Мирослав Симијоновић (члан).

Будући да Грчка православна црква слави Божић по новом календару, уступљен је храм Св. великомученика Димитрија за богослужбене потребе наше цркве. Због протестног писма Фондације за унапређење Српске православне цркве у Швајцарској, упућеног Фондацији Грчке православне цркве зато што су дозволили нашем епископу Костантину да служи у цркви,

управа Грчке православне цркве у Цириху се дистанцирала од претходне изјаве да ће дозволити богослужења Српској православној цркви о свим празницима и уступила је цркву само за празник Крстовдана, Богојављења и на дан рукоположења протођакона Мирослава Симијоновича у суботу 5. фебруара 2005. године.

ХРАМ У ЦИРИШКОМ КВАРТИРУ ШВАМЕНДИНГЕН

Након рукоположења оца Мирослава у Грчкој православној цркви Св. Димитрија, почела је агонија у Цириху. Без храма и средстава за нормалан пастирски рад, једино са благословом Свете Цркве, верницима који су желели да буду лојални свом духовном пастиру, епископу Константину, и сагласно одлуци Светог Синода у горенаведеном акту, Господ је творио пут који су поједини људи покушали да затворе. Отворен је пут до изналажења новог богослужбеног места у Цириху који је био посвећен Успењу Пресвете Богородице. На овом путу је Господ одабрао једног племенитог Швајцарца.

Господин Александар Јегер (†2006) је човек који је много помогао да Срби добију цркву у северном циришком квартиру Швамендинген. Он је био пацијент госпође Славице Крстић, чланице управе Црквене општине Светоуспенског храма, преко које је управа ступила у контакт с њим. Као члан Новоапостолске цркве, господин Јегер је могао благоданом да утиче на госпођу Катарину Милер и остале чланове из управе Новоапостолске цркве да буду наклоњени нама. За куповину објекта су биле заинтересоване још две религиозне институције. Штавише, једна је била спремна да отплати у готовини читав објекат, али су Швајцарци то одбили. Госпођа Катарина Милер је казала да ће нас чекати годину дана да прикупимо новац, али да морамо имати уговор за кредит са неком швајцарском банком.

Зашто је покојни Александар Јегер био толико спреман да помогне Србима? Он је био тешко оболео, брак му се распао, те је имао суицидне помисли. Госпођа Славица Крстић га је у то време пазила и бринула о његовом здрављу. У једном од разговора поменула је потребу за богослужбеним местом и тако је он предложио храм и објекат у квартиру Швамендинген. Њему лично било је веома важно да пред смрт, као верујући човек, може да учини неко добро дело верујућим људима, којима је било потребно богослужбено место окупљања. Српска заједница га је испоштовала и неколико пута је био почасни гост на вечерама које су њему приредили.

Током преговора за куповину објекта подбор су сачињавали председник др Предраг Колаковић, адвокат Драгана Симијонович и свештеник др Мирослав Симијонович. Будући да Српска црквена општина није имала довољно новца за куповину објекта, умолили су представнике Новоапостолске цркве да им допусте да изнајмљују просторије док не прикупе новац за куповину. Катарина Милер је предложила да се плаћа изнајмљивање цркве, сале и подрумских просторија на месечном нивоу од 2.500 франака. Др Предраг

Колаковић и свештеник др Мирослав Симијоновић били су спремни да ту понуду прихвате. Тада је адвокат Драгана Симијоновић, као правни саветник Црквене општине, узела реч и предложила да Црквена општина плаћа кирију 3.000 франака, али ако наша Црквена општина успе да прикупи новац за куповину објекта, да се 50% од уплате за кирију уложи у откуп објекта! На велику радост српске делегације, представници Новоапостолске цркве су овај предлог прихватили. Следеће године, када је Црквена општина потписала куповину објекта, они су, као увек коректни Швајцарци, вратили 15.000 франака од кирије.

Тај период од јула 2005. до јула 2006. био је веома тежак. Поред интерних проблема међу православним Србима у Цириху, требало је прикупити у току године 750.000 франака како би се створили услови за кредит и за куповину земљишта у Цириху од 993 квадратних метара, зграде са 5 апартмана, црквом, црквеном салом и подрумским просторијама у вредности од 1.550.000 франака. Овај период агоније указује много више на лепе примере пожртвовања, јер су многе породице приложиле по 1.000 франака и више за грађевински фонд. Тада је и наша амбасада у Берну уплатила у грађевински фонд 1.000 франака, као гест заједничке жеље да се помогне при прикупљању новца за откуп овог веома важног објекта у Цириху. Ипак, није било могуће да се за годину дана прикупи потребних 750.000 франака, колико су банке тражиле за улог у јавне објекте.¹³ Тада је адвокат Драгана Симијоновић, која је радила у угледној UBS банци, помогла да наша Црквена општина добије неопходан кредит, будући да је лично преузела гаранције у банци. Кредит смо на крају добили у лето 2006. године, потписали смо уговор о куповини земљишта и комплетног објекта и већ након 9 година, 2015, кредит UBS банци је потпуно исплаћен. Данас је то једини објекат у кантону Цирих који је у катастру заведен као власништво Српске православне цркве. Данашња вредност земљишта и објекта процењена је на 5.500.000 франака.

На овој адреси су, поред Црквене општине, Храма Успења Пресвете Богородице, смештени следеће организације:

1. Српски институт у Швајцарској
2. Просвјета за Швајцарску
3. Српски културни савез у Швајцарској
4. Удружење пензионера у Цириху
5. Шаховски клуб у Цириху
6. Недељна црквена школа.

При Храму Успења Пресвете Богородице активан је Црквени хор „Богородичин” и дечији хор „Богородичин”, под вођством диригента Оливере Секулић, са помоћним диригентом Немањом Тричковићем. Дечију певачку групу воде Ирина и Софија Симијоновић. Појачку певничку групу води протиница Надица Михајловић.

¹³ За куповину приватних станова банке су тражиле око 20% улога купаца, док је за јавне објекте тај улог био 50%.

При одељењу за уметност Српског института постоји етно група „Источник”, а са радом је почео и оркестар Српског института под вођством диригента Оливере Секулић.

Његово Преосвештенство Епископ Андреј на оснивачкој седници Српског института у Швајцарској са протојерејем ставрофором Мирославом Симијоновићем, 27. августа 2022

Српски институт у Швајцарској основан је 27. августа 2022. у Цириху, по узору на Матицу српску и уз поучне савете председника ове установе, проф. др Драгана Станића. Статути су усклађени по нормама академских института у Швајцарској, уз неке неопходне додатке с обзиром на посебност наших прилика у Цириху. Почасни председник Српског института је Његово Преосвештенство Епископ швајцарски, Господин Андреј Чилерцић, председник је др Јека Гордић Мацура, директор др Саша Бјелић, секретари мр Мира Јовановић и Гордана Нишевић, а чланови др Миомир Маринковић и протојереј ставрофор др Мирослав Симијоновић, настојатељ храма Успења Пресвете Богородице у Цириху. Институт има пет одељења – за природне науке, за друштвене науке, за књижевност и статистику, за уметност и за медије.

У црквеној сали се организују предавања која припремају сарадници Српског института из својих области. Петком се организују часови иконописања које води протојереј ставрофор др Мирослав Симијоновић. Часове црквеног појања преко интернета води протојереј ставрофор мр Ненад Михајловић. Велику подршку Републике Србије Српском институту представља квалитетно одабран колегијум професора Српске допунске школе у кантону Цирих, који организују веома добра предавања једном месечно. У Одељењу

Поздравни говор председника Матице српске, проф. др Драгана Станића, на оснивачкој седници Српског института у Швајцарској 27. августа 2022, путем савремених медија

Светосавски програм дечијег хора „Богородичин” и оркестра Српског института у Цириху 27. јануара 2024

за књижевност и статистику ангажоване су др Јелена Ангеловски, др Јелена Тодоровић, др Марија Гаћиновић и др Романа Радовић.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на многе верско-политичке, културолошке и финансијске непогодности, наш народ је доста успео у Цириху. У демократској Швајцарској је нашим удружењима вероватно један од највећих проблема плаћање месечне кирије за просторије, осигурања и плата професионалним радницима. Финансије су биле један од фактор успона и падова цивилизација, па тако и наших дијаспора. Поред финансија, постоји један скривени проблем који се потенцијално крије у свакоме од нас – људска ћуд.

Мудро рече Сократ (470–399. пре Христа):

Паметни уче од свега и свакога, просечни људи од својих искустава, а мање паметни (глупи) људи имају одговоре за све.

Ове речи се посебно могу применити на живот и рад наших људи у дијаспори. Заиста, међу нама има много паметних људи који ћуте и обављају своје послове, уче се од „свега и свакога” и труде се да сваком даном буду бољи људи, јер живети успешно, као странац у дијаспори, могу само бољи од „свега и свакога”, посебно у Швајцарској. Таквим начином размишљања, рада и живота, они свесно помажу да се углед нашег народа на западу поправи. Имамо, такође, људе који су свесни свог идентитета у страном свету, који поседују у себи породичну доброту, али који нису у могућности да победе своје слабости, тако да се поучавају од својих сопствених искустава – разочарања, падова, али и успеха. На крају, нису ретки међу нама ни људи који „имају одговоре за све”! То су наши драги вечити критичари свега, свакога и свачега, који у свему виде грешке, подвале, некомпетентност, завере, и то управо код оних који нешто раде за добро наше заједнице. Сами не помажу, већ и одмажу, својим коментарима одвраћају људе да помогну рад наших удружења. Господ би њима упутио благи прекор своје љубави: „Тешко вама књижевници и фарисеји, лицемјери, што затварате Царство небеско пред људима; јер ви не улазите нити пуштате да уђу они који би хтјели” (Мт. 23,13).

Они својим коментарима одузимају драгоцену животну енергију вредним људима, који су свесни тога да их благоразумним објашњењима неће покренути да се мењају и буду бољи људи. Немачки философ Емануел Кант (1724–1804) о њима је тачно рекао: „Паметан човек се мења – будала, никада”.

Заиста је ово тема за размишљање: да ли се ми као народ мењамо, сазревамо, бивамо бољи из дана у дан, или можда припадамо оној групи људи који се не мењају кроз живот и чврсто се држе својих принципа... па шта буде?

Ипак, треба да се дивимо како је Сократ погодио три карактерне особине нашег народа! Ко зна, можда је и он био Србин, јер, ко ће кога, ако не свој свога – добро да познаје?

АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ

ВЛАДИМИР ГРЕЧИЋ (Лазница, 1938). Редовни професор Универзитета у Београду у пензији. Завршио је Економски факултет у Београду (1966), где је стекао степен магистра (1970) и доктора економских наука (1972). Радио је у Институту за међународну политику и привреду (у својствима од асистента истраживача до научног саветника, помоћника директора за научни рад и заменика директора Института). Предавао је Економију рада на Економском факултету Универзитета у Београду (1992–2003) и на другим универзитетима у Србији и иностранству. Објавио је десетак књига и преко 200 чланака у часописима и поглавља у зборницима радова. Радове објављује и на страним језицима: енглеском, француском, немачком, руском и шпанском. Члан је Одбора за проучавање становништва САНУ, члан Научног друштва Србије и редовни члан Српске академије економских наука. Живи у Београду.

МИЛЕНКО Д. КАРАНОВИЋ (Подравска Слатина, 1940). Историчар, универзитетски професор. Дипломирао је на Одсеку историје Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу 1964. Магистрирао је модерну историју Европе на Универзитету Висконсин-Медисон 1970. и докторирао руску и балканску историју на истом универзитету 1974. Био је професор на неколико факултета у држави Висконсин и држави Калифорнија. Предавао је: Европску цивилизацију, Историју Русије и Совјетског Савеза, Рађање национализма, Политичку географију и Историју света. Објавио је већи број научних радова у САД и у неколико држава Европе. Монументално дело му је *Развој образовања у Србији и појава њене интелелигенције, 1838–1858* (Columbia University Press), награђено 1995. као најбоља књига у области образовања Источне Европе написана на енглеском језику. Живи у Фулшару, Тексас, САД.

ИВОНА КНЕЖЕВИЋ (Нови Сад, 1985). Помоћник управника послова Матице српске и секретар Одбора за исељеништво Матице српске. Основне академске студије на Правном факултету у Новом Саду завршила је 2009. године, а диплому мастер академских студија на истом факултету стекла је 2012. Током трајања мастер студија и рада у Основном суду, а након стицања стручног искуства, положила је Државни испит за рад у државним органима 2011. године, а 2013. и Правосудни испит. Од 2023. године поседује лиценцу медијатора Министарства правде Републике Србије за посредовање при мирном решавању спорова. Тренутно је на докторским академским студијама на Правном факултету у Новом Саду. Области истраживања: поступак реституције, правна заштита културног наслеђа, медијација (бенефити мирног решавања спорова), грађанско право, српска дијаспора. Члан је Матице српске и Удружења правника Србије.

БОБАН КОВАЧЕВИЋ (Београд, 1970). Новинар, економиста и доктор комуниколошких наука, доцент. Од 1992. године запослен је у Радио-телевизији Србије. Од 1998. године у Програму за дијаспору прати живот и рад наших људи у расејању. Аутор је књиге *Дијаспора у еџу* у издању Радио-телевизије Србије (2022) и више научних радова из области медија и управљања људским ресурсима. Добитник је међународног признања Пупинова медаља за 2021. годину, коју му је доделила америчко-српска фондација „Младен Селак” на 41. октобарским суретима у Идвору, као и новинарске награде „Златно перо” Српског културног друштва „Штајерска скупност” из Марибора, за новинарство и информисање Срба у дијаспори (2015).

МИЛИЦА ЛАНГОВИЋ (Лесковац, 1992). Истраживач приправник на Институту за физику Универзитета у Београду. Све нивое студија (основне, мастер и докторске студије) завршила је на Географском факултету Универзитета у Београду. Њена научноистраживачка интересовања су у домену миграција становништва и геопросторних анализа популационих процеса. Докторску дисертацију под називом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији” одбранила је 2024. године. Током досадашњег научноистраживачког рада учествовала је на девет међународних и националних научноистраживачких пројеката, међу којима се посебно може издвојити MIGREC – Migration, integration and governance research centre (Horizon 2020). Коаутор је два универзитетска уџбеника и једне научне студије. Објавила је већи број научних радова и учествовала у раду бројних научних конференција, стручних школа, семинара и радионица у земљи и иностранству. Била је у студијским посетама Универзитету у Шефилду (Велика Британија) и Хеленској фондацији за европску и спољну политику ELIAMEP (Грчка) (MIGREC), те боравила на Географском институту Природно-математичког факултета Универзитета Св. Кирил и Методиј у Скопљу (Северна Македонија) (Erasmus+).

МАРКО ЛОПУШИНА (Рашка 1951). Новинар, историчар и публициста. Дипломирао је на Факултету политичких наука у Београду. Доктор наука је по позиву на Слобомир универзитету у Бијељини. Сарадник је САНУ, Матице српске и Академије Републике Српске. Четири деценије истражује српску дијаспору на свим континентима света. Аутор је око 1.000 новинских текстова о дијаспори, 25 књига, од чега 4 енциклопедије о Србима у расејању и још 80 публицистичких дела. Важније књиге: *Сви Срби светла*, Београд 1995; *Илустрирана историја српске дијаспоре*, Београд 2010; *Срби у Америци*, Нови Сад 2010; *Срби у Аустралији*, Нови Сад 2012; *Срби у Русији*, Нови Сад 2016; *Цензура у Србији*, Нови Сад 2017; *Срби у Немачкој*, Нови Сад 2018; *Срби у Аустрији*, Нови Сад 2020; *Енциклопедија српске дијаспоре* у три тома, Београд 2020–2024.

ИВАНА Ж. ПЕТКОВИЋ (Земун, 1965). Дипломирала је на Одељењу за социологију, магистрирала на Интердисциплинарној катедри за антропологију и докторирала на Одељењу за филозофију Филозофског факултета у Београду. Радила је као истраживач Института за социолошка истраживања Филозофског факултета и Института друштвених наука у Београду и као наставник на Департману за филозофију Филозофског факултета у Нишу. Тренутно је запослена као наставник на Високој школи за образовање васпитача у Кикинди. Бави се проблематиком културног контакта и размене, менталитета и идентитета у историји.

ГОРДАНА ПЕШАКОВИЋ је професор, писац, песник, истраживач и хуманиста. Предаје на факултетима у САД, Кини, Русији, Вијетнаму, Узбекистану, Тајланду, Канади, Аргентини, Чилеу, Киргистану, Тајвану, Француској и Србији. Добитник је награде председника Универзитета у САД за најбољег професора 2013. Била је декан пословног факултета на Универзитету Херзинг у Орланду (2014–2018). Објавила је више научних радова у стручним часописима, била коаутор у више стручних књига, презентовала радове на научним конференцијама. Домени њеног научног истраживања су економија и међународно пословање. Била је главни говорник на конференцијама у САД, Мексику, Индонезији, Узбекистану, Тајланду и Србији. Члан је Academy of International Business, American Association of Russian,

Eurasian and East European Studies, International Studies Association, World Affairs Council of America и Hispanic Chamber of Commerce. Њена књижевна биографија укључује седам књига поезије, књигу путпописа и књигу есеја. Приче, путописи и песме су јој објављивани у водећим часописима у Југославији, Србији, САД и Узбекистану и у неколико зборника радова. Члан је Удружења књижевника Србије и Савета Одбора за исељеништво Матице Српске. Један је од покретача пројекта „Београдски читач”. Добитница је Златне значке Министарства културе и просвете (2018), светосавске награде „Благодарје” Удружења књижевника Србије (2020) и књижевне награде „Растко Петровић” за животно дело (2022).

ДРАГОМИР РАДЕНКОВИЋ (Нови Сад, 1951). Бивши дипломата, амбасадор у пензији. Магистрирао и докторирао (1997) на Економском факултету Универзитета у Београду. Након студија започео универзитетску, затим наставио научну, па дипломатску каријеру. Био је генерални конзул Републике Србије у Темишвару и отправник послова а.и. Амбасаде Савезне Републике Југославије у Букурешту. Бави се питањима права и положаја Срба у региону и националних мањина у Србији, савременим међународним односима, процесима евроинтеграције, питањима еврокомунизма, социјалдемократије и др. Објавио је књигу *Економске концепције еврокомунизма* (Београд 1998) и више од 30 радова и чланака.

МИРОСЛАВ СИМИЈОНОВИЋ (Гњилане, 1967). Доцент Богословског факултета „Св. Сава” у Либертивилу у Чикагу, САД, за предмет Историја црквене уметности и архитектуре са црквеном археологијом. Члан Српског института у Швајцарској. Старшина Светоуспенског храма у Цириху. Докторирао на Фрибуршком универзитету 2003. темом „Das Licht in derbyzantinischen Mystik und Malerei. Der Einfluss von Simeon dem Theologen und anderen Mystikern in der Byzantinischen Ikonmalerei”. Ликовну академију у Чикагу (American Academy of Art) завршио 1994. Богословски факултет „Св. Сава” у Либертивилу – Чикаго дипломирао 1991. Бави се проучавањем црквене уметности, архитектуре са црквеном и библијском археологијом и њиховим значајем за развој хришћанског богословља у прошлости и садашњости. Аутор је 14 научних радова. Објавио је књиге: *Брак у црквеној ирагицији*, Крагујевац 1997; *Das Licht in der byzantinischen Mystik und Malerei. Der Einfluss von Simeon dem Theologen und anderen Mystikern in der byzantinischen Ikonmalerei*, München 2004; *We Have Seen His Glory. A Monograph on the Frescos at Holy Resurrection Serbian Orthodox Cathedral*, Chicago 2010; *Иконописца. Балада о једној љубави*, књ. 1, Грачаница – Цирих 2020.

ЉИЉАНА ЧАБРИЛО БЛАГОЈЕВИЋ је доктор социологије и социјалне политике. Докторирала је на Европском центру за мир и развој (ЕЦПД), чији је оснивач Универзитет Уједињених нација за мир, Београд (Србија). Магистрирала је на Школи напредних студија друштвених наука (ЕХЕСС), Париз (Француска), одсек за историју и социологију, а диплому основних студија стекла на Правном факултету Универзитета у Београду, на смеру међународно јавно право. Области истраживања: миграције становништва – југословенска и српска емиграција после Другог светског рата, посебно специфичности старења миграната.

Даница ШАНТИЋ (Београд, 1976). Редовни професор и продекан за науку и међународну сарадњу на Географском факултету Универзитета у Београду. Њена истраживачка поља су миграције, демографија и питања становништва у вези са

циљевима одрживог развоја. Аутор је више од 70 научних радова, учествовала је у више од 20 националних и међународних пројеката (MIGREC – Horizon 2020, Истраживање намера и ставова становништва Србије о миграцијама са фокусом на израду мера и активности – Министарство за демографију и популациону политику, итд.) и учествовала на бројним конференцијама. Један је од оснивача мреже MICARD, члан Управног одбора Миграцијске мреже Западног Балкана (WB MIGNET), ICMPD експерт у оквиру Прашког процеса, научни сарадник Canadian Research Chair on Global Migration Processes, World Social Science Fellow (WSSF) и Fellow of the European Centre for International Affairs (ECIA). Била је ангажована на пројектима и активностима Комесаријата за избеглице и миграције (КИРС), Агенције европске уније за азил (EUAA), Организације за безбедност и сарадњу (ОЕБС), Међународне организације за миграције (ИОМ), Организације Уједињених нација за развој (UNDP), немачке организације GIZ и других.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Рукопис се шаље електронским путем на адресу: **iknezevic@maticasrpska.org.rs**.

Формулар *Изјаве* да рад није (нити ће бити) објављиван или понуђен неком другом часопису или издавачу за објављивање електронски ће Вам доставити секретар Одбора за исељеништво Матице српске. Рукопис можете доставити и поштом на адресу: **Ивона Кнежевић, Гласник МС за исељеништво, Матице српске 1, 21000 Нови Сад**. Са секретаром Одбора можете контактирати и усмено на тел. 021/527-622.

Уз рукопис рада прилаже се кратка биобиблиографска белешка о аутору, као и број телефона, електронска адреса, име и адреса установе где је аутор запослен.

Рукописи на српском језику треба да буду на ћириличном писму, у Microsoft Word-у, величине до 30.000 словних знакова (укупно с размацима, укључујући **сажетак** на српском и **резиме** на енглеском језику, слике, табеле и друге прилоге).

Основни текст треба да буде написан уз поштовање следећих захтева – Врста слова: **Times New Roman**; проред: **1,5**; величина слова: **12**. Одступ првог реда у пасусу: **1,25**. Наслове одељака првог нивоа писати великим словима (верзалом), центрирано, одвојено од основног текста једним редом пре и после њега. Наслове одељака другог нивоа наводити малим словима, центрирано, такође одвојено од основног текста једним редом.

Раду приложити и сажетак (од 10 до 15 редака) на српском и енглеском с четири до шест кључних речи, у прореду 1, величине слова 11. Сажетак и кључне речи на српском језику дају се непосредно испод наслова рада и имена и афилијације аутора. Резиме и кључне речи на енглеском језику дају се на крају рада, након списка цитиране литературе, такође испод наслова рада и имена и афилијације аутора.

Фусноте (напомене уз текст, спуштенице): проред 1, величина слова 10. Напомене (фусноте) користити само за пропратна објашњења, а не за цитирање или навођење референци. За цитирање или само позивање на нечије дело користити библиографску парентезу.

Страна имена у раду писати онако како се изговарају (транскрипција на српски језик према Правопису српскога језика), с тим што се при првом навођењу у загради име даје изворно.

Илустративни прилози уз радове (фотографије, графикони, географске карте...) треба да буду искључиво црно-бели и с називом прилога (навести аутора фотографије, односно извор фотографије, географске карте и графикона). Аутор треба да означи место прилога у тексту.

САЖЕТАК

Сажетак се даје на почетку рада (на српском језику). Сажетак укратко приказује суштину рада. Конкретно, треба да да основне информације о циљу и предмету рада, те методологији и приступу истраживању. Обим сажетка треба

да износи између 10 и 15 редова (700–1100 словних места укупно). Сажетак је праћен списком кључних речи (4–6). На крају рада даје се превод сажетка и кључних речи на страни језик.

БИБЛИОГРАФСКА ПАРЕНТЕЗА

Библиографска парентеза, као уметнута скраћеница у тексту која упућује на потпуни библиографски податак о делу које се цитира, наведен на крају рада, састоји се од отворене заграде, презимена аутора, године објављивања рада који се цитира, те ознаке странице с које је цитат преузет и затворене заграде. Презиме аутора наводи се у изворном облику и писму. Пример:

(Ивић 1986: 128) за библиографску јединицу: Ивић, Павле (1986). *Српски народ и његов језик*. 2. изд. Београд: Српска књижевна задруга.

Ако се цитира више суседних страница истог рада, дају се цифре које се односе на прву и последњу страницу која се цитира, а између њих се ставља црта, на пример:

(Ивић 1986: 128–130) за библиографску јединицу: Ивић, Павле (1986). *Српски народ и његов језик*. 2. изд. Београд: Српска књижевна задруга.

Ако се цитира више страница истог рада које нису у низу, цифре које се односе на странице у цитираном раду одвајају се запетом, на пример:

(Ивић 1986: 128, 130, 145) за библиографску јединицу: Ивић, Павле (1986). *Српски народ и његов језик*. 2. изд. Београд: Српска књижевна задруга.

Уколико је реч о страном аутору, презиме изван парентезе треба транскрибовати на језик на коме је написан основни текст рада, на пример, Џ. Шорт за John Rennie Short, али у парентези презиме треба давати према изворном облику и писму, на пример:

(Short 1996: 106) за библиографску јединицу: Short, John Rennie (1996). *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture, and Power*. Oxford: Blackwell Publishing.

Када се у раду помиње више радова које је један аутор публиковао исте године, у текстуалној библиографској напомени потребно је одговарајућим азбучним словом прецизирати о којој је библиографској одредници из коначног списка литературе реч. На исти начин потребно је, наравно, обележити библиографску јединицу и у списку цитиране литературе. Пример:

(Murphy 1974a: 12).

Уколико библиографски извор има више аутора, у уметнутој библиографској напомени наводи се презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом **и др.** (односно **et al.**, ако је библиографски извор на страним језицима који користе латинично писмо):

(Ивић и др. 2007) за библиографску јединицу: Ивић, Павле; Иван Клајн, Митар Пешикан и Бранислав Брборић (2007). *Српски језички ћириручник*. 4. изд. Београд: Београдска књига.

(Poss et al. 2000) за библиографску јединицу: Poss, Christopher; Bryan Lowes and Leslie Chadwick (2000). *Dictionary of Economics*. 3rd ed. Glasgow: Harper Collins.

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразиран, у текстуалној библиографској напомени није потребно наводити презиме аутора. Пример:

Према Марфијевом истраживању (1974: 207), први сачувани трактат из те области сачињен је бенедиктинац Алберик из Монте Касина у другој половини 11. века.

Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду треба одвојити знаком тачка са запетом (;). Пример:

(Белић 1958; Стевановић 1968).

Ако је у рукопису, услед немогућности да се користи примарни извор, преузет навод из секундарног извора, у парентези је неопходно уз податак о аутору секундарног извора навести и реч „према“:

„Усменост” и „народност” бугарштица Ненад Љубинковић доводи у везу с прилагођеношћу средини (према Килибарда 1979: 7).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Цитирана литература даје се при крају рада у засебном одељку насловљеном ЛИТЕРАТУРА. У овом одељку разрешавају се библиографске парентезе скраћено наведене у тексту. Библиографске јединице (референце) наводе се по **азбучном** или **абecedном** реду презимена првог или јединог аутора како је оно наведено у парентези у тексту. Прво се азбучним редом наводе презимена првог или јединог аутора чији су радови објављени ћирилицом, а затим се абecedним редом наводе презимена првог или јединог аутора чији су радови објављени латиницом. Ако опис библиографске јединице обухвата неколико редова, сви редови осим првог увучени су удесно за два словна места (висећи параграф).

Пошто се цитирана литература користи за библиометријску и наукометријску анализу аутора, часописа и самих радова, молимо ауторе да пре достављања рукописа пажљиво провере списак литературе, као и само цитирање у тексту.

ЛИТЕРАТУРА се наводи према стандарду за цитирање Матице српске (МСЦ):

Монографска публикација

Презиме, име аутора и (евентуално) средње слово (односно, код аутора с руског говорног подручја – очество). Наслов књиге. Уколико је превод, податак о преводиоцу. Приређивач или нека друга врста ауторства. Податак о издању или броју томова. Место издавања: издавач, година издања. Пример:

Милетић, Светозар (2001). *О српском ипшану*. Избор и предговор Чедомир Попов. Нови Сад: Градска библиотека.

У случају ауторства двају или више аутора, након података за првог дају се одговарајући подаци за остале ауторе: име (средње слово – очество) и презиме другог и осталих аутора, међусобно одвојени запетом.

Ако није дат податак о издању, подразумева се да је реч о првом издању. У случају 2, 3, 4. итд. издања редни број издања може се навести као у првом параграфу Упутства за монографске публикације (Податак о издању или броју томова). Пример:

Белић, Александар (1958). *О језичкој йрироди и језичком развийку: линвистичка исйишвања*. Књ. 1 – 2. изд. Београд: Нолит.

Монографска публикација с корпоративним аутором

Комисија, асоцијација, организација, уз коју на насловној страни није наведено име индивидуалног аутора, преузима улогу корпоративног аутора. Пример:

Београдска филхармонија (2005). *Сезона 2005–2006. Циклус Ханс Сваровски*. Београд: Београдска филхармонија.

Република Србија. Републички завод за статистику (2008). *Два века развоја Србије: Сйаийсйички йрељед*. Београд: РЗС.

Анонимна дела

Дела за која се не може установити аутор препознају се по своме наслову. Пример:

Српске народне зајонейке (1877). Уредио и издао Стојан Новаковић. Београд: Задужбина Чупићева.

Зборник радова с конференције

Пантић, Мирослав (ур.) (2004). *Ресава (Горња и Доња) у исйорији, науци, књижевности и уметности*. Научни скуп, Деспотовац, 20–21. август 2003. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”.

Монографске публикације с више издавача

Палибрк Сукић, Несиба (2005). *Руске избејлице у Панчеву: 1919–1941*. Предговор: Алексеј Арсењев. Панчево: Градска библиотека и Историјски архив.

Ђорђевић, Љубица (2001). *Библиографија дела Десанке Максимовић: 1920–1971*. Београд: Филолошки факултет, Народна библиотека Србије и Задужбина Десанке Максимовић.

Монографске публикације с више издавача и више места издања

Јеринг, Рудолф фон (1998). *Циљ у йраву*. Београд: Службени лист СРЈ, Подгорица: ЦИД и Сремски Карловци и Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Монографске публикације с једним издавачем лоцираним у више места издања

а) У два места издања – наводе се оба места.

Black, John (2002). *A Dictionary of Economics*. Oxford and New York: Oxford University Press.

б) У више од два места издања наводи се само једно место (седиште издавача) и додаје **итд.** (односно **etc.**, ако је публикација објављена на језику који користи латинично писмо).

Bannock, Graham et al. (2003). *Dictionary of Economics*. London etc.: Penguin Books.

Фототипско издање

Презиме, име аутора. *Наслов књије*. Место првог издања, година првог издања. Место поновљеног, фототипског издања: издавач, година репринт издања.

Соларић, Павле (2003). *Поминак књижевски*. Венеција, 1810. Инђија. Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић”.

Секундарно ауторство

Зборници научних радова описују се према имену уредника или приређивача.

Презиме, име уредника (или приређивача). *Наслов дела*. Место издања: издавач, година издања.

Радовановић, Милорад (ур.) (1996). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ и Службени гласник.

Његован, Драго (прир.) (2009). *Злочини окупајтора и њихових помагача у Војводини. V Група масовних злочина у Срему. Акција Виктора Томића и покрећени преки суд у Срему 1942*. Нови Сад: Прометеј и Мало историјско друштво.

Рукопис

Презиме, име. *Наслов рукописа* (ако постоји или ако је у науци добио општеприхваћено име). Место настанка. Институција у којој се налази, сигнатура, година настанка.

Николић, Јован. *Песмарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

Рукописи се цитирају према фолијацији (на пример, 2а-3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

Прилог у серијској/периодичној публикацији

Презиме, име аутора и (евентуално) средње слово – очество. Наслов текста у публикацији. *Наслов часописа*, годиште или том публикације, година (или потпун датум) издања, број свеске: стране на којима се текст налази.

Рибникар, Јара (2004). Нова стара прича. *Летопис Мајнице српске*, књ. 473, св. 3 (март 2004), 265–269.

Чланак или поглавље у књизи

Спиридонових, Срђан (1998). Како је метар настао и како је доспео у Србију, у: Тодор И. Подгорац (ур.) *Наука и техника у Србији друге половине века 1854–1904*. Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, 868–884.

Прилог у новинама

Презиме, име аутора. Наслов текста. *Наслов новина*, датум, странице. Пример:

Кљакић, Слободан (2004). Черчиллов рат звезда против Хитлера. *Политика*, 1. 7. 2004, 5.

Рад у зборнику радова

Презиме, име аутора и (евентуално) средње слово – очество. Наслов текста у публикацији: стране на којима се текст налази. У зборнику: Име (евентуално средње слово – очество) и презиме уредника (или приређивача). *Наслов дела*. Место издања: издавач, година издања.

Архивски извори (необјављени)

По правилу, податке о архивским изворима требало би наводити следећим редоследом:

1. Име архива (пуно и/или скраћено); пример: Архив Србије (АС)
2. Назив фонда или збирке (пуно и/или скраћено); пример: Министарство финансија (МФ)
3. Година
4. Одељци и серије у оквиру фондова и збирки
5. Подаци о количини грађе.

Количина је изражена бројем књига, кутија, фасцикли, свежњева, регистратора и сл. За техничке инвентарске јединице, које су најчешће употребљаване као јединице мере, користе се скраћенице:

д.	досије	п.	повез
књ.	књига	рег.	регистратор
ком.	комад	св.	свежањ
кут.	кутија	свес.	свеска
о.	омот	ф.	фасцикла
пак.	пакет		

Ако се име архивске установе, назив фонда/збирке и одељка/серије у оквиру фонда/збирке наводи само скраћено, потребно је одмах после наслова *Архивска грађа* навести списак свих скраћеница које се под тим насловом користе. То се односи и на податке о архивској грађи у страним архивима, односно на архивске податке који се наводе на страним језицима.

Објављена архивска грађа

Као монографске и/или друге сличне публикације.

Правни прописи и судска решења

Пуни назив прописа (скраћени назив прописа – акроним). *Гласило у коме је њројис објављен*, број (бр.) гласила и година објављивања (обично скраћено –задње две цифре). Примери:

Закон о облигационим односима (ЗОО). *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78.

Закон о извршном поступку (ЗИП). *Службени гласник РС*, бр. 124/04.

Ако је пропис мењан и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измена и допуна. Пример:

Закон о основама система васпитања и образовања (ЗОСВО). *Службени гласник РС*, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04.

Члан, став и тачка прописа (у библиографској парентези, а и другде) означава се скраћеницама чл., ст. и тач. Иза последњег броја се не ставља тачка.

Чл. 5, ст. 2, тач. 3 или чл. 5, 6, 9 и 10 или чл. 4–12

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (име суда, врста и број одлуке, датум када је донесена...). Ако су оне архивиране, наводи их као (необјављене) архивске изворе, ако су објављене, наводи их као монографске и/или друге публикације.

Монографска публикација доступна online

Презиме, име аутора. *Наслов књије*. <адреса с Интернета> Датум преузимања. Пример:

Veltman, K. H. *Augmented Books, knowledge and culture*.

Доступно на: <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d>> Приступљено: 2. 2. 2002.

Прилогу серијској/периодичној публикацији доступан online

Презиме, име аутора. Наслов текста. *Наслов њериодичне њубликације*. Датум периодичне публикације. Име базе података. Датум преузимања. Пример:

Toit, A. Teaching Infopreneurship: students' perspective. *ASLIB Proceedings*. February 2000. Proquest. 21. 2. 2000.

Прилог у енциклопедији доступан online

Назив одреднице. *Наслов енциклопедје*. <адреса с Интернета> Датум преузимања. Пример:

Wilde, Oscar. *Encyclopedia Americana*. Доступно на: <<http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-92614715.html>>. Приступљено: 15. 12. 2008.

ТАБЕЛАРНИ И ГРАФИЧКИ ПРИКАЗИ

Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, у складу с одабраним дисциплинарним стандардом опремања чланака. Наслове свих приказа, а по могућству и њихов текстуални садржај, дати двојезично, на српском језику (односно језику рада) и на енглеском језику. Табеларни и графички прикази морају бити нумерисани, а обавезно позивање на њих у тексту даје се у обичним заградама (табела 1), или (слика 1) итд., с позивом: видети.

JEL КЛАСИФИКАЦИЈА

За текстове из области економских (и сродних) наука обавезна је JEL класификација, стандардни метод класификације научне литературе из ове области, према класификацији коју је увео и користи *Journal of Economic Literature*, а прихватила ју је огромна већина економских и сродних часописа у свету. Кодови из ове класификације могу се пронаћи на: <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Владимир ГРЕЧИЋ (Београд)
Проф. др Јован ФИЛИПОВИЋ (Београд)
Проф. др Драган СТАНИЋ (Нови Сад)
Проф. др Кринка ВИДАКОВИЋ ПЕТРОВ (Београд)
Др Драгомир РАДЕНКОВИЋ (Београд)
Проф. др Радован КОВАЧЕВИЋ (Београд)
Доц. др Зоран МИЛОСАВЉЕВИЋ (Београд)
Проф. емеритус др Љубиша МИТРОВИЋ (Ниш)

Гласник Матице српске за исељеништво
издаје Матица српска

Излази једном годишње

Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021 / 527–622

Matica Srpska Journal of Emigration published by Matica Srpska
Editorial and publishing office: Novi Sad, Matica Srpska 1
Phone: (00381) 21 527–622
E-mail: iknezevic@maticasrpska.org.rs

За издавача: проф. др Драган Станић, председник Матице српске
Секретар Уредништва: мср Ивона Кнежевић
Лектор: др Мирјана Карановић
Коректор: Бранислав Карановић
Лектор резимеа на енглеском језику: др Мирјана Карановић
Корице и техничко уређење: Вукица Туцаков
Штампање завршено децембра 2024.

Компјутерски слој: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад
Тираж: 300
ISSN 3042-2310

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

314.15(=163.41)(100)
008(=163.41)(100)

ГЛАСНИК Матице српске за исељеништво / главни
уредник Владимир Гречић. - 2024, св. 1- . – Нови Сад :
Матица српска, 2024- (Нови Сад : Сајнос). – 24 cm

Годишње.

ISSN 3042-2310 = Гласник Матице српске за исељеништво

COBISS.SR-ID 158305801

Публиковање овог *Гласника* омогућило је
Министарство културе Републике Србије